

FUNDACJA INSTYTUT RZECZYPOSPOLITEJ IM. PAWŁA WŁODKOWICA

ORGANIZACJE
POZARZĄDOWE W
PROCESIE
STANOWIENIA PRAWA

ORGANIZACJE POZARZĄDOWE W PROCESIE STANOWIENIA PRAWA

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
ROZDZIAŁ I. RYS HISTORYCZNY, TERMINOLOGIA I KLASYFIKACJA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH	4
1.1. Rys historyczny organizacji pozarządowych	4
1.2. Definiowanie pojęcia „organizacje pozarządowe” i ich charakterystyka oraz typologia	8
1.3. Funkcje organizacji pozarządowych i ich ujęcie w ekonomii, socjologii i naukach politycznych	15
Konkluzje	23
ROZDZIAŁ II. KONDYCJA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH – NAJISTOTNIEJSZE LICZBY I FAKTY	24
2.1. Podstawowe dane o organizacjach pozarządowych	24
2.2. Finanse organizacji pozarządowych	29
2.3. Ludzie i praca w organizacjach pozarządowych	31
2.4. Współpraca i partnerzy organizacji pozarządowych	33
2.5. Komunikacja i nowe technologie w organizacjach pozarządowych	35
Konkluzje	37
ROZDZIAŁ III. PODSTAWY PRAWNE FUNKCJONOWANIA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH	39
3.1. Konstytucja RP i „Konstytucja III sektora” jako fundamenty działalności organizacji pozarządowych – wybrane zagadnienia	39
3.2. Fundacje i stowarzyszenia jako organizacje pozarządowe – analiza porównawcza ..	47
3.3. Inne akty prawne dotyczące działalności organizacji pozarządowych	50
Konkluzje	55
ROZDZIAŁ IV. FORMY UCZESTNICTWA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W PROCESIE STANOWIENIA PRAWA W POLSCE	56
4.1. Zamiast wprowadzenia	56
4.2. Petycje i wnioski	57
4.3. Inicjatywy ustawodawcze	60
4.4. Inicjatywy uchwałodawcze	62
4.5. Współpraca z organami administracji publicznej	62
4.6. Konsultacje społeczne	63
4.7. Budżet obywatelski	66
4.8. Debaty publiczne	66
4.9. Opiniowanie	67
4.10. Referendum	67
Konkluzje	68
ZAKOŃCZENIE	69
BIBLIOGRAFIA	72
SPIS RYSUNKÓW	79
SPIS TABEL	80

„Gdyby rząd we wszystkim zastąpił stowarzyszenia,
moralność i poziom umysłowy
demokratycznego społeczeństwa narażone zostałyby na nie mniejsze ryzyko
niż jego handel i przemysł.
Tylko w wyniku wzajemnego oddziaływania
ludzi na siebie rozwijają się uczucia i idee,
rośnie serce i rozkwita umysł człowieka”¹
Alexis de Tocqueville

WSTĘP

Rola organizacji pozarządowych, czyli tzw. „trzeciego sektora” w procesie stanowienia prawa ma charakter wielowymiarowy. Organizacje pozarządowe, wyspecjalizowane w danej dziedzinie życia jednostki, koncentrując wokół siebie zdefiniowane grupy ludzi, są potencjalnym partnerem do współpracy z organami rządowymi bądź samorządowymi, gdyż dysponują zasobem określonej wiedzy i zapleczem eksperckim. Reprezentując dane grupy społeczne, znając i rozumiejąc ich potrzeby, jak również oczekiwania wobec nich, mają możliwość komunikowania podmiotom rządzącym wolę jednostek. Wobec tego, organizacje pozarządowe są swego rodzaju przekaźnikiem o istotnym potencjale wzajemnego oddziaływania (rząd – jednostka) i dlatego mają zasadnicze znaczenie w procesie stanowienia prawa.

Roli organizacji pozarządowych nie można lekceważyć. Istotna w tym aspekcie jest współpraca pomiędzy nimi, a obywatelami i organami władzy państwowej. W przypadku obywateli, ich potrzeby, postulaty czy oczekiwania mają wzmocnioną wartość, gdyż wychodzą od ich reprezentantów, czyli III sektora, który kieruje je do ekipy rządzącej. Pomimo tego, że proces legislacyjny czy to na poziomie samorządowym, czy to na poziomie ogólnokrajowym jest długofalowy oraz wymaga różnorodnego wsparcia na każdym etapie, to nie ulega wątpliwości, iż każda forma uczestnictwa organizacji pozarządowych w tym obszarze jest niezwykle istotna i potrzebna.

Tekst ten, oprócz wstępu i zakończenia, bibliografii, spisów rysunków i tabel, zawiera cztery merytoryczne części. Pierwsza, opisuje rys historyczny organizacji pozarządowych, definiuje pojęcie organizacji pozarządowych w raz z ich charakterystyką oraz typologią, jak również prezentuje funkcje organizacji pozarządowych i ich ujęcie w ekonomii, socjologii i naukach politycznych. Na drugą część składa się kondycja organizacji pozarządowych, którą zaprezentowano za pomocą rysunków, przedstawiających najistotniejsze liczby i fakty. Kolejna część zawiera podstawy prawne funkcjonowania organizacji pozarządowych. Z kolei ostatnia część przedstawia formy uczestnictwa organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa.

¹ A. Gałązka (red.), *Elementarz III sektora*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2005.

ROZDZIAŁ I. RYS HISTORYCZNY, TERMINOLOGIA I KLASYFIKACJA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

1.1. RYS HISTORYCZNY ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Historia organizacji pozarządowych w Polsce jest silnie powiązana z historią naszego państwa, bowiem wraz z jego powstaniem, społeczna działalność opierała się przede wszystkim na obowiązkach, które były wynikiem rodowo-plemiennej organizacji życia społecznego. Należy zaznaczyć, że to przyjęcie chrztu w 966 r. przez Mieszka I i instytucja Kościoła odegrały fundamentalną rolę w aspekcie edukacji i działań dobroczynnych². Prawdopodobnie pierwszą swego rodzaju organizacją społeczną o charakterze fundacji założył już w XI wieku Władysław Herman, który to w podziękowaniu za przyjsie na świat męskiego potomka, przekazał środki na cele dobroczynne³. Zatem jak pokazuje przykład, już w czasach I Rzeczypospolitej, działalność filantropijną wspierali polscy królowie, lecz nie tylko. Dodatkowo zaangażowani byli biskupi, urzędnicy królewscy, szlachta i bogaci mieszcianie⁴. Należy także wspomnieć XIII i XIV-wieczne korporacje brackie, które stanowiły pierwowzór instytucji z zakresu ubezpieczeń⁵, XIII-wieczne fundacje szpitalne, finansowane przez osoby świeckie, XIV-wieczne fundacje, których celem była pomoc górnikom pracującym na kopalniach soli⁶, czy też XVI-wieczne fundacje zapomogowe i posagowe (dla młodych kobiet, które chciały wyjść za mąż), będące przejawem społecznych inicjatyw, charakteryzując się niezależnością od ówczesnego królestwa⁷.

Momentem przełomowym w historii polskich organizacji społecznych było utracenie w 1795 r. suwerenności, gdyż stał się on bodźcem dla narodzin polskiego społeczeństwa obywatelskiego⁸. Jak wskazują B. Żuromskaitė i M. Zakrzewska, w okresie zaborów Polski

² E. Leś, *Od filantropii do pomocniczości. Studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2000, s. 36–37.

³ J. Schmidt, *Zasoby ludzkie w rozwoju organizacji pozarządowych w gospodarce rynkowej w Polsce. Rozprawa doktorska*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań 2010, s. 66.

⁴ *Fundusz wieczysty wczoraj*, <http://www.funduszewieczyste.pl/fundusz-wieczysty/fundusz-wieczysty-wczoraj> [dostęp: 8.06.2022 r.]

⁵ J. Schmidt, *op. cit.*, s. 66; E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona (pod. red.), *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, s. 13.

⁶ K. Rogaczewska, *Organizacje pozarządowe w polityce międzynarodowej*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2015, s. 32.

⁷ J. Schmidt, *op. cit.*, s. 66; E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona (pod. red.), *op. cit.*, s. 13.

⁸ Społeczeństwo obywatelskie definiowane jest jako „grupa ludzi, powiązanych niehierarchicznymi więziami społecznymi, cechujących się aktywnością w różnych sferach życia publicznego, jak również otwartością na zmiany” [w:] A. Siciński, *O idei społeczeństwa obywatelskiego*, „Wiedza i życie” 1996, nr 6; Z kolei w nieco innym

(1795–1918), organizacje społeczne swoją działalność rozwijały w trzech głównych obszarach, a mianowicie: filantropijno-oświatowym, niepodległościowym oraz gospodarczym⁹. Natomiast K. Sowa w tamtym okresie wyszczególnia rozwój organizacji i stowarzyszeń społecznych, gospodarczych, naukowych, edukacyjnych, a także powstawanie samopomocowych organizacji chłopskich i kółek rolniczych¹⁰. Zwrócić należy również uwagę na wyjątkową wartość w ówczesnym czasie towarzystw naukowych, skupiających polskich badaczy, dla których była to możliwość podtrzymania ducha narodowego i zachowania kultury polskiej podczas zaborów¹¹. Na terenie każdego zaboru istniały odmienne przepisy prawne, które dotyczyły stowarzyszeń i fundacji. Na obszarze zaboru niemieckiego, działania organizacji społecznych w zakresie prawnym regulowały przepisy Niemieckiego Kodeksu Cywilnego. Z kolei na obszarze Austro-Węgier, w aspekcie fundacji – Austriacki Kodeks Cywilny, a w aspekcie stowarzyszeń – Ustawa o stowarzyszeniach z 1867 roku. Natomiast na obszarze zaboru rosyjskiego, w stosunku do organizacji, obowiązywały przepisy carskie z 1871 roku, jak i przepisy z 1906 roku (wprowadzone najpóźniej ze wszystkich zaborów), które odnosiły się *stricto* do stowarzyszeń¹².

Kolejnym momentem przełomowym dla organizacji społecznych w naszym kraju, był fakt odzyskania niepodległości (1918), a w związku z tym, konieczność odbudowy całego aparatu państwowego¹³. Odrodzenie polskiej narodowości, dało podwaliny pod polityczną oraz społeczną, jak i obywatelską działalność¹⁴. Już w 1919 roku uchwalono akt normatywny, odnoszący się do działania fundacji czyli Dekret o fundacjach i o zatwierdzaniu darowizn

ujęciu, społeczeństwo obywatelskie może być rozumiane jako „sfera instytucji, organizacji i indywidualnych osób, ułożonych między rodziną, państwem i rynkiem, w których ludzie zrzeszają się dobrowolnie, by realizować wspólne interesy i cele [w:] H.K. Anheier, L. Carlson, *Civil Society: What It is, and How to Measure It?*, „Civil Society Briefing” 2002, no. 3.

⁹ B. Žuromskaitė, M. Zakrzewska, Charakterystyka i dynamika trzeciego sektora na Litwie i w Polsce, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania US” 2015, nr 40(1), s. 308.

¹⁰ K.Z. Sowa, *Galicja jako fenomen historyczny i socjologiczny* [w:] W. Świątkiewicz (pod red.), *Regiony i regionalizmy we współczesnej Polsce*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1998, s. 27–47; E. Bogacz-Wojtanowska, *Zarządzenie organizacjami pozarządowymi na przykładzie stowarzyszeń krakowskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 53–54.

¹¹ D. Ilczuk, *Sektor Nonprofit w kulturze. Analiza instytucjonalno-finansowa fundacji i stowarzyszeń*, Instytut Kultury, Warszawa 1995.

¹² E. Leś, *Kilka słów o historii organizacji pozarządowych* [w:] A. Kunicka (red.), *Miejsce dla każdego: szkice i opracowania o sektorze pozarządowym w Polsce zebrane w Centrum Informacji dla Organizacji Pozarządowych BORDO*, Centrum Informacji dla Organizacji Pozarządowych BORDO, Fundusz Współpracy, Program Phare, Dialog Społeczny, Warszawa 1996, s. 20–26; E. Bogacz-Wojtanowska, *op. cit.*, s. 54.

¹³ J. Schmidt, *op. cit.*, s. 66.

¹⁴ E. Bogacz-Wojtanowska, *op. cit.*, s. 54.

i zapisów¹⁵. Nakładał on na daną fundację obowiązek posiadania statutu, który musiał być zatwierdzony przez organ administracji państwowej. W statucie tym, zobligowano założycieli fundacji do umieszczenia w nim między innymi takich informacji jak cele fundacji, wielkość majątku, zasady gospodarowania czy także wybieralność władz¹⁶. Nie inaczej, w aspekcie uchwalenia prawodawstwa, było ze stowarzyszeniami i związkami. W 1919 roku uchwalono Dekret o stowarzyszeniach¹⁷, zastąpiony w 1933 roku Prawem o stowarzyszeniach¹⁸. Podsumowując, w pierwszych latach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, fundamentalną rolę w udzielaniu wsparcia socjalnego oraz innej aktywności społecznej, odegrały prywatne fundacje, stowarzyszenia i inne inicjatywy obywatelskie¹⁹.

II wojna światowa, a później okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, wpłynęły negatywnie na organizacje, ponieważ zahamowały ich rozwój lub, w wielu przypadkach, doprowadziły do upadłości. W okresie pierwszych 10 lat od zakończenia II wojny światowej, władza ludowa w Polsce, przejmując kontrole nad życiem społecznym i gospodarczym, demontowała niezależne instytucje i organizacje²⁰. Co więcej, w stosunku do fundacji, unormowano to prawnie, bowiem w 1952 r. Dekretem zniesiono je²¹ (i zakazano ich działalności aż do 1984 roku²²). Majątek ich przejęło (znacjonalizowało) państwo²³. Pozostałe instytucje społeczeństwa obywatelskiego, którym peerelowskie władze zezwoliły na dalszą aktywność, pozbawiono autonomii i poddano ścisłej kontroli²⁴. Pomimo takiego stanu, warto odnotować, że po tzw. „odwilży gomułkowskiej²⁵” w 1956 roku, działalność stowarzyszeniowa rozwinęła się²⁶, funkcjonując na podstawie prawa z 1933 roku. Z kolei w obszarze fundacji, dopiero w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, przyjęto nowy dokument prawny z problematyki

¹⁵ Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. o fundacjach i o zatwierdzaniu darowizn i zapisów (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 15 poz. 215).

¹⁶ K. Jasiewicz, *Polityka fundacyjna w II Rzeczypospolitej*, „Polityka Społeczna” 1990, nr 2, s. 27.

¹⁷ Dekret o stowarzyszeniach (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 3 poz. 88).

¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. - Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1932 nr 94 poz. 808).

¹⁹ J. Schmidt, *op. cit.*, s. 66.

²⁰ Ibidem.

²¹ Dekret z dnia 24 kwietnia 1952 r. o zniesieniu fundacji (Dz.U. 1952 nr 25 poz. 172).

²² E. Bogacz-Wojtanowska, *op. cit.*, s. 54; Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz.U. 1984 nr 21 poz. 97).

²³ Dekret z dnia 24 kwietnia 1952 r. o zniesieniu fundacji, art. 2.

²⁴ B. Žuromskaitė, M. Zakrzewska, *op. cit.*, s. 308.

²⁵ W. Duch, *Polski październik 1956, czyli odwilż gomułkowska oraz jej przyczyny i skutki*, <https://historia.org.pl/2020/07/06/polski-pazdziernik-1956-czyli-odwilz-gomulkowska-oraz-jej-przyczyny-i-skutki/> [dostęp: 9.06.2022 r.].

²⁶ J. Schmidt, *op. cit.*, s. 66.

powstawania i ich działalności²⁷. Dokument ten obowiązuje do dziś (uwzględniając nowelizacje). Od czasu nowego ustawodawstwa do 1989 roku, powstało jedynie 300 tego typu podmiotów²⁸. Było to uwarunkowane tym, że już istniejące organizacje poddawano ścisłej kontroli władzy, realizując wyłącznie cele państwowe²⁹. Charakterystyczną cechą czasu peerelowskiego w zakresie funkcjonowania organizacji społecznych, było to, że wszelakiego rodzaju inicjatywy obywatelskie, podejmowano poza aparatem władzy państwowej. Zazwyczaj organizowano je początkowo w środowiskach powiązanych z kościołem katolickim, a następnie wokół tworzącego się ruchu związkowego, który prowadził działalność pomocową, edukacyjną czy wydawniczą³⁰.

Następnym momentem przełomowym w kształtowaniu się obecnego obszaru organizacji pozarządowych był rok 1989. Przyjęto wtedy kolejny akt prawny z tego zakresu – Prawo o stowarzyszeniach³¹, który obowiązuje do dziś (ze zmianami). Ustawa ta określa ramy prawne, jak i warunki funkcjonowania tych zrzeszeń oraz budowanie modelu w zakresie współpracy na poziomie administracji publicznej z sektorem obywatelskim³². W pierwszych latach od wejścia w życie nowego prawodawstwa, odnotowano gwałtowny wzrost ilości powstawania nowych organizacji pozarządowych. Wynikało to ze spontanicznego zrywu społeczeństwa do tworzenia instytucji społeczeństwa obywatelskiego i uregulowania prawne. Jak dodaje B. Iwankiewicz-Rak, okres transformacji systemowej w Polsce, potraktował organizacje pozarządowe jako uzupełnienie działalności opiekuńczej państwa. W konsekwencji, rozwinęły się takie wartości jak przedsiębiorczość, inicjatywa społeczna oraz zaufanie społeczne³³.

²⁷ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach.

²⁸ E. Leś, *op. cit.*, s. 204.

²⁹ E. Bogacz-Wojtanowska, *op. cit.*, s. 54–55.

³⁰ *Ibidem*, s. 55.

³¹ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1989 nr 20 poz. 104).

³² M. Rymsza, *Polityka państwa wobec sektora obywatelskiego w Polsce w latach 1989–2007* [w:] M. Rymsza, G. Makowski, M. Dudkiewicz (red.), *Państwo a trzeci sektor. Prawo i instytucje w działaniu*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 23–42.

³³ B. Iwankiewicz-Rak, *Słabe państwo – silny trzeci sektor? Wybrane problemy rozwoju i funkcjonowania organizacji pozarządowych* [w:] P. Gliński, B. Lewenstein, A. Siciński, P. Frączak (red.), *Samooorganizacja społeczeństwa polskiego – trzeci sektor*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2002, s. 126.

1.2. DEFINIOWANIE POJĘCIA „ORGANIZACJE POZARZĄDOWE” I ICH CHARAKTERYSTYKA ORAZ TYPOLOGIA

Termin „organizacja pozarządowa” po raz pierwszy pojawił się na forum konferencji założycielskiej Organizacji Narodów Zjednoczonych w 1945 roku³⁴. Ta organizacja międzynarodowa definiowała ją jako „Każdą obywatelską, wolontarystyczną grupę typu non profit, która jest zorganizowana na szczeblu lokalnym, narodowym lub międzynarodowym. Zorientowaną na wykonywanie zadań i prowadzoną przez ludzi o podobnych zainteresowaniach. Organizacje pozarządowe dostarczają różnorodnych usług o charakterze filantropijnym, przedstawiają rządowi obawy obywateli, monitorują politykę i zachęcają do uczestnictwa w życiu społecznym. Dostarczają analiz, ekspertyz, służą jako wczesny mechanizm ostrzegawczy, pomagają monitorować i wprowadzać międzynarodowe porozumienia. Niektóre organizacje pozarządowe poruszają specyficzne kwestie, takie jak prawa człowieka, środowisko czy też zdrowie”³⁵. Od tego czasu, na gruncie zagranicznego i polskiego piśmiennictwa w ramach instytucji, organizacji oraz podmiotu naukowego, to sformułowanie nabierało wielorakich ujęć, które autor niniejszej publikacji zawarł w Tabeli 1.

Tabela 1. Definiowanie terminu „organizacje pozarządowe”

Podmiot definiujący	Treść definicji organizacji pozarządowych
Rada Europy	Organy lub organizacje społeczne założone w celu realizacji przede wszystkim niezarobkowych celów swoich założycieli lub członków. Nie obejmują partii politycznych.
Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie	Nienastawiona na zysk i dobrowolna pod względem członkostwa grupa obywateli, zorganizowana na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, w której zakres zainteresowań wchodzi kwestie służące dobru powszechnemu. Organizacje pozarządowe pełniąc różnorodne funkcje społeczne i składając się z ludzi posiadających wspólny cel, naświetlają rządowi potrzeby obywateli, monitorują implementację różnorodnych programów i polityk, a także zachęcają obywateli państw do udziału w życiu swej społeczności. Dostarczają analizy i ekspertyzy, służą jako mechanizmy wczesnego ostrzegania, a także pomagają w implementacji międzynarodowych porozumień. Niektóre z nich zorganizowane są wokół konkretnej sprawy, jak prawa człowieka, ochrona środowiska czy zdrowie.
Bryant Asley, Wolfgang Bielefeld	Organizacje, które dostarczają przydatnych (w prywatnym znaczeniu) dóbr i usług, w ten sposób służąc określonym celom społecznym. Nie mogą dystrybuować zysków we własnym imieniu, są wolontarystyczne, co oznacza, że są stworzone, utrzymywane i rozwiązywane na podstawie dobrowolnej decyzji i inicjatywy jej członków lub zarządu oraz których działanie ma charakter racjonalny i często opiera się na silnych podstawach ideologicznych.
Hildy Teegen, Jonathan Doh, Sushil Vachani	Prywatna organizacja typu <i>non profit</i> , która ma na celu służyć przede wszystkim społecznym interesom, koncentrując się na wspieraniu i/lub działaniu z zamiarem

³⁴ K. Martens, *Mission Impossible? Defining Nongovernmental Organizations*, „Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations” 2002, Vol. 13, No. 3, s. 217.

³⁵ K. Rogaczewska, *op. cit.*, s. 6.

	osiągnięcia społecznego, politycznego i ekonomicznego celu, włączając w to równość, edukację, zdrowie, ochronę środowiska i prawa człowieka.
Lester Salamon, Helmut Anheier	Podmioty, które pomimo swej różnorodności mają pewne cechy wspólne: a) są organizacjami, tj. mają formę instytucjonalną i strukturę, b) są prywatne, tzn. instytucjonalnie niezależne od państwa, c) działają <i>non profit</i> , tzn. nie przynoszą zysków właścicielowi czy menadżerom, d) są samorządne, tj. samodzielnie kontrolują swoje sprawy, e) są dobrowolne, tzn. członkostwo w nich nie jest prawem wymagane i pociąga za sobą pewien poziom dobrowolnego wkładu czasu i pieniędzy.
Piotr Gliński	Stanowią dojrzałe tożsamościowo struktury integrujące grupy obywateli, spełniające kilka podstawowych kryteriów, wśród których wymieniane są przede wszystkim: prywatny charakter inicjatywy, niezależność, niekomercyjność, a także – znaczny udział wolontariatu. Istotne jest także kształtowanie przez nie postaw osób z nimi związanych oraz będących w kontakcie z nimi. To organizacje prywatne (także w sensie społecznym, tj. jako instytucje grupowe; w każdym razie „niepubliczne”, nie rządowe i niepaństwowe). Nie są nastawione na zysk (<i>non profit</i>), niezależne (od biznesu, agend rządowych). W znacznej mierze ochotnicze i nastawione na zmianę mentalności i zachowań ludzi.
Zbigniew Zawadzki	Grupa jednostek, zrzeszonych wspólną wolą i za zgodą wszystkich osób uczestniczących w niej, tworzących organizację formalną lub nieformalną. Jest to organizacja społeczna lub grupa charytatywna. Grupa taka może być częścią związków zawodowych, kościołów, grup interesu lub innych podmiotów. Ma ona odrębne, samoistne cele i zasady działania, z których na poczesnym miejscu należy przedstawić zasadę działalności nienastawionej na zysk.
Beata Filipiak, Jerzy Ruszała (powołując się na wytyczne Banku Światowego)	Organizacje prywatne, które dążą w swych działaniach do zmniejszenia cierpienia, zajmujące się promocją interesów biednych, ochrony środowiska naturalnego, dostarczające podstawowe usługi socjalne lub zajmujące się rozwojem społeczeństwa.

Źródło: K. Rogaczewska, *Organizacje pozarządowe w polityce międzynarodowej*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2015, s. 6–8; *Co to jest organizacja pozarządowa?*, <https://www.unic.un.org.pl/ngo/organizacja.php> [dostęp: 5.06.2022 r.]; B. Filipiak, J. Ruszała, *Instytucje otoczenia biznesu. Rozwój, wsparcie, instrumenty*, Difin, Warszawa 2009, s. 110.

Z kolei istnienie oraz funkcjonowanie organizacji pozarządowych w polskim systemie prawnym zagwarantowano w ustawie zasadniczej, czyli Konstytucji RP, a dokładniej w jej 12 artykule, który stanowi, że: „Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji”³⁶. Ponadto, samo pojęcie „organizacja pozarządowa” ujęto dopiero w art. 2 pkt 3 „Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych”. W pierwotnym, prawnym ujęciu „organizacje pozarządowe” były rozumiane jako „stowarzyszenia, związki, izby oraz organizacje pracodawców i pracobiorców

³⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.).

o charakterze ogólnokrajowym w szczególności działające na rzecz osób niepełnosprawnych, tworzone na podstawie odrębnych przepisów”³⁷.

W następnych latach legislatorzy doszli do wniosku, że ta definicja jest nieprzystająca do ówczesnych czasów i doprecyzowano ją zapisem „Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”, o brzmieniu: „organizacjami pozarządowymi są, niebędące jednostkami sektora finansów publicznych, w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałające w celach osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje i stowarzyszenia, z zastrzeżeniem ust. 4”³⁸³⁹. Tym samym, w „Ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych” znowelizowano zapis, odnoszący się do definiowania „organizacji pozarządowej”, zamieszczając zamiast rozumienia tego terminu, wyłącznie odnośnik do „Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”⁴⁰.

Aktualnie, po wszystkich nowelizacjach, organizacjami pozarządowymi w ujęciu prawnym są „niebędące jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych lub przedsiębiorstwami, instytutami badawczymi, bankami i spółkami prawa handlowego będącymi państwowymi lub samorządowymi osobami prawnymi, 2) niedziałające w celu osiągnięcia zysku – osoby prawne lub jednostki

³⁷ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776), art. 2 pkt 3.

³⁸ „Przepisów działu II nie stosuje się do: 1) partii politycznych; 2) związków zawodowych i organizacji pracodawców; 3) samorządów zawodowych; 4) fundacji, których jedynym fundatorem jest Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego, chyba że: a) przepisy odrębne stanowią inaczej, b) majątek tej fundacji nie jest w całości mieniem państwowym, mieniem komunalnym lub mieniem pochodzącym z finansowania środkami publicznymi w rozumieniu ustawy o finansach publicznych lub c) fundacja prowadzi działalność statutową w zakresie nauki, w szczególności na rzecz nauki; 5) fundacji utworzonych przez partie polityczne; 6) spółek działających na podstawie przepisów o kulturze fizycznej” [w:] Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873).

³⁹ *Ibidem*, art. 3 ust. 2.

⁴⁰ „Ileokroć w ustawie jest mowa o organizacjach pozarządowych – oznacza to organizacje pozarządowe oraz podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.) [w:] Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2008 nr 14 poz. 92), art. 2 pkt 3.

organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, w tym fundacje i stowarzyszenia, z zastrzeżeniem ust. 4⁴¹42.

Zatem jak widzimy, w literaturze naukowej na próżno szukać jednoznacznego, uniwersalnego definiowania terminu „organizacji pozarządowych”. Jest to uwarunkowane między innymi tym, że występuje duża różnorodność omawianych organizacji, a także zacierają się granice pomiędzy sektorem publicznym, a pozarządowym. Za przykład może posłużyć to, że pojawiają się trudności w precyzyjnym rozgraniczeniu organizacji niedziałających dla osiągnięcia zysku (*non-profit organizations*). Jak stwierdzają B. Filipiak i J. Ruszała „wśród organizacji niedziałających dla osiągnięcia zysku można wydzielić dodatkowo prowadzenie działalności nieodpłatnej i odpłatnej oraz problemy z uchwyceniem momentu, kiedy ta ostatnia zakwalifikowana zostaje już jako działalność gospodarcza organizacji, co rodzi dodatkowe problemy opisu sektora pozarządowego”⁴³. W tym miejscu, godzi się wyszczególnić rodzaje organizacji *non profit* w krajach rozwiniętych (Tabela 2).

Tabela 2. Rodzaje organizacji non profit w krajach rozwiniętych

SKRÓT	PEŁNA NAZWA ORGANIZACJI
BINGO	Big Interiational Non-Governmental Organization – duża, międzynarodowa organizacja pozarządowa
BONGO	Business-Organized Non-Governmental Organization – organizacja pozarządowa tworzona przez przedsiębiorstwa
CS	civil society – społeczeństwo obywatelskie
DONGO	Donor Organized Non-Governmental Organization – organizacja pozarządowa powołana przez prywatnych ofiarodawców (donatorów)
FONGO	Funder Organized Non-Governmental Organization – organizacja pozarządowa tworzona przez fundatora
GONGO	Government-Organized Non-Governmental Organization – organizacja pozarządowa powołana przez agendy rządowe, celem wspierania ich interesów
GRINGO	Government Regulated and Initiated Non-Governmental Organization – organizacja pozarządowa zainicjowana i regulowana przez państwo
NFGO	Not For Gain Organization – organizacja nie nastawiona na zysk
NFP	Not For Profit Organization – organizacja <i>non profit</i> , nie działająca dla zysku
NGDO	Non-Governmental Development Organization – organizacja pozarządowa działająca na rzecz krajów rozwijających się
NGO	Non-Governmental Organization – organizacja pozarządowa
NPO	Not For Profit Organization – organizacja <i>non profit</i> , nie działająca dla zysku
PONGO	Political Non-Governmental Organization – polityczna organizacja pozarządowa
PVO	Private Voluntary Organization – prywatna organizacja dobrowolna (ochotnicza)

⁴¹ „Przepisów działu II nie stosuje się do: 1) partii politycznych; 1a) europejskich partii politycznych; 2) związków zawodowych i organizacji pracodawców; 3) samorządów zawodowych; 4) (uchylony) 5) fundacji utworzonych przez partie polityczne; 5a) europejskich fundacji politycznych. 6) (uchylony)” [w:] *Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (Dz.U. 2020 poz. 1057 ze zm.), art. 3 ust. 4.

⁴² *Ibidem*, art. 3 ust. 2.

⁴³ B. Filipiak, J. Ruszała, *Instytucje otoczenia biznesu. Rozwój, wsparcie, instrumenty*, Difin, Warszawa 2009, s. 110.

QUANGO	Quasi-Autonomous Non-Government Organization – organizacja pozarządowa, której rząd przekazał władzę, ale która nadal jest częściowo kontrolowana i/lub finansowana przez organy rządowe.
VNPO	Voluntary Non Profit Organization – dobrowolna organizacja nie nastawiona na zysk

Źródło: B. Filipiak, J. Ruszała, *Instytucje otoczenia biznesu. Rozwój, wsparcie, instrumenty*, Difin, Warszawa 2009, s. 109; A. Sargeant, *Marketing w organizacjach non profit*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 16; E. Bogacz-Wojtanowska, *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi na przykładzie stowarzyszeń krakowskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 28–30.

Po analizie treści zawartych w Tabeli 1 i Tabeli 2, oraz w nawiązaniu do polskiego systemu prawnego i do badań międzynarodowych, należy wskazać pięć cech organizacji pozarządowych:

- „trwała forma organizacyjna,
- strukturalna niezależność od władz publicznych (z tego względu sektor ten nazywany jest również *independent sector*, a określenie to najczęściej spotykane jest w literaturze amerykańskiej),
- działalność nienastawiona na zysk (ewentualne nadwyżki przychodów nad wydatkami mogą być wykorzystywane tylko na działalność statutową),
- samorządność,
- dobrowolność (dobrowolne członkostwo i praca społeczna)”⁴⁴.

We współczesnych państwach, gdzie panuje ustrój demokratyczny, życie społeczne toczy się w III sektorach. Do I sektora zalicza się instytucje i organizacje państwowe (publiczne), do II sektora organizacje prywatne (biznes, przedsiębiorstwa), natomiast III sektorem są organizacje nie będące częścią instytucji państwa i nienakierowane na zysk, czyli organizacje pozarządowe⁴⁵. Ostatni sektor, pomimo problemów definicyjnych, posiada wiele cech, które go wyróżniają jako osobny i niezależny. Aby można było w sposób przejrzysty to zaprezentować, w Tabeli 3 zestawiono najważniejsze różnice pomiędzy organizacjami trzech sektorów, mając na uwadze takie cechy jak przesłanki działania, priorytety, mandat organizacyjny (prawne podstawy działania), rodzaj odbiorcy usług oraz odpowiedzialność (przed kim odpowiada organizacja)⁴⁶.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 111–112.

⁴⁵ K. Rogaczewska, *op. cit.*, s. 5.

⁴⁶ J. Schmidt, *op. cit.*, s. 35.

Tabela 3. Podstawowe różnice trzech sektorów

Cechy konstytutywne	I sektor	II sektor	III sektor
przesłanki działania	sprawiedliwość i solidarność społeczna, wyrównywanie szans rozwojowych jednostek i całych grup społecznych, reprezentacja interesów i potrzeb większości, obiektywizacja i ciągłość działania, unikanie stronniczości, neutralność	postawy przedsiębiorcze, zaspokajanie potrzeb klientów jako warunek utrzymywania się na rynku, sprzedaż dóbr i świadczenie usług według kryteriów rynkowych	dobroczynność, filantropia i miłosierdzie, bezinteresowność i dobrowolność, miłość bliźniego, działania w imieniu mniejszości, spontaniczność, improwizacja, wspólne wartości, intuicja i wrażliwość
priorytety	realizacja polityki społecznej osadzonej w obowiązujących kanonach ustrojowych i prawnych, standardowe potrzeby i oczekiwania, instytucjonalizacja zaspokajania potrzeb, aktywność dawcy, bierność biorcy	rywalizacja o klientów w celu realizacji zysku umożliwiającego rozwój a przynajmniej utrzymywanie się rynku, działanie niesprzeczne z prawem, dbałość o klientów wewnętrznych i zewnętrznych	strażnik wartości: dobrowolność działania, przedsiębiorczość, partycypacja społeczna, partnerstwo, rzecznictwo ludzi w potrzebie, indywidualizacja, selektywność potrzeb, decentralizacja, deinstytucjonalizacja, subsydiarność w procesie zaspokajania potrzeb, partykularyzm, samopomoc, pomoc wzajemna i samodzielność
mandat organizacyjny (prawne podstawy działania)	konstytucyjnie umocowane organy i instytucje państwa, ustawodawstwo: kodeksy, rozporządzenia, instrukcje	umocowanie zależne od rodzaju własności i od formy organizacyjnoprawnej, kodeks handlowy, decyzje jednoosobowe lub uchwały organów statutowych, regulaminy	statut i ewentualne regulaminy wewnętrzne, uchwały, decyzje ciał statutowych, np. rad i zarządów
odbiorca usług	obcy człowiek – klient: kontrolowana serdeczność, dystans, istotna perspektywa instytucjonalna w relacjach z odbiorcą	obcy człowiek – klient nasz pan, kontrahent: troska o satysfakcję i lojalność klienta jako instrument generowania zysku	nasz człowiek: bliskość emocjonalna, wielowymiarowe interakcje oraz identyfikacja z beneficjentami aktywności
Odpowiedzialność (przed kim odpowiada organizacja)	wobec właścicieli wobec elektoratu wobec odbiorców rezultatów działania	wobec właścicieli	wobec odbiorców rezultatów działania

Źródło: E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona (pod. red.), *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, s. 15.

Analizując literaturę przedmiotu z zakresu organizacji pozarządowych, możemy doszukać się rozmaitych ich klasyfikacji⁴⁷. To oznacza, że podmioty te charakteryzują się ogromną różnorodnością w zakresie cech szczególnych, obszarów działania, czy celów, jakie im przyświecają. Najpopularniejszą klasyfikacją organizacji pozarządowych według obszaru działania i „aktywności ekonomicznej”, jest klasyfikacja według E. Bogacz-Wojtanowskiej, (Międzynarodowa Klasyfikacja Organizacji Pozarządowych):

- „kultura i rekreacja (sport, sztuka, rekreacja, kluby),
- edukacja,
- zdrowie i ochrona,
- rozwój i mieszkalnictwo (rozwój społeczno-gospodarczy, rozwój lokalny, zatrudnienie, bezrobocie, mieszkalnictwo),
- środowisko (ochrona środowiska naturalnego, kontrola zanieczyszczeń, opieka nad zwierzętami), usługi społeczne (opieka nad dziećmi, młodzieżą, starszymi i niepełnosprawnymi, wsparcie materialne i inne),
- prawo, obrona prawna, polityka (organizacje reprezentujące grupy społeczne, stowarzyszenia obywatelskie, mniejszości narodowe, pomoc ofiarom przemocy, partie polityczne),
- organizacje pośredniczące, filantropijne i wspierające działalność wolontariuszy (fundacje udzielające dotacji, organizacje wspierające inne, działające w konkretnym celu),
- działalność międzynarodowa (pomoc humanitarna, programy wymiany, organizacje walczące o prawa człowieka),
- religia (organizacje religijne),
- działalność gospodarcza, związki zawodowe, stowarzyszenia zawodowe,
- pozostałe organizacje”⁴⁸.

⁴⁷ J. Domański, *Zarządzanie strategiczne organizacjami non profit w Polsce*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010, s. 31–38; R. Courtney, *Strategic Management for Voluntary Non-profit Organizations*, Taylor & Francis Ltd., London–New York 2002, s. 38–43; J. Blicharz, *Udział polskich organizacji pozarządowych w wykonywaniu zadań administracji publicznej*, Kolonia Limited, Wrocław 2005, s. 71–78; B. Iwankiewicz-Rak, *Marketing organizacji niedochodowych* [w:] A. Tyś (red.), *Marketing usług*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 182; E. Bogacz-Wojtanowska, *op. cit.*, s. 32–37.

⁴⁸ E. Bogacz-Wojtanowska, *op. cit.*, s. 34.

Warta uwagi jest także nasza, rodowita typologia organizacji pozarządowych, zaproponowana przez Z. Lasocika. Podzielił on te organizacje, ze względu na profil działalności⁴⁹:

- samopomocowe (działają na rzecz swoich członków, np. organizacja emerytów firmy X w miejscowości Y),
- opiekuńcze (świadczą usługi dla wszystkich, którzy są w potrzebie bądź wyłącznie dla pewnych kategorii osób, np. organizacja opieki nad dziećmi głuchymi),
- przedstawicielskie (reprezentują interesy określonych grup społecznych, określonych społeczności, np. społeczny komitet mieszkańców),
- mniejszości (reprezentują interesy grup mniejszości, np. mniejszości religijnych, wyznaniowych, narodowościowych, itp.),
- tworzone *ad hoc* (powstają dla przeprowadzenia określonej akcji),
- hobbystyczno-rekreacyjne (grupy osób, które są zainteresowane określoną sferą aktywności, np. organizacja filatelistyczna),
- zadaniowe (wykonują funkcje, które są zlecone przez władze, np. organizacja zajmująca się ochroną parku),
- „tradycyjne” (o szerokiej formule aktywności, jak i jednostek, na rzecz których działają).

1.3. FUNKCJE ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH I ICH UJĘCIE W EKONOMII, SOCJOLOGII I NAUKACH POLITYCZNYCH

Analizując funkcje organizacji pozarządowych w społeczeństwie, gospodarce i polityce dochodzimy do wniosku, że są one pożyteczne, stanowiąc istotny element demokracji i społeczeństwa obywatelskiego. Jest to uwarunkowane tym, że świadczą dane usługi z lepszą efektywnością, niż inne podmioty. Wymienione i opisane poniżej funkcje III sektora są odpowiedzią na pytanie: po co one istnieją? Organizacje pozarządowe pełnią:

- **funkcje ekonomiczne:**
 - **zatrudnienie – praca** (szacuje się, że w polskim sektorze pozarządowym pracuje około 64 000 osób, co w przeliczeniu procentowym na wszystkich

⁴⁹ Z. Lasocik, *Kilka uwag o roli organizacji pozarządowych w państwie demokratycznym*, Fundusz Współpracy, Warszawa 1994, s. 5.

zatrudnionych w gospodarce – z wyłączeniem rolnictwa indywidualnego – daje 0,5%)⁵⁰;

- **szkoła przyszłego zatrudnienia – przygotowanie przyszłych pracowników** (organizacje pozarządowe korzystają z pracy ochotników, kształtując przyszłych pracowników, przekazując im dobre wzory, między innymi: kreatywność, odpowiedzialność, samodzielność i zaangażowanie w pracę)⁵¹;
- **dostarczanie wysokiej jakości usług, w szczególności o charakterze socjalnym i publicznym** (w tego rodzaju działaniach, organizacje pozarządowe są z reguły efektywniejsze niż firmy bądź instytucje administracji publicznej, ponieważ cechuje ich: zakorzenienie w lokalnych potrzebach⁵², misyjność⁵³, elastyczność⁵⁴, wyższa efektywność finansowa⁵⁵, wyższa jakość oferowanych usług⁵⁶);⁵⁷

⁵⁰ „Sektor pozarządowy daje pracę. W krajach Europy Zachodniej wskaźnik ten jest dość wysoki: w Belgii czy Holandii osiąga ok. 10 – 14% wszystkich zatrudnionych. W Polsce ta jego funkcja pozostaje wciąż słabo rozwinięta. Według najnowszych badań 2/3 polskich organizacji pozarządowych w ogóle nie zatrudnia pracowników. Nie powinno to jednak przysłaniać faktu, iż w polskich fundacjach i stowarzyszeniach pracuje obecnie ok. 64 000 osób, czyli 0,5% wszystkich zatrudnionych w gospodarce narodowej (z wyłączeniem rolnictwa indywidualnego). Tak duża różnica pomiędzy Polską a niektórymi krajami europejskimi wynika również z odmienności definicji III sektora, przyjętej przez badaczy z tych krajów. Wskaźnik w Polsce odnosi się tylko do stowarzyszeń i fundacji, podczas gdy w przypadku Holandii i Belgii obejmuje także zatrudnienie w spółdzielniach, związkach zawodowych, organizacjach biznesu i wielu innych instytucjach” [w:] J. Herbst, *Po co istnieje III sektor?* [w:] A. Gałuszka (red.), *op. cit.*, s. 16.

⁵¹ „Sektor pozarządowy szkoli przyszłych pracowników. Organizacje pozarządowe korzystają z pracy ochotników. W ten sposób kształcą przyszłych pracowników, nie tylko w dziedzinie, którą się zajmują, ale i przekazując dobre wzory: zaangażowania w pracę, odpowiedzialności, kreatywności i samodzielności” [w:] *Ibidem*.

⁵² „Organizacje pozarządowe są zakładane przez obywateli, którzy chcą rozwiązać wspólnie jakiś problem. Dlatego najlepiej znają potrzeby swoich społeczności” [w:] *Ibidem*.

⁵³ „Organizacjom przyświeca zwykle pewna misja, która najczęściej jest dla ich członków istotniejsza niż zysk finansowy i która gromadzi wokół nich ludzi gotowych wesprzeć ją swoją pracą lub pieniędzmi. To sprawia, że organizacje są zdeterminowane w walce o osiągnięcie swoich celów” [w:] *Ibidem*.

⁵⁴ „Organizacje pozarządowe są z reguły małe, działają w dużym stopniu w oparciu o bezinteresowne zaangażowanie swoich członków lub wolontariuszy. Cechują się także płaską strukturą organizacyjną i nie są skrzepowane biurokratyczną hierarchią. Wszystko to pozwala im elastycznie dostosowywać się do nowych sytuacji i stosunkowo długo przetrwać w sytuacjach kryzysowych” [w:] *Ibidem*.

⁵⁵ „Organizacje mogą dostarczać dóbr i usług publicznych w sposób bardziej efektywny niż inne podmioty. Dysponują bowiem szeregiem specyficznych dla siebie atutów: czasem i energią osób dobrowolnie i bezinteresownie angażujących się w ich pracę (wolontariuszy), rozległą wiedzą o lokalnych potrzebach, lepszym kontaktem z tymi, którzy szukają u nich pomocy. Nie oczekują także zysków z prowadzonej przez siebie aktywności i nie dążą do jego maksymalizacji. Co nie mniej istotne, w odróżnieniu od urzędów i agencji państwowych, silnie konkurują między sobą o dotacje i kontrakty. Te z nich, które nie są w stanie dostarczyć usług wysokiej jakości przy stosunkowo niskich kosztach, nie uzyskują od sponsorów środków na planowane przez siebie działania. Wszystkie te atuty oznaczają oszczędności” [w:] *Ibidem*.

⁵⁶ „Usługi oferowane przez organizacje są zwykle tańsze; organizacje szybciej dostosowują się do potrzeb osób, dla których pracują; dysponują także lepszym rozeznanieniem potrzeb” [w:] *Ibidem*.

⁵⁷ „To najbardziej oczywista i najłatwiej uchwytna funkcja organizacji pozarządowych. Podobnie jak podmioty komercyjne i instytucje administracji publicznej, świadczą one rozmaite usługi. Dotyczy to zwłaszcza usług o charakterze socjalnym (np. zdrowotnych) lub usług publicznych (np. edukacyjnych). Usługi te stanowią część uprawnień każdego obywatela, są często nieodpłatne. Są to też usługi, które odpowiadają na potrzeby grup,

- **przeciwdziałanie negatywnym efektom samoregulacji rynku (tzw. *market failure*) – organizacje dostarczają usługi i dobra, których nie dostarcza wolny, komercyjny rynek** (w tym przypadku chodzi głównie o potrzeby religijne, społeczne, potrzebę samorealizacji, współczucie, poczucie solidarności)⁵⁸;
- **pilnowanie wykorzystania niekonkurencyjnych i niepodlegających wykluczeniu dóbr publicznych i promowanie zrównoważonego rozwoju** (np. oświetlenie uliczne, porządek publiczny, czyste powietrze)⁵⁹;
- **promowanie innowacyjnych, niekonwencjonalnych rozwiązań starych problemów – eksperymentowanie za pomocą nowych form działań** (zdolność tworzenia procedur, wzorców zachowań oraz modeli organizacyjnych w naturalny sposób, pochodzących z otoczenia, w którym są wprowadzane)⁶⁰;

mających niewielką siłę nabywczą, a więc nieatrakcyjne rynkowo, a także usługi, których świadczenie wymaga na przykład zaufania. W tego rodzaju działaniach organizacje pozarządowe są z reguły lepsze niż firmy lub instytucje administracji publicznej” [w:] *Ibidem*.

⁵⁸ „III sektor odgrywa szczególnie istotną rolę w dostarczaniu ważnych społecznie dóbr i usług, które z trudem poddają się mechanizmom rynku i kalkulacji w kategoriach zysku ekonomicznego. Chodzi tu np. o potrzeby religijne, społeczne, potrzebę samorealizacji, współczucie, poczucie solidarności – czyli dobra, których wymiana lub dostarczanie podporządkowane jest innym niż rynkowe zasadom. Mają znaczenie ekonomiczne, jednak zarazem trudno przyporządkować im określoną wartość finansową – trudno je kupić. Inną kategorię nierynkowych dóbr i usług tworzą takie, które można łatwo przeliczyć na pieniądze, ale które same w sobie nie są zwykle atrakcyjne dla podmiotów komercyjnych: czy to z uwagi na niewielką siłę nabywczą potencjalnych odbiorców (np. usługi dla osób bezdomnych, ubogich), czy z powodu tego, że według prawa należą się wszystkim (np. informacje o prawach konsumentów), czy wreszcie dlatego, że korzyści z inwestowania w nie są oddalone w czasie i niepodzielne (np. ochrona środowiska). Także w wypadku tych dóbr i usług, samoregulacyjna siła rynku nie działa. Choć istnieje na nie popyt, nie są one dostarczane. Organizacje pozarządowe są niczym innym jak społeczną reakcją na ten problem. Ze względu na swój spontaniczny, interwencyjny charakter i misyjność najlepiej nadają się do walki o interesy grup ekonomicznie słabych lub w inny nieatrakcyjnych rynkowo” [w:] *Ibidem*, s. 17.

⁵⁹ „W części poświęconej społecznym i politycznym funkcjom organizacji piszemy o ich funkcji związanej z dbaniem o wspólne dobro. Ta cecha działań organizacji ma także swój wymiar ekonomiczny. Organizacje pełnią bowiem funkcję strażnika dóbr publicznych, zarządzanych przez administrację. Dobrami publicznymi są np. oświetlenie uliczne, ale także porządek publiczny, czyste środowisko. Są to dobra niekonkurencyjne (to że ktoś z nich korzysta, nie ogranicza dostępu do tych dóbr innym) i nie podlegające wykluczeniu (nie istnieje możliwość wyłączenia kogokolwiek z ich konsumpcji, nawet jeśli korzysta z nich w sposób niewłaściwy – np. nie uiszcza odpowiednich opłat). Organizacje pilnują, aby korzystano z nich w sposób odpowiedni i aby dostęp do nich był równy oraz by nie zostały one wyeksploatowane (tę ich funkcję – szczególnie w sferze ekologii – określa się czasem jako promowanie zrównoważonego rozwoju)” [w:] *Ibidem*, s. 18.

⁶⁰ „Organizacje pozarządowe proponują często zupełnie niekonwencjonalne, nowe formy działania. Nowatorstwo podejmowanych przez nie działań polega przede wszystkim na zdolności tworzenia procedur, wzorców zachowań i modeli organizacyjnych w naturalny sposób wyrastających z otoczenia, w którym są wprowadzane. Ponieważ organizację może założyć każdy, każdy również może zaproponować całkiem nowy sposób rozwiązania problemu czy zaspokojenia potrzeb, który okazać się może oszczędniejszy i lepszy niż te dotychczas stosowane. Elastyczność organizacji i ich niezależność od decyzji zapadających poza nimi, sprawiają, że w większym stopniu niż inne podmioty są one zdolne do podejmowania ryzyka, a zatem do eksperymentowania z nowymi rozwiązaniami” [w:] *Ibidem*.

- **zmniejszanie wydatków na świadczenia społeczne** (organizacje pozarządowe działają na rzecz włączenia w rynek pracy jednostki z grup z marginesu społecznego)⁶¹;
- **pośrednie wsparcie dla rozwoju gospodarczego – tworzenie „kapitału społecznego”** (istotną cechą podczas budowania kapitału społecznego w obszarze działalności sektora pozarządowego jest zaufanie, skracając czas potrzebny na zawieranie transakcji i obniża koszty inwestycji)⁶²;
- **funkcje społeczne i polityczne:**
 - **ekspresja dążeń, zainteresowań** (organizacje umożliwiają wspólne działania jednostek, które posiadają podobne zainteresowania, wzbogacając zarówno życie swoje, jak i społeczność np. kluby sportowe czy hufce ZHP)⁶³;
 - **tworzenie i różnicowanie opinii publicznej (działania opiniotwórcze)**
- **III sektor promuje wieloaspektową różnorodność, co sprzyja powstawaniu alternatywnych poglądów na wszelakiego rodzaju sprawy** (gdy występuje monopol przestrzeni publicznej, rolę sektora pozarządowego jest oferowanie społeczeństwu różnych odpowiedzi na istotne pytania)⁶⁴;

⁶¹ „III sektor to w znacznej mierze organizacje działające na rzecz włączenia do życia społecznego grup marginalizowanych, pracujące z tzw. „trudnymi klientami”, osobami w dużym stopniu zależnymi od państwowych instytucji pomocy społecznej. Z perspektywy budżetu państwa działalność organizacji oznaczać może więc mniejsze wydatki na świadczenia społeczne, mniejsze zatrudnienie w szarej strefie czy niższe wydatki na ochronę zdrowia” [w:] *Ibidem*.

⁶² „Silny ruch pozarządowy uczy pluralizmu, wiary w instytucje i szacunku dla prawa. Sprzyja to wytwarzaniu się gęstej sieci społecznych powiązań i buduje poczucie wspólnoty. Można powiedzieć, że sektor pozarządowy to swoista fabryka „zaufania”. Zaufanie to w języku współczesnej ekonomii bardzo istotna kategoria. Obniża koszty inwestycji i skraca czas potrzebny na zawieranie transakcji, gdyż partnerzy ufający sobie mniej czasu poświęcają na zabezpieczenie swych interesów. Zaufanie jest więc w gospodarce pewnego rodzaju gwarancją, mogącą zastąpić innego rodzaju poręczenia. Zaufanie stanowi zatem równie konkretną formę kapitału jak pieniądze czy nieruchomości. Członkowie społeczności mogą opierać się w transakcjach na zaufaniu, zastawiając swe powiązania społeczne, jeśli oczywiście są wiarygodni dla swoich partnerów” [w:] *Ibidem*, s. 18–19.

⁶³ „Organizacje tyleż służą ekspresji rozmaitych dążeń, sentymentów, interesów, co są ich wytworem. Są platformą współpracy ludzi hołdujących podobnym wartościom, mających podobne zainteresowania, forsujących wspólne poglądy. Istnieją po to, żeby umożliwić im wspólne działanie. Chóry, kluby sportowe, organizacje religijne, organizacje zawodowe, stowarzyszenia mniejszości etnicznych, kluby książki, harcerze – wszystkie te organizacje zrzeszają ludzi chcących coś razem robić. Wzbogacają ich życie i życie społeczności, w których funkcjonują” [w:] *Ibidem*, s. 19.

⁶⁴ „Sektor pozarządowy jest zlepkim różnorodnych opinii, ale także różnicuje opinie. Dążąc do pozyskania wsparcia dla swych działań, organizacje – zwłaszcza takie, które walczą o grupowe interesy lub powstają wokół określonych poglądów politycznych lub wartości moralnych – usiłują dotrzeć ze swym przekazem do jak największej liczby ludzi i wypełniają przestrzeń debaty publicznej wielogłosem apeli, argumentów i stanowisk. Są inkubatorami alternatywnych poglądów i wzorów życia. Są także szkołami pluralizmu: oferują różne odpowiedzi na istotne pytania i nakłaniają innych do przyjęcia ich jako swoich. Ta funkcja organizacji III sektora jest szczególnie ważna wówczas, gdy jedna siła próbuje zmonopolizować przestrzeń publiczną, a także wtedy, kiedy

- **działania na rzecz interesów mniejszości – rzecznictwo** (organizacje występują w obronie praw grup społecznych – np. związków zawodowych, w tym mniejszości – np. etnicznych bądź grup dyskryminowanych – np. kobiet)⁶⁵;
- **troska o wspólne dobro** (organizacje stoją na straży wspólnego dobra, np. organizacje ekologiczne, czy te, zajmujące się działaniami antykorupcyjnymi)⁶⁶;
- **integracja społeczna** (sektor pozarządowy przyczynia się do integracji, włączając w życie społeczne osoby bądź grupy zagrożone marginalizacją)⁶⁷;
- **inicjowanie zmiany społecznej** (III sektor przyczynia się do zmian o charakterze systemowym, np. powstania zmian prawnych)⁶⁸;
- **uzupełnianie działań państwa** (organizacje pozarządowe są odpowiednim narzędziem do wypełnienia luk w działalności administracji publicznej)⁶⁹;

mnożności racji i poglądów towarzyszy ich miałość, wywołująca u wielu poczucie moralnej pustki, zagubienie czy zniechęcenie do udziału w życiu publicznym” [w:] *Ibidem*.

⁶⁵ „Misją części organizacji jest poprawianie sytuacji grup dyskryminowanych albo niezdolnych samemu walczyć o swoje prawa czy zwrócić uwagę na swoją sytuację. Część z nich reprezentuje interesy swoich członków (związki zawodowe, koła kombatanckie), interesy mniejszości (seksualnych, politycznych, etnicznych czy wyznaniowych), a także „mniejszości statusu” (np. bezdomnych czy kobiety). Działania części z nich wykraczają poza reprezentowanie interesów swoich członków (np. organizacje broniące praw człowieka czy działające na rzecz osób chorych umysłowo). Ich działalność określa się mianem rzecznictwa – przemawiają bowiem w imieniu tych, którzy z różnych względów nie są w stanie tego skutecznie robić. Umożliwiają artykulację poglądów lub problemów grup, które nie są dość liczne, aby o ich względy jako wyborców zabiegali politycy, ani dość zamożne i wpływowe, aby zaskarbić sobie uwagę opinii publicznej innymi metodami. Organizacje sprzyjają politycznej i społecznej integracji tych grup ze społeczeństwem” [w:] *Ibidem*, s. 19-20.

⁶⁶ „Część organizacji stoi na straży dobra wspólnego (w świecie pozarządowym nazywa się je nawet czasem organizacjami strażniczymi). To np. organizacje ekologiczne, organizacje zajmujące się działaniami antykorupcyjnymi lub monitorującymi postępowanie administracji (watch dog), prawami człowieka” [w:] *Ibidem*, s. 20.

⁶⁷ „Organizacje pozarządowe sprzyjają włączeniu w życie społeczne osób lub grup zagrożonych marginalizacją (np. długotrwale bezrobotnych czy niepełnosprawnych). W ten sposób sprzyjają rozwojowi ich zaufania do instytucji demokratycznych i uczą współpracy. Organizacje podejmują również działania, które zmierzają do podnoszenia standardu życia grup o niskim statusie ekonomicznym lub społecznym. Dzięki temu ludzie mało zarabiający mają dostęp do dóbr i usług, które inaczej byłyby poza ich zasięgiem” [w:] *Ibidem*.

⁶⁸ „Jako „pas transmisyjny” dla grupowych roszczeń i interesów, organizacje pozarządowe umożliwiają różnym grupom wywieranie nacisku na władze polityczne i opinię publiczną i w ten sposób przyczyniają się do powstania zmiany społecznej. Organizacje są często promotorami innowacji o charakterze systemowym – projektów ustaw, rozwiązań instytucjonalnych, instrumentów dialogu społecznego. W Polsce przykładem tego typu oddziaływania może być uchwalenie w czerwcu 2003 roku Ustawy o zatrudnieniu socjalnym, inspirowanej przez organizacje pracujące z osobami bezdomnymi i uzależnionymi” [w:] *Ibidem*.

⁶⁹ „Organizacje dążą do wypełnienia luk w publicznym systemie zdrowia, edukacji, usług socjalnych czy kultury i dlatego ich istnienie jest tak istotne dla poprawiania jakości życia obywateli i zapewniania im dóbr oraz usług, adekwatnych do ich potrzeb, dostosowanych do lokalnej sytuacji. Przykładem mogą być małe szkoły, które prowadzone przez stowarzyszenia, funkcjonują tam, gdzie gminom prowadzić się ich nie opłaca” [w:] *Ibidem*.

- **kształcenie liderów** (organizacje pozarządowe są kuźniami liderów społecznych)⁷⁰.

Tożsamy podział funkcji organizacji pozarządowych możemy przeczytać u J. Hausnera:

- „zaspokojenie potrzeb społecznych, których nie mogą zaspokoić ani państwo, ani rynek,
- przeciwdziałanie społecznej marginalizacji i wykluczeniu,
- obniżanie kosztów świadczenia niektórych usług społecznych,
- mobilizowanie inicjatywy jednostek i grup,
- powiększenie kapitału społecznego,
- pobudzanie dyskursu społecznego i innowacyjności na wszystkich poziomach struktury społecznej,
- wychowanie obywatelskie,
- społeczna kontrola funkcjonowania państwa i biznesu, krytyka i blokowanie ich działań o wysokich negatywnych efektach zewnętrznych,
- ułatwianie zmian instytucjonalnych (systemowych)”⁷¹.

W ślad za funkcjami organizacji pozarządowych, należy przywołać ich role społeczne. S. Topler i H. K. Anheier przywołują cztery podstawowe:

- „awangardy – wprowadzają nowe rozwiązania i są inicjatorami zmiany społecznej,
- strażników wartości – promują różne wartości i strzegą ich (organizacje chroniące osoby niepełnosprawne, organizacje konsumenckie), co zapewnia społeczeństwu obywatelskiemu niezbędny poziom różnorodności,
- rzeczników – wyrażają potrzeby grup słabiej reprezentowanych i dyskryminowanych,
- usługodawców – dostarczają dóbr i usług, których państwo ani biznes nie chcą bądź nie są w stanie dostarczać”⁷².

⁷⁰ „Organizacje pozarządowe są szkołami demokracji. Uczą uczestnictwa w debacie publicznej i zgodnego z regułami demokratycznymi konfrontowania własnych interesów z interesami innych. Co równie ważne, kształtują liderów społecznych, sprawnych menadżerów. Stanowią także alternatywną drogę wyłaniania się elit politycznych. To jedyne miejsca, gdzie ludzie niepokorni bądź niezainteresowani karierą urzędniczą lub komercyjną mogą nauczyć się, jak skutecznie działa” [w:] *Ibidem*, s. 21.

⁷¹ M. Huczek, *Organizacje pozarządowe wspierające lokalną i regionalną przedsiębiorczość*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, nr 2(XI), s. 32-33, za: J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 84.

⁷² S. Topler, H. K. Anheier, *Zarys ogólny teorii organizacji i zarządzania organizacjami non profit* [w:] A. Gałązka, J. Herbst (red.), *Trzeci sektor dla zaawansowanych. Współczesne teorie trzeciego sektora – wybór tekstów*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006, s. 165.

J. Kluver-Drapal natomiast wyróżnia trzy swego rodzaju role społeczne, ujmując je jako rodzaje organizacji pozarządowych według sposobu działania. Przedstawia to Tabela 4.

Tabela 4. Rodzaje organizacji pozarządowych wg sposobu działania

Rodzaj organizacji	Sposób działania
Innowacyjne, promotorzy przemian (Policy Advance)	Aktywność dotyczy głównie rzecznictwa, lobbingu ukierunkowanego na sprawy polityczne, gospodarcze, politykę zrównoważonego rozwoju.
Kontrolujące działania rządu (CivicNonprofit – Watch Dog)	Kontrolują działania rządu, promują i rozwijają międzysektorowe relacje, przekazują informacje do społeczeństwa i aktywizują je.
Pomostowe (Bridges Policy Implementers)	Organizacje usługowe, które współpracują z rządem, kontraktują usługi i są finansowane ze środków publicznych, uzyskują także pomoc od społeczeństwa w formie darowizn i pracy wolontariackiej.

Źródło: J. Kluver-Drapal, *Disguising social change: the role of nonprofit organizations as protective masks for citizen participation*, „Administrative Theory & Praxis” 2004, vol. 26, no. 3, s. 317.

Teoretyczne podstaw rozwoju, a także funkcjonowania organizacji pozarządowych, jako trzeciego sektora współczesnego społeczeństwa można zaprezentować z perspektywy ekonomii, socjologii i nauk politycznych⁷³. Z ujęcia ekonomii, organizacje pozarządowe zajmują wolną przestrzeń, która występuje pomiędzy państwem a rynkiem, przybierając charakter organizacji uzupełniających, lecz nie alternatywnych. Według J. Hausnera, „nacisk na aktywną rolę społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych wynika m.in. z krytycznej roli państwa w rozwiązywaniu problemów społecznych”⁷⁴. Do nieudolności działalności państwa możemy zaliczyć:

- „niezadawalający poziom usług społecznych (rosnącym oczekiwaniom obywateli towarzyszą rosnące koszty świadczenia tych usług),
- nierówność w dostępie do usług społecznych (z usług tych nie mogą korzystać niższe i średnie klasy społeczne, gdyż w praktyce korzyści przechwytują grupy nacisku i interesu),
- instytucjonalna niewydolność państwa,
- państwo nie jest w stanie dostosować usług do specyficznych potrzeb i zróżnicowanych preferencji obywateli,
- zanik odpowiedzialności państwa wobec obywateli”⁷⁵.

⁷³ J. Hausner, *op. cit.*, s. 82–89.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 83.

⁷⁵ M. Huczek, *op. cit.*, s. 32.

Ponadto, w aspekcie ekonomicznym, przewaga organizacji pozarządowych w wykonywaniu pewnych usług o charakterze publicznym, wynika ze specjalizacji i eksperckości oraz niskich kosztów, mających związek z pracą wolontariuszy, jak i finansowego wsparcia ofiarodawców.

Z punktu widzenia socjologii, fundamentem tworzenia organizacji pozarządowych są zapewnione konstytucyjnie wolności i swobody obywatelskie, w tym prawo zrzeszania się. Formowanie się tego typu organizacji, jest jednym z przejawów działania społeczeństwa obywatelskiego, które jest usytuowane pomiędzy jednostką ukierunkowaną na osiągnięcie celów o charakterze indywidualnym, prywatnym na poziomie mikro, a państwem nastawionym na cele na poziomie makro. Na tej podstawie, aktywizowana jest koncepcja kapitału społecznego (rozumianego jako powiązania sieciowe pomiędzy uczestnikami sceny lokalnej – regionalnej, oraz tradycje kulturowe, normy zachowań społecznych i wspólne postawy, które sprzyjają kooperacji) wraz z jego kluczowymi składnikami – zaufanie i wzajemność. Co więcej, takie cechy jak samoorganizacja i zaangażowanie obywatelskie tworzą ów kapitał. Sam zaś wzmaga rozwój w obszarze polityki i gospodarki. W następstwie tego, społeczne relacje wymiany (czyli układ wymiany dóbr czy to materialnych, czy niematerialnych, pomiędzy danymi jednostkami a wybranymi grupami społecznymi⁷⁶), mają charakter horyzontalny, prowadząc do obniżenia kosztów transakcyjnych, jak również sprzyjając współpracy⁷⁷.

Z perspektywy nauk politycznych, zagadnienie organizacji pozarządowych, jest *stricte* powiązane z zagadnieniem społeczeństwa obywatelskiego. Wspomniany J. Hausner zaakcentował, że „społeczeństwa obywatelskiego nie da się ulokować na jednym z poziomów struktury społecznej (makro, mezo i mikro). Stanowi ono przekrojowy i wielowymiarowy segment tej struktury, determinowany równocześnie przez zaplecze organizacyjne, system wartości, system regulacyjny oraz aktywność grup społecznych, organizacji obywatelskich i jednostek”⁷⁸.

⁷⁶ J. Szacki, *Historia Myśli Socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 839.

⁷⁷ M. Huczek, *op. cit.*, s. 32.

⁷⁸ J. Hausner, *op. cit.*, s. 84.

KONKLUZJE

Polska posiada bogatą tradycję w obszarze zbiorowego działania, budowania społeczeństwa obywatelskiego, jak również organizacji o charakterze społecznym, które współcześnie nazywane są pozarządowymi. W naszym kraju, było wiele momentów przełomowych w tym obszarze. Co więcej, pomimo tego, że od powstania pierwszych załączków organizacji już w czasach początków państwa polskiego do dziejów peerelowskich włącznie, społeczeństwo napotykało wiele trudności w tej działalności, to ciągle istniało zapotrzebowanie na tego typu aktywność obywatelską. Wyrazem tego jest wielość i różnorodność współczesnych organizacji.

Pomimo tego, że w Polsce termin „organizacje pozarządowe” ma prawną definicję, to na próżno szukać jednoznacznego, uniwersalnego objaśnienia. Ponadto, w zależności od naukowego podejścia badaczy, w literaturze możemy doszukać się rozmaitych typologii i klasyfikacji. Jednak, przy ich porównaniu, możemy odnaleźć cechy wspólne.

Biorąc pod uwagę z kolei funkcje organizacji pozarządowych, należy odnieść się głównie do ekonomii, socjologii oraz nauk politycznych. W ten sposób, znajdujemy odpowiedź na istotne pytanie: po co istnieją te organizacje? Reasumując, słusznym sformułowaniem jest, że organizacje pozarządowe są pożyteczne, ponieważ stanowią zasadniczą część składową demokracji oraz społeczeństwa obywatelskiego.

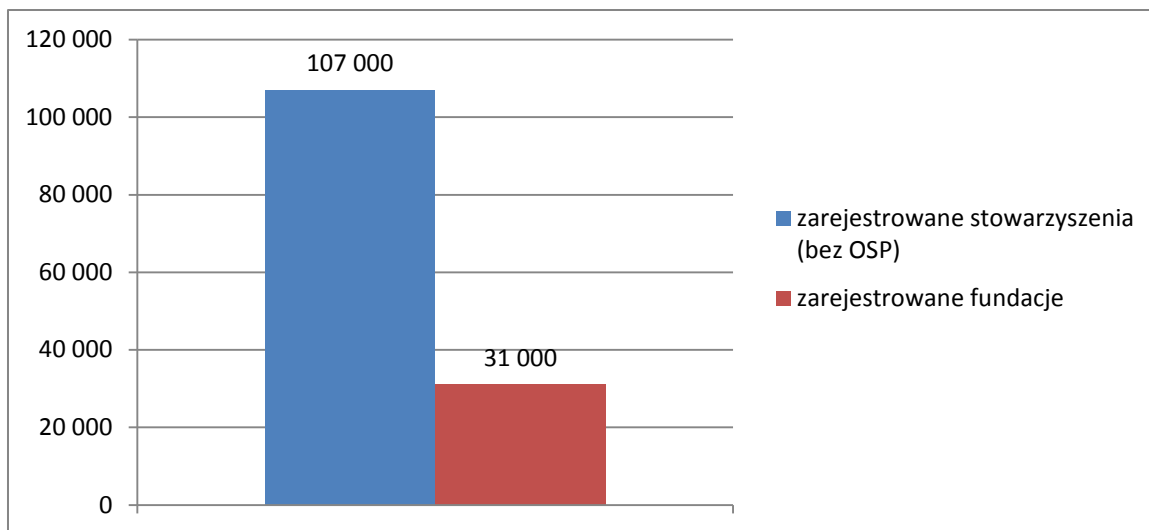
ROZDZIAŁ II. KONDYCJA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH – NAJISTOTNIEJSZE LICZBY I FAKTY

Kompleksowym badaniem kondycji organizacji pozarządowych w Polsce, cyklicznie (co 2-3 lata) od dwóch dekad zajmuje się Stowarzyszenie Klon/Jawor. Dzięki regularnym badaniom, możemy obserwować trendy, a także opisywać kierunek, w jakim rozwija się nasz sektor społeczny. Najnowsze, niezależne badanie stowarzyszeń i fundacji, przeprowadzono po raz 9. W tej części opracowania, zostaną przedstawione wybrane wyniki badania, które zebrano w raporcie „Kondycja organizacji pozarządowych 2021”. Przebadano reprezentatywną próbę 1200 stowarzyszeń i fundacji, które wylosowano z rejestru REGON.

2.1. PODSTAWOWE DANE O ORGANIZACJACH POZARZĄDOWYCH

W Polsce zarejestrowanych jest 138 000 organizacji pozarządowych. Na tę liczbę składa się 107 000 stowarzyszeń oraz 31 000 fundacji (według rejestru REGON, stan na koniec 2021 roku). Warto zwrócić uwagę, że podczas prowadzonego przez Stowarzyszenie Klon/Jawor badania, nie były brane pod uwagę takie stowarzyszenie jak ochotnicze straże pożarne (OSP), których jest 16 500. Pominęto je ze względu na specyfikę, m.in. uregulowanie wszelkiej aktywności przez odrębne przepisy prawne, czy też finansowanie ich z budżetu samorządu gminy. Godzi się także wspomnieć, że w ubiegłym roku zarejestrowało się 3 000 stowarzyszeń i 2 000 fundacji. Co ważne, jedynie 70 000 zarejestrowanych organizacji pozarządowych jest aktywnych (wyłączając OSP). Pozostałe, swoją działalność zawiesiły bądź ją zakończyły. Zatem wskaźnik aktywności opisywanych organizacji pokazuje poziom ok. 50%.

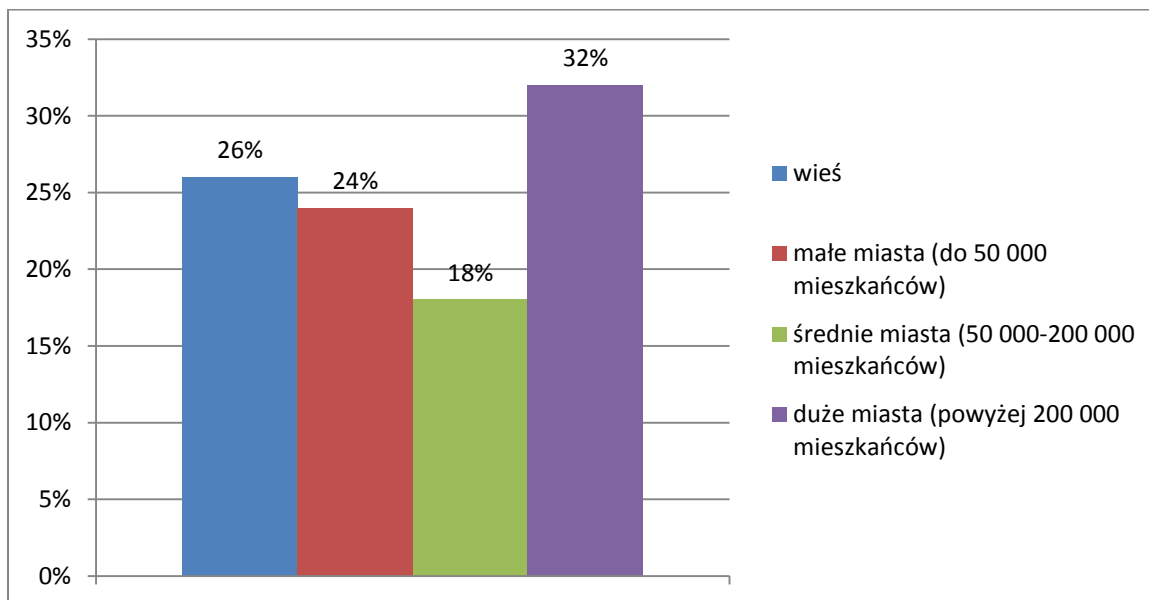
Rysunek 1. Ile jest organizacji pozarządowych w Polsce?

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 15.

Podział, który widnieje na Rysunku 2 prezentuje charakterystykę organizacji pozarządowych, których siedziby są zlokalizowane w czterech typach wielkości miejscowości. Największa liczba organizacji pozarządowych ma swoje siedziby w dużych miastach powyżej 200 000 mieszkańców – 32%. Następnie na wsiach – 26% i w małych miastach do 50 000 mieszkańców – 24%. Jak pokazują wyniki badań, tylko 15% siedzib organizacji pozarządowych znajduje się w średnich miastach, które mają od 50 000 do 200 000 mieszkańców.

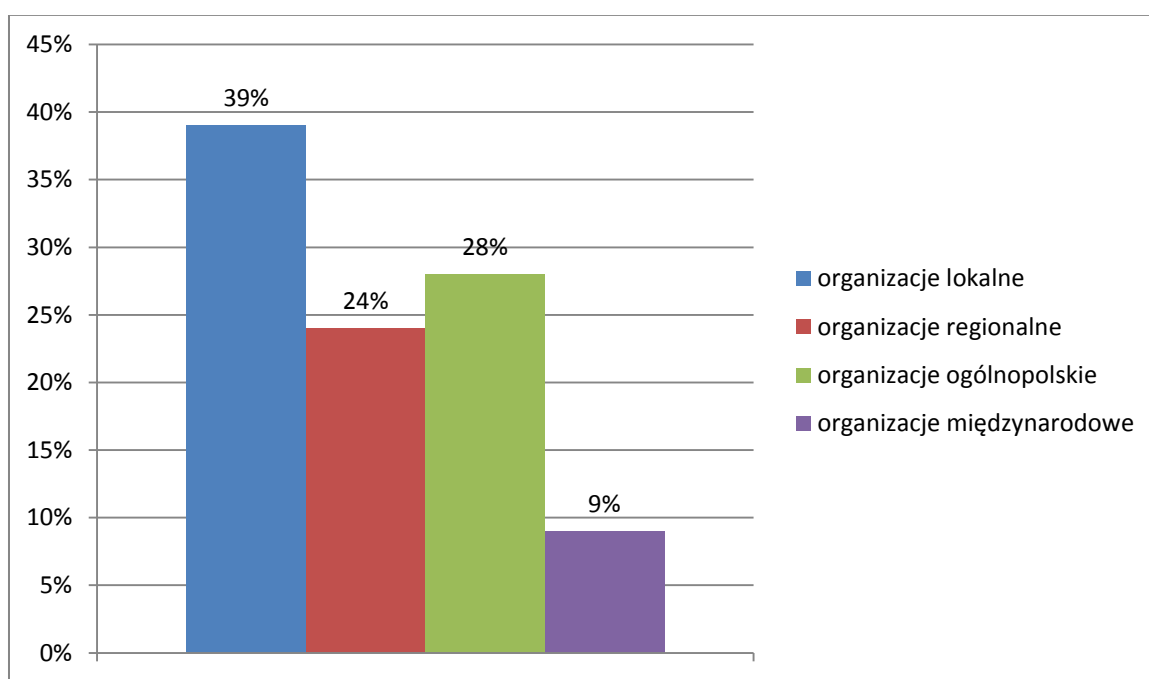
Rysunek 2. Gdzie organizacje mają swoje siedziby?

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 58-59.

Skala działania organizacji pozarządowych jest powiązana z wielkością miejscowości, w której organizacja ma swoją siedzibę⁷⁹, budżetem⁸⁰ oraz branżą działania⁸¹. Z danych, które są zawarte na Rysunku 3, możemy odczytać, że najwięcej organizacji funkcjonuje na poziomie lokalnym (39%). Są to takie, których aktywność ogranicza się do najbliższego sąsiedztwa – gminy czy powiatu. Należy zaznaczyć, że Stowarzyszenie, które przeprowadziło owe badanie, włączyło do kategorii organizacji ogólnopolskiej, organizacje działające zarówno na poziomie lokalnym, regionalnym i całego kraju. Takich organizacji jest 28%. Z kolei organizacji regionalnych – 24%. Działają one na skalę województwa i regionu.

Rysunek 3. Na jaką skalę działają organizacje?

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 23.

Organizacje pozarządowe działają na rzecz różnorodnych grup odbiorców i odbiorczyń. Najczęściej są to dzieci i młodzież (74%) oraz mieszkańcy i mieszkanki okolicy, lokalna

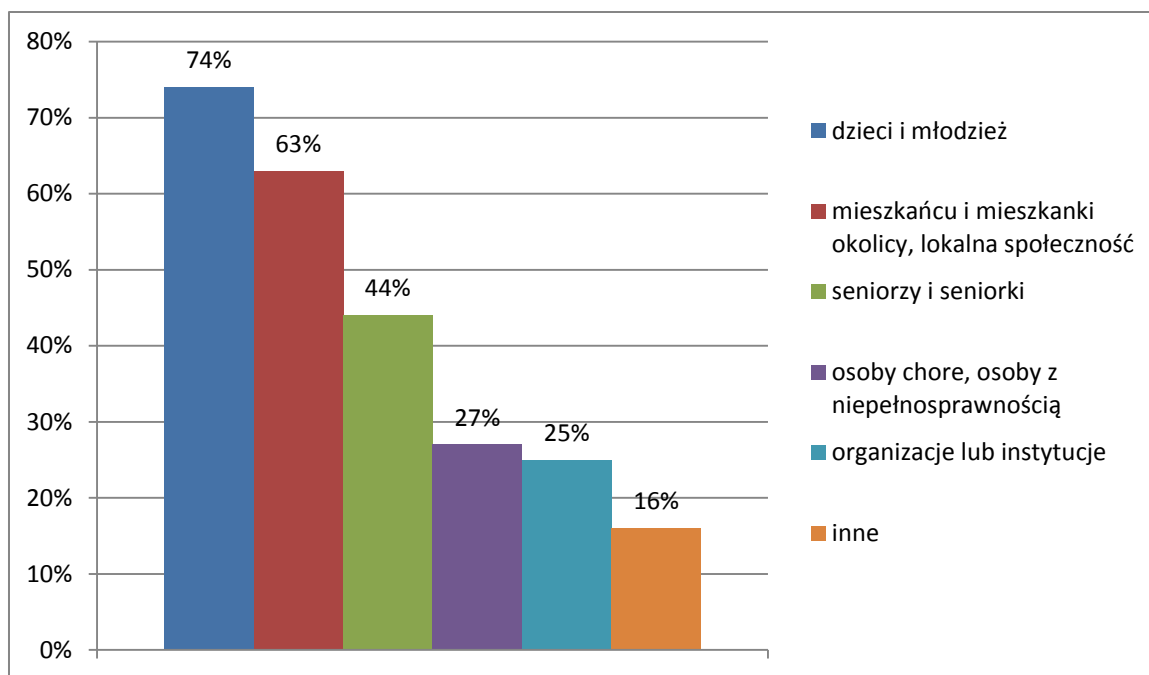
⁷⁹ „Im większa miejscowość, tym na szerszą skalę działa organizacja. I tak organizacje o lokalnej skali działania częściej można spotkać na wsi, a organizacje działające ogólnopolsko czy międzynarodowo – w największych miastach powyżej 200 tys. mieszkańców” [w:] B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 23.

⁸⁰ „Wraz ze wzrostem skali działania, wzrasta budżet organizacji. Organizacje lokalne częściej niż organizacje o szerszej skali działania dysponują niewielkimi budżetami. Z kolei wśród organizacji działających na skalę całej Polski, czy nawet jeszcze szerszą, jest więcej organizacji z budżetami rocznymi min. 100 tys. zł w porównaniu do organizacji lokalnych czy regionalnych” [w:] *Ibidem*.

⁸¹ „Organizacje lokalne częściej niż organizacje działające na szerszą skalę zajmują się sportem, turystyką, rekreacją i hobby oraz rozwojem lokalnym. Organizacje regionalne i ogólnopolskie częściej zajmują się ochroną zdrowia, a stowarzyszenia i fundacje o międzynarodowej skali działania wyróżnia częstsze działanie w polu kultury i sztuki oraz edukacji” [w:] *Ibidem*.

społeczność (63%). Prawie połowę organizacji (44%) działa na rzecz seniorów i senierek. Natomiast co ok. czwarta organizacja, swoją działalność kieruje w stronę osób chorych, czy osób z niepełnosprawnością (27%) oraz innych organizacji lub instytucji (25%). W kwestionariuszu była również możliwość dopisania własnej odpowiedzi. Pole to wypełniło 16% organizacji. Za innych odbiorców i odbiorczynie, ankietowani wymienili takie grupy jak: osoby w kryzysie bezdomności, mniejszości, dorośli, grupy zawodowe czy pasjonackie, rodziny, zwierzęta. Rysunek 4 przedstawia dane, dla kogo działają organizacje pozarządowe.

Rysunek 4. Dla kogo działają organizacje pozarządowe?

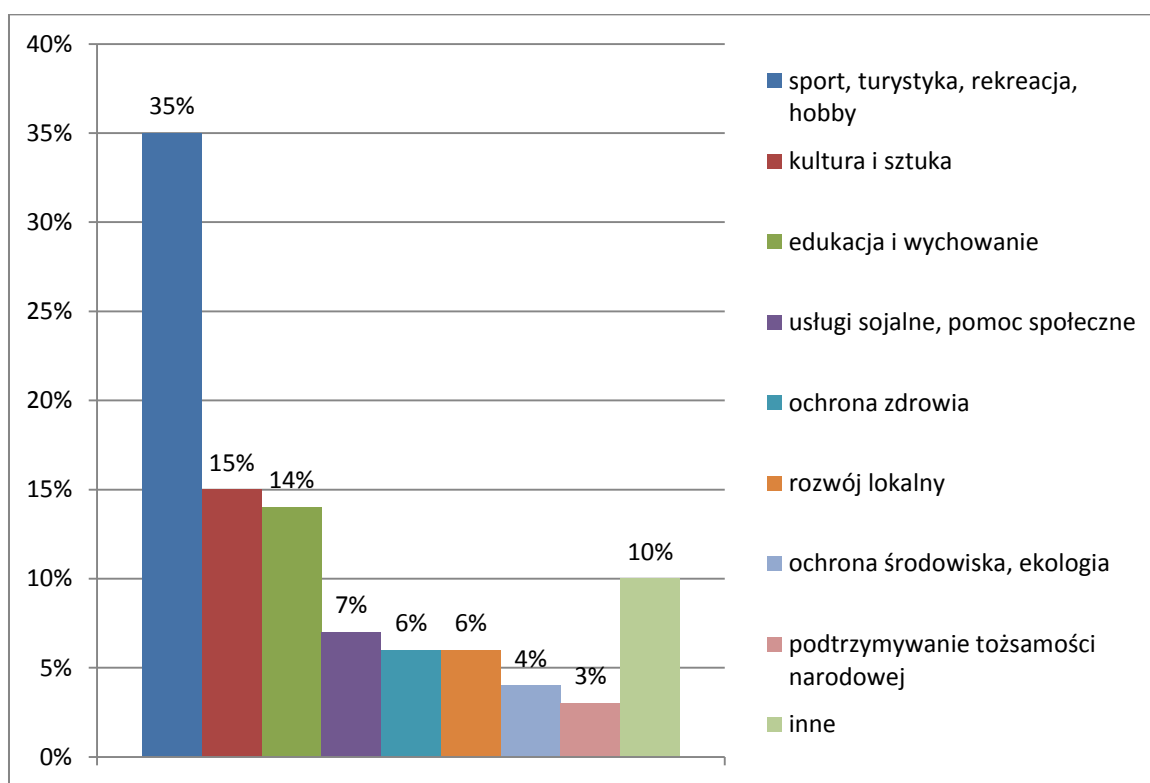

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 16.

Organizacje pozarządowe w Polsce działają najczęściej w obszarach takich jak: sport, turystyka, rekreacja, hobby. Taką odpowiedź zaznaczyło 35% badanych. Z kolei odsetek organizacji pozarządowych, które w zakresie działań zajmują się kulturą i sztuką czy edukacją i wychowaniem wynosi odpowiednio 15% i 14%. Warto zwrócić uwagę, że w odpowiedzi „inne”, znajdowały się takie obszary jak: sprawy zawodowe, branżowe; badania naukowe;

religia; rynek pracy; wsparcie dla instytucji, organizacji pozarządowych; prawo i jego ochrona, prawa człowieka; ratownictwo, bezpieczeństwo, obronność; działalność międzynarodowa, pomoc rozwojowa. Główny obszar działań organizacji pozarządowych przedstawia Rysunek 5.

Rysunek 5. Główny obszar działań organizacji pozarządowych

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 16-17.

Należy nadmienić także, że większość organizacji nie zajmuje się wyłącznie jedną dziedziną, a działa w kilku branżach – średnio w około trzech. Obszary działań organizacji pozarządowych zostały zaprezentowane w Tabeli 5.

Tabela 5. Wszystkie obszary działań organizacji pozarządowych

Obszar działań organizacji pozarządowych	%
Sport, turystyka, rekreacja, hobby	54%
Edukacja i wychowanie	51%
Kultura i sztuka	34%
Ochrona zdrowia	19%
Usługi socjalne, pomoc społeczna	17%
Rozwój lokalny	17%
Ekologia, ochrona środowiska	16%
Podtrzymywanie tożsamości narodowej	13%
Wsparcie NGO i inicjatyw obywatelskich	10%
Badania naukowe	7%
Rynek pracy, zatrudnienie	6%
Prawo, prawa człowieka, działalność polityczna	5%
Działalność międzynarodowa	4%
Sprawy zawodowe, pracownicze, branżowe	4%
Religia	4%
Ratownictwo, bezpieczeństwo, obronność	3%
Inne	11%

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 16-17.

2.2. FINANSE ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Istotną kwestią w działalności organizacji pozarządowych są finanse. Jak wykazały wyniki badań przeprowadzonych przez Stowarzyszenie Klon/Jawor, przeciętny roczny budżet organizacji w 2020 roku wyniósł 26 000 złotych. Warto zaznaczyć, że wysokość przeciętnych przychodów różni się w zależności od formy prawnej⁸², stażu działania organizacji⁸³, wielkości miejscowości, w której organizacja ma siedzibę⁸⁴ oraz branży, w której organizacja działa⁸⁵. Struktura przychodów organizacji pozarządowych w 2020 roku została zaprezentowana na Rysunku 6. Możemy z niej odczytać, że najczęściej (36%), organizacje pozarządowe osiągnęły przychód na poziomie od 10 tys. do 100 tys. złotych. Z kolei najmniej (6%), organizacje osiągnęły wpływy powyżej 1 mln złotych.

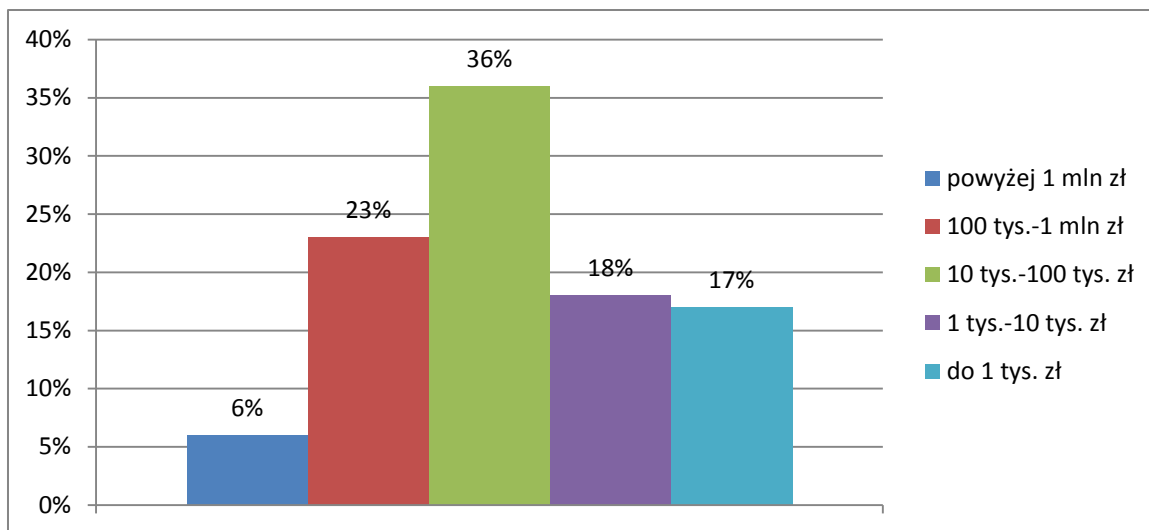
Rysunek 6. Struktura przychodów organizacji pozarządowych w 2020 roku

⁸² „[...] przychody fundacji są większe (55 tys. zł) niż przychody stowarzyszeń (22 tys. zł)” [w:] *Ibidem*, s. 61.

⁸³ „[...] organizacje działające nie dłużej niż 5 lat mają najniższe przychody (11 tys. zł), zaś te o stażu dłuższym niż 15 lat najwyższe (72 tys. zł)” [w:] *Ibidem*.

⁸⁴ „[...] im większa miejscowość, tym wyższe przychody – roczny budżet organizacji z terenów wiejskich to 17 tys. zł, zaś organizacji z miast pow. 200 tys. mieszkańców to 61 tys. zł” [w:] *Ibidem*.

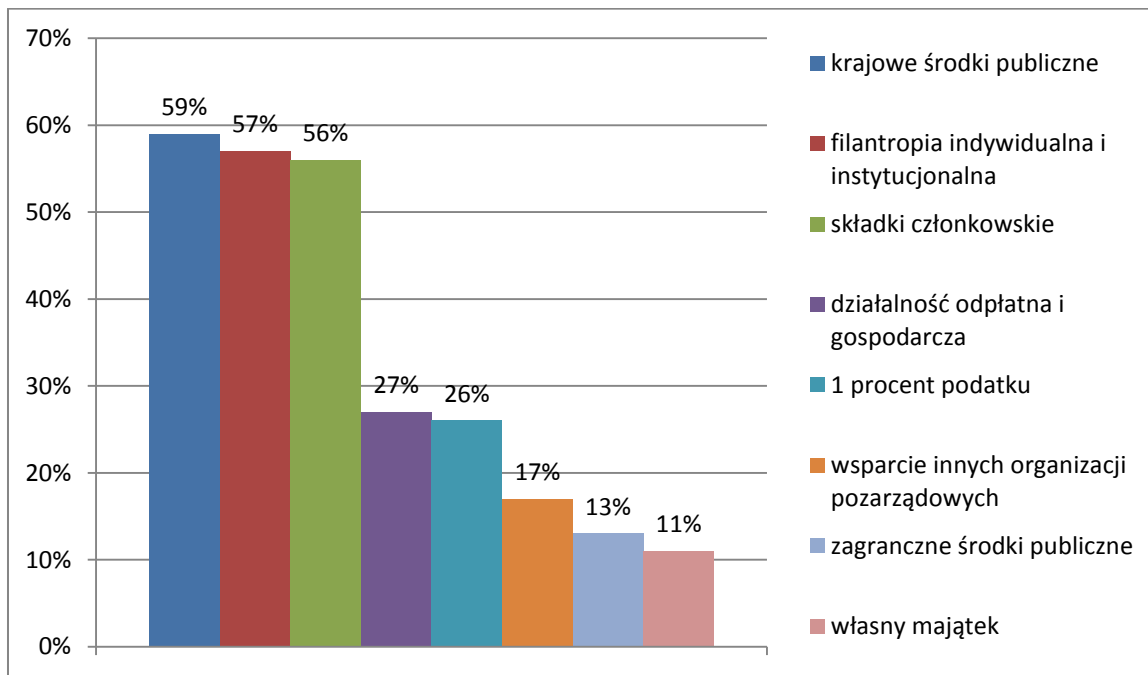
⁸⁵ „[...] najwyższe przychody mają organizacje zajmujące się pomocą społeczną (104 tys. zł) i ochroną zdrowia (74 tys. zł); z kolei najniższe są budżety organizacji, których główną dziedziną działania jest kultura (15 tys. zł) i rozwój lokalny (21 tys. zł)” [w:] *Ibidem*.

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021 – najważniejsze fakty*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 9.

Organizacje finansują swoją aktywność z różnorodnych źródeł. Najczęściej, organizacje pozarządowe uzyskują pieniądze z krajowych środków publicznych (59%), filantropii indywidualnych i instytucjonalnych (57%), oraz składek członkowskich (56%). Najmniejszą składową w opisywanym obszarze jest ich majątek własny, który kształtuje się na poziomie 11%. Lista źródeł wraz z procentem organizacji, które korzystały z nich w 2020 roku, przedstawia Rysunek 7.

Rysunek 7. Skąd organizacje pozarządowe mają pieniądze?

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021 – najważniejsze fakty*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 9.

2.3. LUDZIE I PRACA W ORGANIZACJACH POZARZĄDOWYCH

Skład osobowy organizacji pozarządowych tworzą władze organizacji⁸⁶, członkinie i członkowie⁸⁷, wolontariuszki i wolontariusze⁸⁸, jak również pracowniczki i pracownicy oraz współpracowniczki i współpracownicy⁸⁹. Średnio, w zarządzie przeciętnej organizacji funkcjonują 4 osoby. Niemniej jednak, liczba członków zarządu różni się w zależności od formy prawnej organizacji. W fundacjach są to 2 osoby, natomiast w stowarzyszeniach 5 osób. Z kolei rozpatrując płeć w zarządzie organizacji, 49% ich składów stanowią kobiety, a w przypadku 59% organizacji, prezesem jest mężczyzna⁹⁰. Z kolei analizując wiek przedstawicielek i przedstawicieli zarządu, należy zwrócić uwagę na zdecydowaną większość (70%) członkiń i członków zarządów w wieku pomiędzy 30 a 60 rokiem życia. Jedynie 9% składów zarządu stanowią osoby, które mają poniżej 30 roku życia, a około dwa razy więcej jest osób powyżej 60 lat. Opisuując wątek personalny, warto także odnieść się do aktywności członkiń i członków zarządu na rzecz organizacji. Tutaj jest ona wysoka, bowiem kształtuje się na poziomie 80%. Natomiast jeśli chodzi o pracę w organizacji, to dla większości (77%) ich liderek i liderów, jest to dodatkowa, pozazawodowa forma aktywności, za którą nie pobierają wynagrodzenia z tego tytułu⁹¹.

Przeciętnie, jedno stowarzyszenie zrzesza 25 osób. Ich aktywność w tego typu podmiocie szeroko rozumianego sektora społecznego kształtuje się na poziomie 45%. Zatem, nie wszystkie osoby, które są zrzeszone w stowarzyszeniach, aktywnie włączają się w działania organizacji, uczestniczą w jej pracach i poświęcają jej swój czas. Istotnym czynnikiem jest teren

⁸⁶ „Są powoływane w określony w jej statucie sposób, odpowiadają za funkcjonowanie organizacji zgodnie z przepisami prawa i statutem. Kluczową funkcję pełnią w organizacjach zarządy. Inne organy władzy (np. komisja rewizyjna, rada programowa) pełnią role kontrolne i doradcze. W raporcie pisząc o „władzach organizacji” będziemy odnosić się wyłącznie do zarządu, czyli grupy osób, które kierują organizacją na co dzień” [w:] *Ibidem*, s. 37.

⁸⁷ „Stanowią istotę funkcjonowania stowarzyszeń. Od 2015 roku do założenia stowarzyszenia koniecznych jest co najmniej 7 osób (założycieli), wcześniej było to 15 osób. W zależności od przyjętego modelu działania członkinie i członkowie mogą angażować się w bieżące prace (społecznie lub odpłatnie) lub jedynie uczestniczyć w walnych zebraniach raz na jakiś czas” [w:] *Ibidem*.

⁸⁸ „To osoby, którzy społecznie, tzn. dobrowolnie i bez wynagrodzenia, działają na rzecz organizacji. W raporcie nazywamy nimi osoby spoza organizacji (niezrzeszone w niej i nienależące do władz), bez względu na to, czy mają podpisaną umowę wolontariacką, czy też nie” [w:] *Ibidem*.

⁸⁹ „Otrzymują wynagrodzenie za pracę na rzecz organizacji (choć różnią się formą umowy, wymiarem czasu pracy oraz jej regularnością). W raporcie szczególną uwagę poświęcamy osobom pracującym w organizacjach co najmniej raz w tygodniu (niezależnie od formy umowy). Upraszczając, grupę tę nazywamy stałym zespołem pracowniczym organizacji lub pracowniczkami i pracownikami (choć nie wszystkie osoby są zatrudnione na umowę o pracę)” [w:] *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 38.

⁹¹ *Ibidem*, s. 39.

działania tych organizacji. Aktywność członkiń i członków jest większa w przypadku zlokalizowania ich na terenach wiejskich oraz w średnich miejscowościach, a zdecydowanie mniejsza w miastach o większych rozmiarach. Zauważalna jest również zależność pomiędzy stażem stowarzyszenia, a aktywnością jej członkiń i członków. Im dłużej organizacja funkcjonuje, tym mniejsza jest aktywność osób w niej zrzeszona⁹².

W stosunku do wolontariuszek i wolontariuszy, należy wspomnieć o tym, że ponad połowa (61%) działających aktywnie organizacji pozarządowych angażuje ich w swoje działania, w tym 41% organizacji robi to w sposób regularny, a 20% w sposób akcyjny. Ponadto, przeciętna organizacja pozarządowa, rocznie angażuje średnio 5 wolontariuszy i wolontariuszek⁹³. Wolontariuszki i wolontariuszy, częściej angażują fundacje (72%) niż stowarzyszenia (58%), organizacje usług socjalnych (83%) niż organizacje kulturalne (54%), organizacje ze stałym, płatnym personelem i dużymi zasobami finansowymi, jak i organizacje działające regionalnie (67%), niż te, aktywne w najbliższym sąsiedztwie (41%)⁹⁴.

Organizacje pozarządowe kojarzą się ze społeczną, bezpłatną działalnością działaczek i działaczy. Jednakże, faktycznie tylko 35% organizacji korzysta wyłącznie z pracy społecznej. Niemniej jednak, poza pracą społeczną, aktywne osoby z tych organizacji korzystają również z pracy odpłatnej – jest ich pozostała część, czyli 65%. To, czy dana organizacja korzysta z pracy płatnej, czy też nie, jest uzależnione od budżetu organizacji⁹⁵, wielkości miejscowości, w której organizacja ma siedzibę⁹⁶, formy prawnej⁹⁷ czy zasięgu działań organizacji⁹⁸.

Wartym uwagi jest także to, jaki jest zakres i forma zatrudnienia w organizacjach. Jak możemy odczytać z Rysunku 8., 41% organizacji ma stały zespół pracowniczy, stale i regularnie płaci za pracę. Z kolei 35% organizacji nie płaci za pracę, działa wyłącznie dzięki pracy społecznej. Natomiast 24% organizacji nie ma stałego zespołu pracowniczego, zleca płatną pracę sporadycznie. Nadmienić także trzeba, że 22% organizacji zatrudnia na umowę o pracę, a 19% organizacji zatrudnia tylko na inne umowy niż umowa i pracę.

Rysunek 8. Jaki jest zakres i forma zatrudnienia w organizacjach?

⁹² *Ibidem*, s. 42-43.

⁹³ *Ibidem*, s. 45.

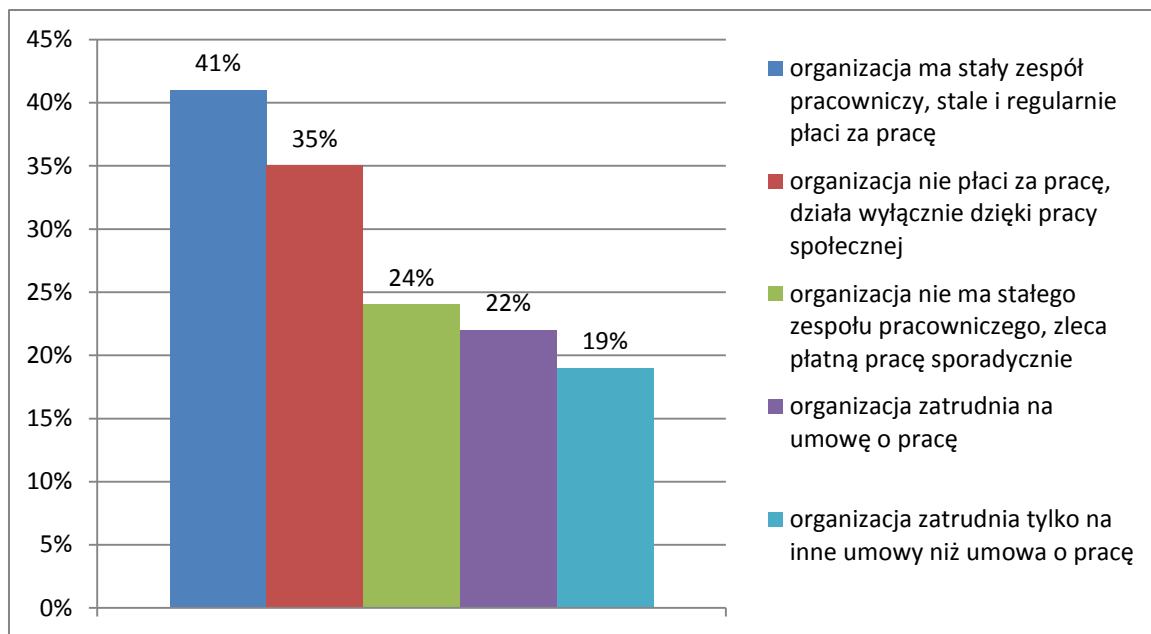
⁹⁴ *Ibidem*, s. 47.

⁹⁵ „[...] częściej za pracę płacą organizacje o budżetach powyżej 10 tys. zł rocznie” [w:] *Ibidem*, s. 51.

⁹⁶ „[...] częściej za pracę płacą organizacje ze średnich i dużych miast, tj. powyżej 50 tys. mieszkańców i mieszkańek” [w:] *Ibidem*.

⁹⁷ „[...] częściej z pracy płatnej korzystają fundacje” [w:] *Ibidem*.

⁹⁸ „[...] częściej za pracę płacą organizacje o zasięgu co najmniej regionalnym” [w:] *Ibidem*.

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 52.

2.4. WSPÓŁPRACA I PARTNERZY ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Organizacje pozarządowe współpracują z różnymi podmiotami. Obecnie, ich najistotniejszymi partnerami są inne organizacje pozarządowe (88%), mieszkańcy okolicy, lokalna społeczność (84%) oraz samorząd lokalny (urząd gminy lub miasta). Ważne są również media lokalne (74%). Szczegółowa lista partnerów organizacji, przedstawia Tabela 6.

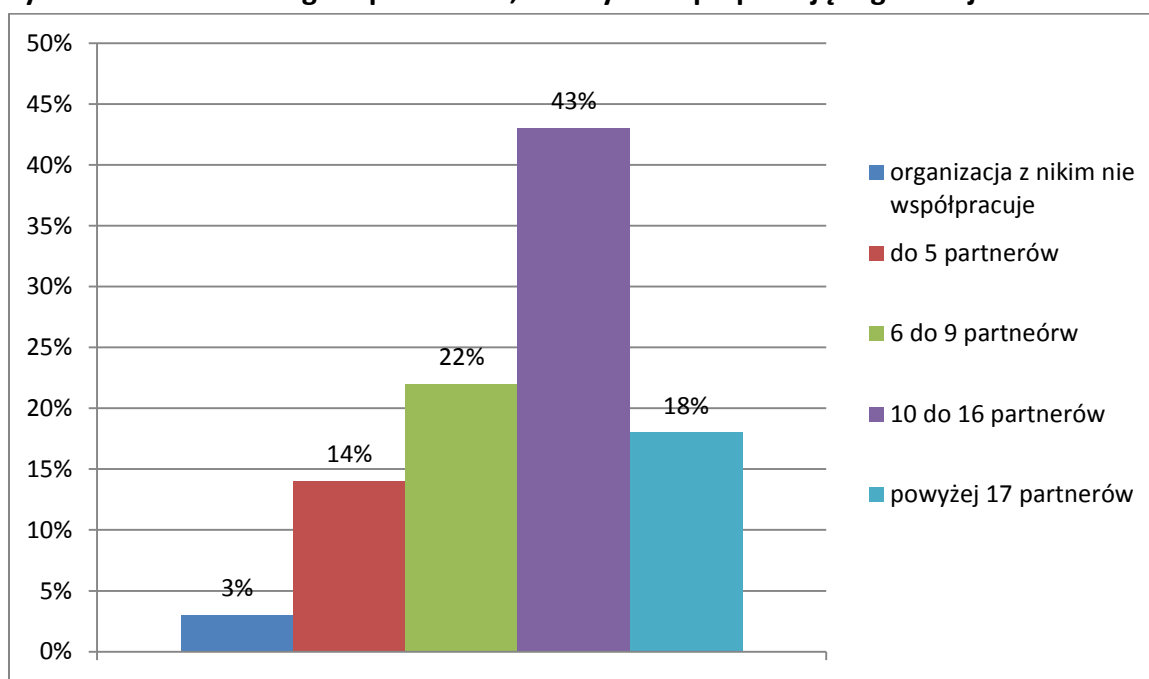
Tabela 6. Z kim współpracują organizacje?

Partnerzy	%
Inne organizacje pozarządowe w Polsce	88%
Mieszkańcy okolicy; lokalna społeczność	84%
Samorząd lokalny (urząd gminy lub miasta)	81%
Media lokalne	74%
Publiczne szkoły, przedszkola, ośrodki sportowe	69%
Firmy prywatne	65%
Publiczne instytucje kultury	60%
Starostwo powiatowe	54%
Inne urzędy gminy lub miast	50%
Media ogólnopolskie	47%
Urząd marszałkowski	46%
Grupy nieformalne, ruchy społeczne	41%
Środowisko akademickie	40%
Rząd, ministerstwa, publiczne instytucje centralne	37%
Urzędy pracy, publiczne instytucje socjalne	36%
Kościół, związki wyznaniowe	33%
Urząd wojewódzki	31%
Zagraniczne stowarzyszenia lub fundacje	25%
Publiczne szpitale, instytucje ochrony zdrowia	23%

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 87.

Organizacje pozarządowe są nastawione na współpracę, wobec tego 61% z nich współdziała z co najmniej 10 różnymi partnerami (43% – 10-16 partnerów, 15% – powyżej 17 partnerów). Jednakże, 3% organizacji z nikim nie współpracuje. Liczba kontaktów z partnerami zewnętrznymi jest uzależniona m. in. od budżetu organizacji. W przypadku tych, co mają większe przychody, zwiększa się im możliwość współdziałania z wielorakimi partnerami⁹⁹. Liczbę kategorii partnerów, z którymi współpracują organizacje, przedstawia Rysunek 9.

Rysunek 9. Liczba kategorii partnerów, z którymi współpracują organizacje

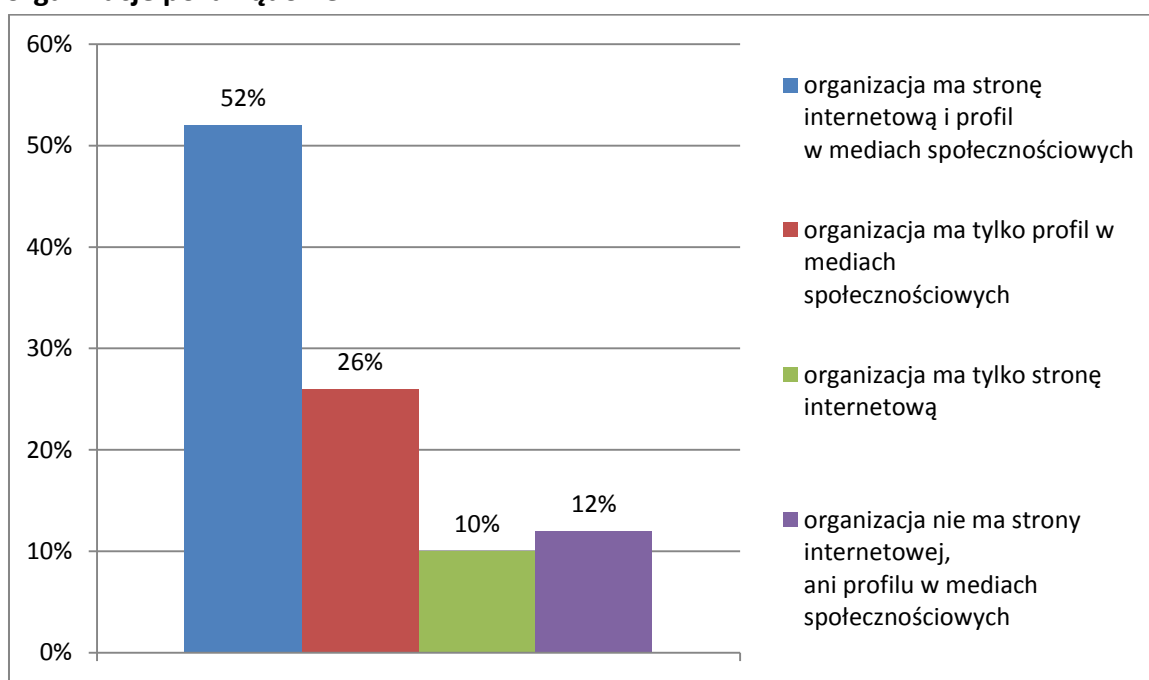
Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 88.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 88.

2.5. KOMUNIKACJA I NOWE TECHNOLOGIE W ORGANIZACJACH POZARZĄDOWYCH

Od lat, wyniki badań Stowarzyszenia Klon/Jawor wskazują coraz większe wykorzystanie nowych technologii i Internetu w organizacjach pozarządowych. Jest to niezbędne do szerszej komunikacji z otoczeniem¹⁰⁰, jak również promowania swoich działań¹⁰¹. Sytuację obrazuje Rysunek 10, prezentuje on kwestię prowadzenia stron internetowych i profili w mediach społecznościowych przez organizacje pozarządowe. Jak wskazują dane, ponad połowa (52%) organizacji posiada stronę internetową i profil w mediach społecznościowych, około co czwarta (26%) organizacja, ma wyłącznie profil w mediach społecznościowych, a około co dziesiąta organizacja, ma tylko stronę internetową (10%), bądź nie ma strony internetowej, ani profilu w mediach społecznościowych (12%). Z tego wynika, że 78% organizacji ma profil na portalu społecznościowym, a 62% organizacji posiada stronę internetową.

Rysunek 10. Prowadzenie stron internetowych i profili w mediach społecznościowych przez organizacje pozarządowe

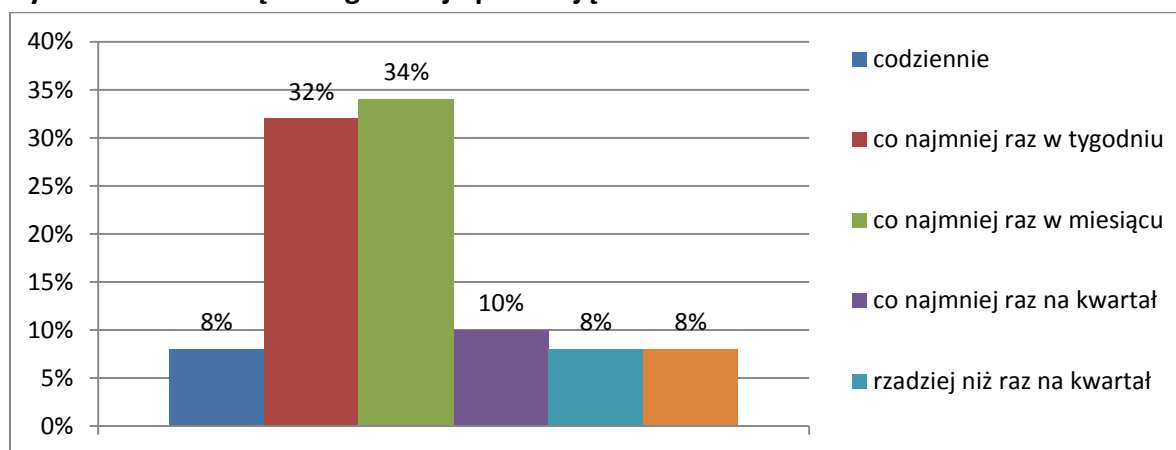
Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 79.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 77.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 78.

Pisząc o komunikacji i nowych technologiach w organizacjach pozarządowych, należy także mieć na uwadze częstotliwość udostępniania treści w Internecie, co przedstawia Rysunek 11. Z niego odczytujemy, że wyłącznie około co dziesiąta organizacja (8%), zamieszcza informacje w Internecie codziennie i taki sam odsetek organizacji, jest nieobecnych w sieci (8%), bądź publikuje rzadziej niż raz na kwartał. Z kolei, 32% organizacji zamieszcza informacje w Internecie co najmniej raz w tygodniu, a 34% co najmniej raz w miesiącu. Co dziesiąta (10%) organizacja publikuje treści co najmniej raz na kwartał.

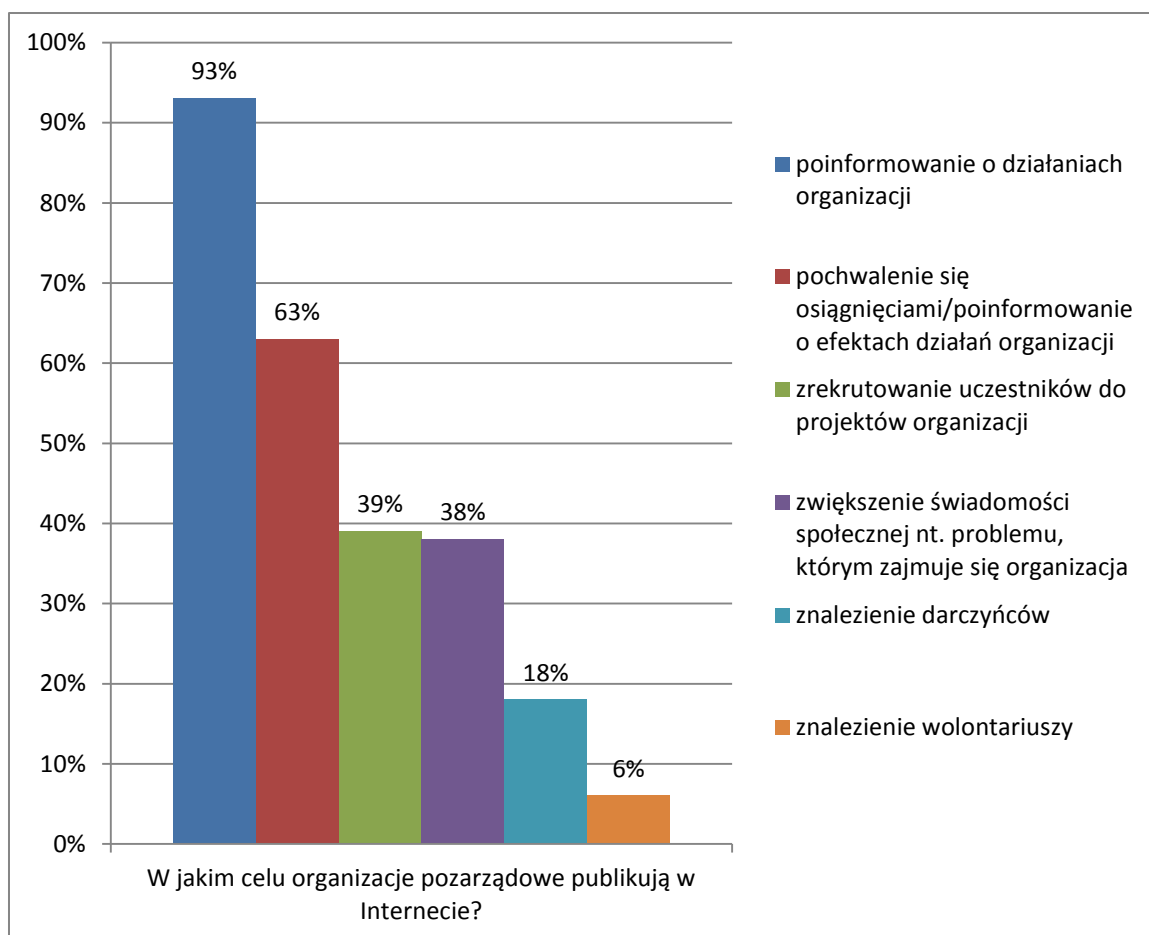
Rysunek 11. Jak często organizacje publikują w Internecie?

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, Kondycja organizacji pozarządowych 2021, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 80.

Jak wskazuje Rysunek 12, głównym celem publikowania treści w Internecie przez organizacje pozarządowe, jest poinformowanie o działaniach organizacji (93%). Z kolei 63% organizacji wykazało, że celem publikacji jest pochwalenie się osiągnięciami czy poinformowanie o efektach działań organizacji. Natomiast, około co trzecia organizacja wskazała jako cel publikacji rekrutowanie uczestników do projektów organizacji bądź zwiększenie świadomości społecznej na temat problemu, którym zajmuje się dana organizacja – odpowiednio 39% i 38%. Zaznaczyć należy, że około co piąta organizacja publikuje treści w Internecie, które dotyczą znalezienia darczyńców (18%), a 6% odnosi się do znalezienia wolontariuszy.

Rysunek 12. W jakim celu organizacje pozarządowe publikują w Internecie?

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022, s. 81.

KONKLUZJE

Autor tej publikacji, skupiając się głównie na podstawowych danych o organizacjach pozarządowych, finansach organizacji pozarządowych, ludziach i pracach w organizacjach pozarządowych, współpracy i partnerach organizacji pozarządowych, a także komunikacji i nowych technologii w organizacjach pozarządowych, miał na celu przybliżyć kondycję organizacji pozarządowych w Polsce. Z przedstawionych danych, wyłania się interesujący obraz statystycznej organizacji (stowarzyszenia lub fundacji). Kondycja ta, przedstawia się następująco:

- W Polsce zarejestrowanych jest 138 tys. organizacji pozarządowych, w tym 107 tys. stowarzyszeń oraz 31 tys. fundacji, z czego aktywnych jest 70 000. Największa liczba organizacji pozarządowych ma swoje siedziby w dużych miastach powyżej 200 000 mieszkańców. Z kolei najwięcej organizacji funkcjonuje na poziomie lokalnym, działając na rzecz dzieci i młodzieży w obszarach takich jak: sport, turystyka, rekreacja, hobby.

Najczęściej osiągnęły one przychód na poziomie od 10 tys. do 100 tys. złotych, uzyskując pieniądze głównie z krajowych środków publicznych, filantropii indywidualnych i instytucjonalnych, oraz składek członkowskich.

- Uśredniając, w zarządzie przeciętnej organizacji zasiadają 4 osoby, zazwyczaj dwie kobiety i dwóch mężczyzn. W przypadku około 2/3 organizacji, prezesem jest mężczyzna. Zdecydowana większość przedstawicielek i przedstawicieli zarządu jest w wieku pomiędzy 30 a 60 rokiem życia. Aktywność członkiń i członków zarządu na rzecz organizacji jest wysoka. Dla większości liderów i liderów organizacji, praca w niej jest to dodatkowa, pozazawodowa forma aktywności, za którą nie pobierają wynagrodzenia z tego tytułu. Jedno stowarzyszenie zrzesza 25 osób, z czego aktywnych jest około połowa z nich. Wspomniana aktywność jest większa w przypadku zlokalizowania ich na terenach wiejskich i w średnich miejscowościach, oraz w tych stowarzyszeniach, które działają krócej. Ponadto, ponad połowa aktywnie działających organizacji pozarządowych angażuje w swoją działalność średnio 5 wolontariuszek i wolontariuszy. Wolontariuszki i wolontariuszy, najczęściej angażują fundacje, organizacje usług socjalnych, organizacje ze stałym, płatnym personelem i dużymi zasobami finansowymi, jak i organizacje działające regionalnie. Co więcej, ponad połowa aktywnych osób z organizacji pozarządowych korzysta z pracy odpłatnej, a co czwarta organizacja ma stały zespół pracowniczy, stale i regularnie płaci za pracę.

- Organizacje pozarządowe współpracują z różnorodnymi podmiotami. Najważniejszymi ich partnerami są inne organizacje pozarządowe, mieszkańcy okolicy, lokalna społeczność oraz samorząd lokalny (urząd gminy lub miasta) i media lokalne. Ponadto, ponad połowa organizacji współdziała z co najmniej 10 różnymi podmiotami.

- W zakresie komunikacji i nowych technologii w organizacjach pozarządowych, należy zwrócić uwagę, że ponad 3/4 organizacji ma profil na portalu społecznościowym, a około 2/3 organizacji posiada stronę internetową. One najczęściej publikują treści informacyjne o działaniach organizacji, zazwyczaj raz w tygodniu bądź raz w miesiącu.

ROZDZIAŁ III. PODSTAWY PRAWNE FUNKCJONOWANIA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

3.1. KONSTYTUCJA RP I „KONSTYTUCJA III SEKTORA” JAKO FUNDAMENTY DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH – WYBRANE ZAGADNIENIA

Działalność organizacji pozarządowych jest regulowana wielorakimi dokumentami prawnymi. W pierwszej kolejności należy odwołać się do najważniejszego aktu prawnego w Polsce, a mianowicie Konstytucji RP¹⁰². Jest ona aktem prawnym o szczególnym znaczeniu politycznym, który określa głównie zasady organizacji oraz funkcjonowanie aparatu państwa, jak również podstawowe prawa i wolności obywatela¹⁰³. Oznacza to, że jest także wyznacznikiem zasad funkcjonowania organizacji pozarządowych. W Konstytucji RP nie występuje termin „organizacje pozarządowe”¹⁰⁴. Jednakże, w tym dokumencie, znajdujemy przepisy prawne, odnoszące się *stricte* do tego obszaru. Pierwszym, który zostanie poruszony

¹⁰² R. Skiba, T. Zagrodzka, *Stowarzyszenia i fundacje od strony formalno-prawnej* [w:] A. Gałązka (red.), *op. cit.*, s. 35.

¹⁰³ A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Leksykon politologii*, Alta 2, Wrocław 2004.

¹⁰⁴ J. Lustig, K. Stanek, *Uwarunkowania prawne funkcjonowania organizacji pozarządowych w Polsce* [w:] M. Barański (pod red.), *Zarządzanie organizacją pozarządową w Unii Europejskiej. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2009, s. 65.

to Art. 58 ust 1, który znajduje się w rozdziale II, zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Wskazuje on, że „każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się”¹⁰⁵. Jednakże, warto wspomnieć, że Konstytucja RP zakazuje takich zrzeszeń, „których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd”¹⁰⁶. Konstytucja RP mówi też, że zakazane jest „istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa”¹⁰⁷. Ponadto, zapisy Konstytucji RP stanowią o tym, że „Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji”¹⁰⁸.

W Konstytucji RP zawarty jest też inny zapis, który dotyczy organizacji pozarządowych. Ma miejsce już w Preambule i nawiązuje do zasady pomocniczości (subsydiarności), a brzmi następująco: „[...]ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot [...]”¹⁰⁹. Zasadne jest w tym miejscu, aby odnieść się do definicji idei subsydiarności Piusa XI, która została przywołana w encyklice „Quadragesimo Anno”, kładąca nacisk na jej filozoficzno-moralny wymiar: „Nienaruszalnym i niezmiennym pozostaje owo najwyższe prawo filozofii społecznej: co jednostka z własnej inicjatywy i własnymi siłami może zdziałać, tego jej nie wolno wydzierać na rzecz społeczeństwa; podobnie niesprawiedliwością szkodą społeczną i zakłóceniem ustroju jest zabieranie mniejszym i niższym społecznościom tych zadań, które mogą spełnić, i przekazywanie ich wyższym. Każda akcja społeczna ze swej natury ma charakter pomocniczy; winna pomagać członkom organizmu społecznego, a nie niszczyć ich lub wchłaniać”¹¹⁰. Zasada

¹⁰⁵ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, art. 58 ust. 1.

¹⁰⁶ *Ibidem*, art. 58 ust. 2.

¹⁰⁷ *Ibidem*, art. 13.

¹⁰⁸ *Ibidem*, art. 12.

¹⁰⁹ *Ibidem*, Preambuła.

¹¹⁰ Pius XI, *Encyklika o odnowieniu ustroju społecznego „Quadragesimo anno”*, tłum. ks. J. Piwowarczyk, „Znak” 1982, nr 80, s. 707–708.

pomocniczości odwołuje się zatem do społecznej nauki chrześcijańskiej oraz filozofii liberalnej. Zakłada, że to człowiek, jako istotna społeczna, jest odpowiedzialny za siebie, jak również jest skory do kooperacji w społeczeństwie. To znaczy, że dane problemy, trudności powinny być rozwiązywane, a decyzje powinny być podejmowane, na jak najniższym poziomie, czyli poziomie jednostki, rodziny, stowarzyszenia, gminy, regionu, czy państwa. Nawet, jeśli jest to konieczne, to na poziomie wspólnoty międzynarodowej, lecz najpierw rozpoczynając od skali mikro. Dlatego też, interwencje znajdujących się wyżej w hierarchii instytucji, są podejmowane wyłącznie wtedy, kiedy nie można z pozytywnym rezultatem rozwiązać danego zagadnienia, które wymaga rozwiązania na niższym poziomie i powinno polegać na „pomocy ku samopomocy”. Reasumując, zasada subsydiarności nie ogranicza się do stosowania jej pomiędzy relacjami państwo–społeczeństwo, wraz z jego obywatelami. W równym stopniu odnosi się ona do wszystkich organizacji pozarządowych¹¹¹.

Kolejnym, bardzo istotnym dokumentem prawnym w obszarze organizacji pozarządowych jest „Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie”, nazywana „Konstytucją III sektora”. Takie nazewnictwo jest uwarunkowane tym, ponieważ ów dokument uregulował i opisał wiele kwestii dotyczących organizacji pozarządowych¹¹². Istotne zapisy z tego aktu prawnego, są zaprezentowane na Rysunku 13.

Rysunek 13. Istotne zapisy Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie

¹¹¹ R. Skiba, T. Zagrodzka, *op. cit.* [w:] A. Gałązka (red.), *op. cit.*, s. 36.

¹¹² *Jakie akty prawne koniecznie trzeba znać?*, <https://poradnik.ngo.pl/jakie-akty-prawne-koniecznie-trzeba-znac> [dostęp: 17.06.2022 r.].

Źródło: *Jakie akty prawne koniecznie trzeba znać?*, <https://poradnik.ngo.pl/jakie-akty-prawne-koniecznie-trzeba-znac> [dostęp: 17.06.2022 r.]; R. Skiba, T. Zagrodzka, *Stowarzyszenia i fundacje od strony formalno-prawnej* [w:] A. Gałązka (red.), *Elementarz III sektora*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2005, s. 36.

Definiując organizacje pożytku publicznego, istotne jest wskazanie cech, które je charakteryzują:

- „może być nią wyłącznie organizacja pozarządowa, organizacja kościelna lub stowarzyszenie jednostek samorządu terytorialnego;
- jej działalność statutowa musi być działalnością pożytku publicznego w sferze zadań publicznych;

- musi prowadzić działalność dla ogółu społeczności lub określonej grupy, która została wyodrębniona ze względu na szczególnie trudną sytuację życiową lub materialną w stosunku do społeczeństwa;
- musi mieć kolegialny organ kontroli lub nadzoru, a osoby w nim zasiadające muszą spełniać określone kryteria;
- musi stosować się do zakazów, dotyczących przejrzystości i majątku organizacji, które powinny być zapisane w statucie;
- może prowadzić działalność gospodarczą.
- musi być zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Sądowym¹¹³.

Obok wskazanych definiujących cech, ważne jest również przedstawienie terminu „działalność pożytku publicznego”, który rozumiany jest jako „działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie”¹¹⁴. Wspomniana sfera zadań publicznych jest ustawowo bardzo rozbudowana i obejmuje zadania w zakresie:

- „pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób;
- wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
- tworzenia warunków do zaspokajania potrzeb mieszkaniowych wspólnoty samorządowej;
- udzielania nieodpłatnej pomocy prawnej oraz zwiększania świadomości prawnej społeczeństwa;
- działalności na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- działalności charytatywnej;
- podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
- działalności na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego;
- działalności na rzecz integracji cudzoziemców;
- ochrony i promocji zdrowia, w tym działalności leczniczej [...];

¹¹³ R. Skiba, T. Zagrodzka, *op. cit.* [w:] A. Gałązka (red.), *op. cit.*, s. 43.

¹¹⁴ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, art. 3 ust. 1.

- działalności na rzecz osób niepełnosprawnych;
- promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy;
- działalności na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn;
- działalności na rzecz osób w wieku emerytalnym;
- działalności wspomagającej rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości; działalności wspomagającej rozwój techniki, wynalazczości i innowacyjności oraz rozpowszechnianie i wdrażanie nowych rozwiązań technicznych w praktyce gospodarczej;
- działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych;
- nauki, szkolnictwa wyższego, edukacji, oświaty i wychowania;
- działalności na rzecz dzieci i młodzieży, w tym wypoczynku dzieci i młodzieży;
- kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego;
- wspierania i upowszechniania kultury fizycznej;
- ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego;
- turystyki i krajoznawstwa;
- porządku i bezpieczeństwa publicznego;
- obronności państwa i działalności Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej;
- upowszechniania i ochrony wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, a także działań wspomagających rozwój demokracji;
- udzielania nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego;
- ratownictwa i ochrony ludności;
- pomocy ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą;
- upowszechniania i ochrony praw konsumentów;
- działalności na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społeczeństwami;
- promocji i organizacji wolontariatu;
- pomocy Polonii i Polakom za granicą;
- działalności na rzecz kombatanów i osób represjonowanych;
- działalności na rzecz weteranów i weteranów poszkodowanych [...]

- promocji Rzeczypospolitej Polskiej za granicą;
- działalności na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka;
- przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym;
- rewitalizacji;
- działalności na rzecz organizacji pozarządowych [...]”¹¹⁵.

Powyższe wyliczenie ma charakter wyczerpujący. Jeśli coś w owym wyliczeniu nie mieści się, to nie jest zaliczane do sfery zadań publicznych. Dlatego też, w tym miejscu, szerzej należy odnieść się do zasad współpracy pomiędzy organami administracji publicznej, prowadzącej działalność w sferze zadań publicznych z organizacjami pozarządowymi¹¹⁶. Zgodnie z zapisami ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, wspomniana współpraca odbywa się na zasadach:

- pomocniczości, która polega na rozwiązywaniu danych problemów na możliwie jak najniższym, a zarazem odpowiednim szczeblu społecznym, powodując ograniczenie interwencjonizmu administracji publicznej do wymiaru koniecznego¹¹⁷. Należy to rozumieć tak, że gminy powinny zmierzać do tego, aby jak największa liczba zadań w sferze publicznej była realizowana przez podmioty mniejsze, czyli w tym przypadku organizacje pozarządowe¹¹⁸. Biorąc pod uwagę oddolny charakter organizacji pozarządowych, oraz fakt, że są one tworzone zazwyczaj przez osoby bezpośrednio zainteresowane zapobieganiem bądź rozwiązaniem określonych problemów społecznych, to należy stwierdzić, że są one podmiotami właściwymi do podejmowania aktywności w tym zakresie, w porównaniu do organów administracji publicznej. Co więcej, organizacje pozarządowe zazwyczaj wykazują się większą skutecznością od organów administracji publicznej, ponieważ szybciej rozpoznają i identyfikują problemy społeczne. Nie mniej jednak, interwencja państwa ma miejsce w przypadkach, gdy działania obywatelskie nie są wystarczające¹¹⁹. Jednocześnie, zasada pomocniczości oznacza również obowiązkowe wspieranie jednostek tych niższych, przez te wyższe

¹¹⁵ *Ibidem*, art. 4 ust. 1.

¹¹⁶ *Ibidem*, art. 5 ust. 1.

¹¹⁷ *Współpraca administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi*, <https://archiwum.mriips.gov.pl/program-wspolpracy-z-ngo/wspolpraca/> [dostęp: 18.06.2022 r.].

¹¹⁸ *Przewodnik po ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, Urząd Miejski w Przemyślu, Przemyśl 2016, s. 9.

¹¹⁹ <https://stacja-konsultacja.pl/konsultacje/strona/4933> [19.06.2022 r.].

w taki sposób, aby mogły one realizować swoje zadania. Podsumowując, zasada pomocniczości jest ukierunkowana na umacnianie obywateli, ich wspólnot oraz organizacji¹²⁰.

- suwerenności stron, polegającej na tym, że organy administracji publicznej respektują niezależność i odrębność organizacji pozarządowych, a zarazem uznają ich prawo do niezależności w identyfikowaniu, poszukiwaniu i wcieleniu w życie rozwiązań problemów społecznych, w tym realizacji zadań ze sfery publicznej. Istotne znaczenie przy realizacji tej zasady ma symetryczność praw oraz obowiązków stron kooperacji¹²¹.
- partnerstwa, która polega na ścisłej współpracy pomiędzy organami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi, które realizują wspólne cele na rzecz społeczeństwa. W myśl tej zasady, zakłada się istnienie efektu synergii, zgodnie z którym, połączone działania dają gwarancję osiągnięcia możliwie jak najlepszego rezultatu¹²². Należy przy tym zaznaczyć, że ta współpraca polega na identyfikowaniu i definiowaniu problemów oraz zadań. A także na współdecydowaniu o alokacji środków na ich realizację oraz wypracowaniu najlepszych sposobów ich wykonania. Co więcej, organy administracji państwowej oraz organizacje pozarządowe traktują się wzajemnie jako podmioty, które są równoprawne w tych procesach¹²³.
- efektywności, polegającej na tym, że środki publiczne powinny być wydatkowane na realizowanie zadań publicznych w sposób racjonalny. Oznacza to świadome, celowe, oszczędne i planowe dysponowanie powierzonymi zasobami tak, aby został osiągnięty zamierzony efekt. Toteż istotą tej zasady jest wybór najefektywniejszej metody gospodarowania, mając na względzie również osiąganie rezultatów najwyższej jakości¹²⁴.
- uczciwej konkurencji, która opiera się na założeniu, że tak jak instytucje, które reprezentują administrację publiczną, to również i organizacje pozarządowe mają równe szanse oraz takie same prawa w przypadku rywalizowania o możliwość wykonania danego zadania ze sfery publicznej. Konsekwentne kierowanie się tą zasadą umożliwia

¹²⁰ *Przewodnik po ustawie...*, op. cit., s. 9.

¹²¹ *Współpraca administracji publicznej...*, op. cit. [dostęp: 18.06.2022 r.]; *Przewodnik po ustawie...*, op. cit., s. 9.

¹²² *Współpraca administracji publicznej...*, op. cit. [dostęp: 18.06.2022 r.]

¹²³ *Przewodnik po ustawie...*, op. cit., s. 9.

¹²⁴ *Współpraca administracji publicznej...*, op. cit. [dostęp: 18.06.2022 r.]; *Przewodnik po ustawie...*, op. cit., s. 9.

łatwiejszy wybór najlepszego wykonawcy przedmiotowego zadania. Ponadto, zasada ta pomaga uniknąć konfliktu interesów¹²⁵.

- jawności, polegającej na tym, że partnerzy wykonujący wspólnie dane przedsięwzięcie, mają prawo do pełnej informacji, w tym udostępnienia danych. Dysponowanie prawdziwą oraz rzetelną wiedzą przez obydwóch partnerów, ma wpłynąć na tworzenie relacji partnerskich, jak i budowanie obustronnego zaufania¹²⁶. Jednocześnie zasada jawności może dotyczyć prawa danej organizacji do informacji, odnoszących się między innymi do zamiarów, celów czy środków przeznaczonych na realizację zadań publicznych¹²⁷.

3.2. FUNDACJE I STOWARZYSZENIA JAKO ORGANIZACJE POZARZĄDOWE – ANALIZA PORÓWNAWCZA

W Polsce, podstawowymi a zarazem najpopularniejszymi formami prawnymi, w których działają organizacje pozarządowe są to stowarzyszenia oraz fundacje¹²⁸. Ustawa – Prawo o stowarzyszeniach¹²⁹ definiuje stowarzyszenie jako dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenie o celach niezarobkowych, opierające działalność na pracy społecznej swoich członków¹³⁰. Jak zauważamy, ze wspomnianej definicji wynikają co najmniej cztery cechy stowarzyszenia¹³¹:

- dobrowolność, czyli możliwość swobodnego tworzenia stowarzyszeń, przystąpienia bądź wystąpienia ze stowarzyszenia, a jednocześnie zakazane są stowarzyszenia, w których to mogłaby występować zasada bezwzględnej posłuszeństwa członków wobec władz, jak również nikt nie może zmusić kogoś do bycia członkiem stowarzyszenia;
- samorządność, wskazuje na niezależność wobec podmiotów zewnętrznych (ingerencja organów zewnętrznych może mieć miejsce wówczas w przypadkach, gdy dochodzi do naruszenia przez władze stowarzyszenia przepisów prawa, statutu), a co za tym idzie,

¹²⁵ *Współpraca administracji publicznej...*, op. cit. [dostęp: 18.06.2022 r.]

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ *Przewodnik po ustawie...*, op. cit., s. 9.

¹²⁸ R. Skiba, T. Zagrodzka, op. cit. [w:] A. Gałązka (red.), op. cit., s. 37.

¹²⁹ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 2020 poz. 2261).

¹³⁰ *Ibidem*, art. 2 ust. 1 i 3.

¹³¹ J. Jankowski, P. Taracha, *Ważniejsze formy organizacyjno – prawne działania w obszarze „trzeciego sektora” w Polsce* [w:] M. Granat (pod red.), *Organizacje pozarządowe w Polsce. Podstawy prawno-finansowe*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000, s. 285; *Poradnik dla organizacji pozarządowych*, <https://www.powiatwidwinski.pl/images/2020grudzien/poradnik.pdf> [21.06.2022 r.].

daje to swobodę w kształtowaniu struktury oraz w podejmowaniu decyzji, ustalaniu norm oraz reguł wewnątrz organizacji;

- trwałość, odnosi się do ciągłości celów jakie ma dane stowarzyszenie, istniejąc i działając poprzez swoje struktury, niezależnie od rotacji (składu osobowego) członków;
- niezarobkowość, oznacza oparcie stowarzyszenia na nieodpłatnym zaangażowaniu swoich członków, jak również przekazywanie wszelkich wpływów z pomocniczej działalności gospodarczej na realizację celów, znajdujących się w statucie, czyli intencją stowarzyszenia nie jest przysparzanie członkom korzyści majątkowych (w przeciwieństwie do spółek).

Z kolei, w Ustawie o fundacjach¹³² nie znajdziemy definicji fundacji, jednakże tę lukę wypełnia doktryna. Mianowicie, „fundacja jest jednostką organizacyjną posiadającą osobowość prawną, wyposażoną przez fundatora (lub fundatorów) w majątek, który jest przeznaczony na realizację określonego celu i trwale z tym celem związany. Majątek ma służyć zabezpieczeniu realizacji celów, dla których fundacja została ustanowiona. Cel fundacji musi mieć charakter użyteczności publicznej. Niedopuszczalne na gruncie obowiązującej ustawy jest tworzenie fundacji o celach użyteczności prywatnej. Fundacja jest osobą prawną typu zakładowego i – w odróżnieniu od osób prawnych typu korporacyjnego – nie może posiadać członków, a jej głównym substratem jest majątek, bez którego nie może istnieć”¹³³. Należy jednak zwrócić uwagę, że pomimo braku w tym akcie prawnym definicji fundacji, to określa on szczegółowe cele, w jakich może być ona ustanowiona, czyli dla ochrony zdrowia, rozwoju gospodarki i nauki, oświaty i wychowania, kultury i sztuki, opieki i pomocy społecznej, ochrony środowiska czy opieki nad zabytkami¹³⁴.

Wobec powyższych definicji, obydwóch najpopularniejszymi form prawnych, w których działają organizacje pozarządowe – stowarzyszenia i fundacje, godzi się je zestawić i porównać według wybranych kryteriów, co przedstawia Tabela 7.

Tabela 7. Porównanie fundacji i stowarzyszeń według wybranych kryteriów

Kryteria	Fundacje	Stowarzyszenia
Podstawa prawna	Najważniejszym aktem prawnym regulującym zasady tworzenia i działania	Najważniejszym aktem prawnym regulującym tworzenie i działanie

¹³² Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach.

¹³³ J. Jankowski, P. Taracha, *op. cit.* [w:] M. Granat, (pod red.), *op. cit.*, s. 300.

¹³⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, art. 1.

	fundacji jest Ustawa o fundacjach z 6 kwietnia 1984 r. Fundacją – według definicji słownikowej – jest „instytucja, której podstawą jest majątek przeznaczony przez jej założyciela na określony cel (dobroczynny, kulturalny)”. Przepisy nie podają bezpośrednio prawnej definicji pojęcia fundacja.	stowarzyszeń jest ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach. Prawo o stowarzyszeniach (art. 2 ust. 1) definiuje stowarzyszenie jako dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenie o celach niezarobkowych. Dobrowolność stowarzyszenia polega na swobodzie tworzenia stowarzyszeń, dobrowolności przystąpienia do istniejącego stowarzyszenia oraz na nieograniczonej swobodzie wystąpienia ze stowarzyszenia. Trwałość stowarzyszenia oznacza, że istnieje ono niezależnie od konkretnego składu swoich członków (pod warunkiem, że jest ich ponad 15). Niezarobkowy cel stowarzyszenia oznacza, że celem stowarzyszenia nie może być prowadzenie działalności gospodarczej i osiąganie zysków ani przysporzenie korzyści majątkowych członkom stowarzyszenia.
Założyciel	Fundację zakłada fundator, którym może być zarówno osoba fizyczna, jak i osoba prawna. Fundatorów może być kilku, fundator może być obcokrajowcem. Fundator powołując fundację, składa oświadczenie woli o ustanowieniu fundacji. Dlatego kolejni darczyńcy, sponsorzy nie są już fundatorami, nawet jeżeli przekazują znaczne środki na rzecz fundacji. Fundator przekazuje fundacji majątek: fundusz założycielski musi wynosić co najmniej 1000 złotych. W skład majątku mogą wchodzić pieniądze, papiery wartościowe, ruchomości, nieruchomości. Prawo wymaga, aby w akcie ustanowienia fundacji fundator wykazał składniki majątkowe przeznaczone na realizację celu fundacji i aby statut fundacji określał jej majątek. Fundacja może być też ustanowiona w testamencie. Jeżeli fundacja chce prowadzić działalność gospodarczą, fundusz założycielski musi wynosić co najmniej 2000 złotych.	Stowarzyszenie jest zakładane przez co najmniej 15-osobową grupę osób, które stają się członkami Stowarzyszenia. Członkami założycielami stowarzyszenia działającego w Polsce mogą być także cudzoziemcy oraz pod pewnymi warunkami osoby niepełnoletnie. Obowiązkiem członków jest płacenie składek.
Członkowie	Nie można być członkiem fundacji, można jedynie działać w jej organach.	Członków musi być co najmniej 15. Osoby te muszą być obywatelami polskimi (także cudzoziemcami, mającymi stałe miejsce zamieszkania w Polsce), mieć ukończone 18 lat, nie być niepełnoletnimi oraz niepozbawionymi praw publicznych. (Jeśli pozwala na to statut, członkami założycielami mogą być też cudzoziemcy, niemający stałego miejsca zamieszkania na terytorium RP). Członkami (ale nie założycielami) mogą być też osoby, które ukończyły 16 lat, ale w zarządzie większość muszą stanowić osoby pełnoletnie. Osoby poniżej 16 lat mogą, za zgodą przedstawicieli

		ustawowych, należeć do stowarzyszeń według zasad określonych w ich statutach, bez prawa udziału w głosowaniu na walnych zebraniach członków oraz bez korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego do władz stowarzyszenia. Jeżeli jednak jednostka organizacyjna stowarzyszenia zrzesza wyłącznie małoletnich, mogą oni wybierać i być wybierani do władz tej jednostki. Osoba prawna może być jedynie wspierającym członkiem stowarzyszenia – nie ma prawa głosu w organach stowarzyszenia.
Statut	Działalność fundacji opiera się na statucie, gdzie opisane są jej cele, przyjęte przez nią zasady działania, wewnętrzna struktura. Statut jest sprawdzany m.in. pod względem zgodności z prawem przez sąd podczas rejestracji.	Działalność stowarzyszenia opiera się na statucie, gdzie opisane są jego cele, przyjęte przez nie zasady działania, wewnętrzna struktura. Statut jest sprawdzany m.in. pod względem zgodności z prawem przez sąd podczas rejestracji.
Organy	Według prawa jedynym obowiązkowym organem fundacji jest zarząd (obowiązek jego powołania wynika z ustawy (art. 5 ust. 1)). Zgodnie z dotychczasowym orzecznictwem sądu rejestrowego organ ten winien być kolegialny, a nie jednoosobowy. Oprócz zarządu możliwe jest powołanie przez fundację: rady fundacji, komisji rewizyjnej, bądź rady programowej (ewentualnie innych organów). Możliwość i sposób ich powołania muszą być opisane w statucie.	Członkowie na zebraniu, zwanym walnym zgromadzeniem, wybierają spośród siebie organ, który będzie ich reprezentował, zazwyczaj jest to zarząd, i organ, który będzie kontrolował funkcjonowanie stowarzyszenia, zazwyczaj jest to komisja rewizyjna. Zwykle na czele zarządu stoi prezes.
Działalność gospodarcza	Fundacja może prowadzić działalność gospodarczą w rozmiarach służących realizacji jej celów, również rejestrowaną w KRS.	Pomimo niezarobkowego celu stowarzyszenia mogą prowadzić działalność gospodarczą, jednakże dochód z tej działalności powinien służyć wyłącznie realizacji celów statutowych.
Rejestracja	Fundacja podlega obowiązkowi wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego KRS. Z chwilą wpisania do Krajowego Rejestru Sądowego fundacja uzyskuje osobowość prawną.	Zarejestrowanie stowarzyszenia polega na wpisaniu go do Krajowego Rejestru Sądowego KRS. Z chwilą wpisania do KRS stowarzyszenie uzyskuje osobowość prawną.

Źródło: R. Skiba, T. Zagrodzka, *Stowarzyszenia i fundacje od strony formalno-prawnej* [w:] A. Gałązka (red.), *Elementarz III sektora*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2005, s. 37-40.

3.3. INNE AKTY PRAWNE DOTYCZĄCE DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Zagadnienia z zakresu funkcjonowania organizacji pozarządowych nie są regulowane wyłącznie jednym dokumentem prawnym. Poza Konstytucją RP, Ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Prawem o stowarzyszeniach oraz Ustawą o fundacjach, należy także odnieść się do innych aktów prawnych, niezbędnych w codziennym funkcjonowaniu organizacji pozarządowych.

Należy w tym miejscu wymienić:

- ustawę o Krajowym Rejestrze Sądowym¹³⁵ (pomocna przy powoływaniu do życia organizacji pozarządowej – rejestracji jej, czy zgłaszaniu zmian¹³⁶);
- ustawę o rachunkowości¹³⁷ (pomocna przy prowadzeniu księgowości¹³⁸);
- ustawę o podatku dochodowym od osób prawnych¹³⁹ (reguluje między innymi jeden z podstawowych obowiązków organizacji pozarządowych – coroczne rozliczenie się z fiskusem za pomocą deklaracji CIT-8 czy kwestię związaną ze zwolnieniami podatkowymi¹⁴⁰);
- ustawę o podatku od towarów i usług¹⁴¹ (reguluje między innymi zasady płacenia podatku VAT¹⁴²);
- ustawę o finansach publicznych¹⁴³ (reguluje między innymi niektóre szczegóły w zakresie realizacji projektów, dofinansowanych z publicznych pieniędzy¹⁴⁴);
- ustawę o ochronie danych osobowych (tzw. RODO)¹⁴⁵ (pomocna przy np. przetwarzaniu danych osobowych konkretnych osób fizycznych¹⁴⁶);
- ustawę o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹⁴⁷ (reguluje między innymi zasady np. zawierania umów o dzieło z autorami projektów lub wykorzystania zdjęć¹⁴⁸);
- ustawę – Kodeks pracy¹⁴⁹ (wskazuje np. jakie obowiązki wobec zatrudnionych ma organizacja pozarządowa korzystająca z ich pracy¹⁵⁰);

¹³⁵ Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. 2021 poz. 112 ze zm.).

¹³⁶ Jakże akty prawne..., op. cit. [19.06.2022 r.].

¹³⁷ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. 2021 poz. 217 ze zm.).

¹³⁸ Jakże akty prawne..., op. cit. [19.06.2022 r.].

¹³⁹ Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 2021 poz. 1800 ze zm.).

¹⁴⁰ Jakże akty prawne..., op. cit. [19.06.2022 r.].

¹⁴¹ Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U. 2022 poz. 931 ze zm.).

¹⁴² Jakże akty prawne..., op. cit. [20.06.2022 r.].

¹⁴³ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. 2021 poz. 305 ze zm.).

¹⁴⁴ Jakże akty prawne..., op. cit. [20.06.2022 r.].

¹⁴⁵ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. 2019 poz. 1781).

¹⁴⁶ Jakże akty prawne..., op. cit. [19.06.2022 r.].

¹⁴⁷ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 2021 poz. 1062 ze zm.).

¹⁴⁸ Jakże akty prawne..., op. cit. [19.06.2022 r.].

¹⁴⁹ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. 2020 poz. 1320 ze zm.).

¹⁵⁰ Jakże akty prawne..., op. cit. [19.06.2022 r.].

- ustawę – Kodeks cywilny¹⁵¹ (reguluje między innymi stosunki pomiędzy różnymi podmiotami np. zasady zawierania umów ze współpracownikami, czy z kontrahentami¹⁵²).

Warto także zwrócić uwagę na to, że wielość organizacji, która jest zaliczana do III sektora, powoływana jest w oparciu o odrębne przepisy prawne. Tu z kolei należy odnieść się do Prawa o stowarzyszeniach. Zgodnie z art. 7 ust 1 przywołanej ustawy, jej przepisom nie podlegają:

- „organizacje społeczne działające na podstawie odrębnych ustaw lub umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną;
- kościoły i inne związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;
- organizacje religijne, których sytuacja prawna jest uregulowana ustawami o stosunku państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych, działające w obrębie tych kościołów i związków;
- komitety wyborcze utworzone w związku z wyborami do Sejmu, do Senatu, wyborem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, wyborami do Parlamentu Europejskiego lub wyborami do organów samorządu terytorialnego;
- partie polityczne”¹⁵³.

Oznacza to, że do organizacji społecznych, które działają na podstawie odrębnych ustaw, można zaliczyć między innymi: Polski Czerwony Krzyż (ustawa z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu¹⁵⁴) czy Polski Związek Łowiecki (ustawa z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie¹⁵⁵) oraz wiele innych. Natomiast jeśli chodzi o kościoły i inne związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, to w Polsce działają one na podstawie ustaw szczególnych o stosunku Państwa Polskiego do poszczególnych Kościołów¹⁵⁶, określających ich

¹⁵¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 2020 poz. 1740 ze zm.)

¹⁵² Jakże akty prawne..., op. cit. [20.06.2022 r.].

¹⁵³ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 2020 poz. 2261), art. 7 ust. 1.

¹⁵⁴ Ustawa z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu (Dz.U. 2019 poz. 179).

¹⁵⁵ Ustawa z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie (Dz.U. 2022 poz. 1173).

¹⁵⁶ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2019 poz. 1347); Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. 2014 poz. 1726); Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 43); Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 483); Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2014 poz. 1712); Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijańskich Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 169); Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2014 poz. 1889); Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego

status – Kościoły o ustawowo uregulowanej sytuacji prawnej, oraz ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹⁵⁷, która reguluje kwestię rejestracji związków wyznaniowych (zarejestrowane związki religijne). Wspomnieć należy także ustawę o partiach politycznych¹⁵⁸.

Istotnymi aktami normatywnymi dla funkcjonowania organizacji pozarządowych są także rozporządzenia Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego oraz rozporządzenia Ministra Finansów:

- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego¹⁵⁹;
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie wzorów ofert i ramowych wzorów umów dotyczących realizacji zadań publicznych oraz wzorów sprawozdań z wykonania tych zadań¹⁶⁰;
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie uproszczonego wzoru oferty i uproszczonego wzoru sprawozdania z realizacji zadania publicznego¹⁶¹;
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie wzorów rocznego sprawozdania merytorycznego oraz rocznego

w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2014 poz. 1599); Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2014 poz. 1798); Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 44); Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 14); Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 13).

¹⁵⁷ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. 2017 poz. 1153 ze zm.).

¹⁵⁸ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. 2022 poz. 372).

¹⁵⁹ Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 8 listopada 2018 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (Dz.U. 2018 poz. 2149).

¹⁶⁰ Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie wzorów ofert i ramowych wzorów umów dotyczących realizacji zadań publicznych oraz wzorów sprawozdań z wykonania tych zadań (Dz.U. 2018 poz. 2057).

¹⁶¹ Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie uproszczonego wzoru oferty i uproszczonego wzoru sprawozdania z realizacji zadania publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2055).

uproszczonego sprawozdania merytorycznego z działalności organizacji pożytku publicznego¹⁶²;

- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie wymiany informacji dotyczących organizacji pożytku publicznego¹⁶³;
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie gospodarki finansowej Funduszu Wspierania Organizacji Pożytku Publicznego¹⁶⁴;
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie zamieszczenia informacji przez organizację pożytku publicznego z zakresu 1% podatku dochodowego od osób fizycznych¹⁶⁵;
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie przeprowadzania kontroli organizacji pożytku publicznego¹⁶⁶;
- Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego w sprawie Rady Działalności Pożytku Publicznego¹⁶⁷;
- Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie prowadzenia uproszczonej ewidencji przychodów i kosztów przez niektóre organizacje pozarządowe oraz stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego¹⁶⁸;
- Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie obowiązku badania sprawozdań finansowych organizacji pożytku publicznego¹⁶⁹.

¹⁶² Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie wzorów rocznego sprawozdania merytorycznego oraz rocznego uproszczonego sprawozdania merytorycznego z działalności organizacji pożytku publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2061).

¹⁶³ Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 25 października 2018 r. w sprawie wymiany informacji dotyczących organizacji pożytku publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2059).

¹⁶⁴ Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie gospodarki finansowej Funduszu Wspierania Organizacji Pożytku Publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2051).

¹⁶⁵ Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie zamieszczenia informacji przez organizację pożytku publicznego z zakresu 1% podatku dochodowego od osób fizycznych (Dz.U. 2018 poz. 2053).

¹⁶⁶ Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie przeprowadzania kontroli organizacji pożytku publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2054).

¹⁶⁷ Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie Rady Działalności Pożytku Publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2052).

¹⁶⁸ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 października 2018 r. w sprawie prowadzenia uproszczonej ewidencji przychodów i kosztów przez niektóre organizacje pozarządowe oraz stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. 2018 poz. 2050).

¹⁶⁹ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 13 listopada 2018 r. w sprawie obowiązku badania sprawozdań finansowych organizacji pożytku publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2148).

Z kolei na najniższym poziomie aktów prawnych w zakresie działalności organizacji pozarządowych są dokumenty wewnętrzne, czyli statuty, uchwały, regulaminy, opisujące zasady ich codziennego funkcjonowania¹⁷⁰.

KONKLUZJE

Aktywność organizacji pozarządowych w Polsce jest uwarunkowana licznymi aktami prawnymi. Do najważniejszych zaliczyć należy Konstytucję RP, w której to odnajdujemy zapisy dotyczące wolności zrzeszania się oraz zapewnienia obywatelom tworzenia i działania szeroko rozumianych organizacji pozarządowych. Również istotnym aktem prawnym z punktu widzenia działalności organizacji pozarządowych jest ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, która nazywana jest także „Konstytucją III sektora”, gdyż reguluje wiele kwestii dotyczących tych organizacji.

Poza tymi dwoma dokumentami, znaczącymi dla funkcjonowania najpopularniejszych form prawnych, w których działają organizacje pozarządowe, są te, dotyczące *stricto* stowarzyszeń oraz fundacji. Niemniej jednak, funkcjonowanie organizacji pozarządowych nie ogranicza się tylko do tych wspomnianych aktów prawnych, bowiem jest ich multum – czy to ustaw, czy rozporządzeń. Należy jednocześnie zaznaczyć, że owe dokumenty prawne są wobec siebie komplementarne, jak i powiązane, co umożliwia ich zastosowanie w konfiguracjach, które są zależne po pierwsze od typu, a po drugie od rodzaju organizacji oraz strefy jej działania.

¹⁷⁰ R. Skiba, T. Zagrodzka, *op. cit.* [w:] A. Gałązka (red.), *op. cit.*, s. 35.

ROZDZIAŁ IV. FORMY UCZESTNICTWA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W PROCESIE STANOWIENIA PRAWA W POLSCE

4.1. ZAMIAST WPROWADZENIA

W stanie prawnym, jaki obecnie funkcjonuje, organizacje pozarządowe mają do dyspozycji wszelakiego rodzaju instrumenty, dzięki którym mogą uczestniczyć w procesie stanowienia prawa – zarówno na szczeblu samorządowym, jak i rządowym. Ów wachlarz możliwości jest w ciągłym stanie rozbudowy, a także – adekwatnie do tego, udoskonalany. Formy uczestnictwa organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa w Polsce są zależne między innymi od ich celów statutowych, zasobów finansowych, osobowych czy możliwości administracyjnych. Wyróżniamy:

- petycje;
- wnioski;
- inicjatywy ustawodawcze;
- inicjatywy uchwałodawcze;
- współpracę z organami administracji publicznej;
- konsultacje społeczne;
- budżet obywatelski;
- debaty publiczne;
- opiniowanie;
- referendum.

Należy podkreślić, że najważniejszym aktem prawnym w Polsce odnoszącym się do udziału organizacji pozarządowych w stanowieniu prawa jest Konstytucja RP. W art. 4 możemy przeczytać, że „Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu”¹⁷¹ oraz to, iż „Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio”¹⁷². Ponadto, w ustawie zasadniczej znajdujemy także inne zapisy z tego obszaru, o których mowa w poszczególnych formach zamieszczonych w dalszej części tekstu. Jednocześnie, niektóre

¹⁷¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 4 ust. 1.

¹⁷² *Ibidem*, art. 4 ust. 2.

narzędzia, które umożliwiają udział organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa, zostały szczegółowo opisane w odrębnych aktach prawnych.

4.2. PETYCJE I WNIOSKI

Petycje, pomimo tego, że są jednymi z najbardziej skutecznych sposobów uczestnictwa podmiotów w procesie stanowienia prawa, nadal w naszym kraju są niedoceniane. Jednakże, jeśli wspomniane podmioty, w tym organizacje pozarządowe, odpowiednio je przygotowują i skierują, to mogą rozpocząć bieg procesu legislacyjnego¹⁷³. W Konstytucji RP możemy doszukać się bezpośrednich odniesień do petycji i wniosków. Mianowicie, jak stanowi art. 63, „Każdy ma prawo składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej [...]”¹⁷⁴.

Z kolei ustawa o petycjach „określa zasady składania i rozpatrywania petycji oraz sposób postępowania organów w sprawach dotyczących petycji”¹⁷⁵. Ponadto, ustawa reguluje formę składania petycji, w czym interesie można ją złożyć, jak również czas jej rozpatrzenia¹⁷⁶. W art. 2 ust. 1 ustawy czytamy, że „Petycja może być złożona przez osobę fizyczną, osobę prawną, jednostkę organizacyjną niebędącą osobą prawną lub grupę tych podmiotów [...] do organu władzy publicznej, a także do organizacji lub instytucji społecznej w związku z wykonywanymi przez nią zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej¹⁷⁷”. Wobec powyższego, organizacje pozarządowe mogą być nie tylko nadawcami petycji, lecz także mogą być ich adresatami¹⁷⁸.

Petycja może być złożona w formie pisemnej bądź za pomocą środków komunikacji elektronicznej¹⁷⁹, a jej przedmiotem „może być żądanie, w szczególności, zmiany przepisów

¹⁷³ *Proces stanowienia prawa i możliwości udziału NGO w procesie stanowienia prawa*, http://partycypacjango.kolping.pl/img/uploaded_editor/files/Proces%20stanowienia%20prawa%20i%20możliwości%20udziału%20NGO%20w%20procesie%20stanowienia%20prawa.pdf [dostęp: 27.06.2022 r.].

¹⁷⁴ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, art. 63.

¹⁷⁵ *Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach* (Dz.U. 2018 poz. 870), art. 1.

¹⁷⁶ K. Bernasińska, G. Reszka, *Rola organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa i kształtowania praktyki administracyjnej: doświadczenia z Niemiec i z Polski*, <http://www.zafos.pl/wp-content/uploads/2019/09/Manual-gotowy.pdf> [24.06.2022 r.].

¹⁷⁷ *Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach*, art. 2 ust. 1.

¹⁷⁸ K. Izdebski, *Ustawa o petycjach. Fundament czy fasada?*, <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Masz%20Glos/Ustawa%20o%20petycjach.pdf> [26.06.2022 r.].

¹⁷⁹ *Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach*, art. 4 ust. 1.

prawa, podjęcia rozstrzygnięcia lub innego działania w sprawie dotyczącej podmiotu wnoszącego petycję, życia zbiorowego lub wartości wymagających szczególnej ochrony w imię dobra wspólnego, mieszczących się w zakresie zadań i kompetencji adresata petycji”¹⁸⁰. Toteż, z jednej strony, obywatele składając petycję, mogą wyrazić swoje zaniepokojenie i zabezpieczyć swoje prawa poprzez zasygnalizowanie danych zmian. Natomiast z drugiej strony, państwo może dotrzeć do informacji o stanie oczekiwań społeczeństwa¹⁸¹. Dlatego też petycja to „najbardziej powszechna i najłatwiej dostępna forma dochodzenia praw i obrony interesów nie tylko własnych, ale też innych osób lub ogółu”¹⁸². Podsumowując, prawo petycji jest tożsame z ideą społeczeństwa obywatelskiego, gdyż daje zarówno możliwość spełniania inicjatywy zbiorowej, jak i wzmocnienie świadomości obywatelskiej każdej jednostki¹⁸³. Jednakże, pomimo tego, że przepisy ustawy o petycjach szczegółowo określają sposób tworzenia, procedurę wnoszenia oraz rozpatrywania petycji¹⁸⁴, to nie istnieją inne regulacje prawne, dzięki którym byłoby zagwarantowane uwzględnienie zawartych w petycjach żądań bądź oczekiwań¹⁸⁵.

¹⁸⁰ *Ibidem*, art. 2 ust. 3.

¹⁸¹ A. Rybak, *Petycja jako środek kontroli społecznej administracji publicznej. Rozprawa doktorska*, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2019, s. 84.

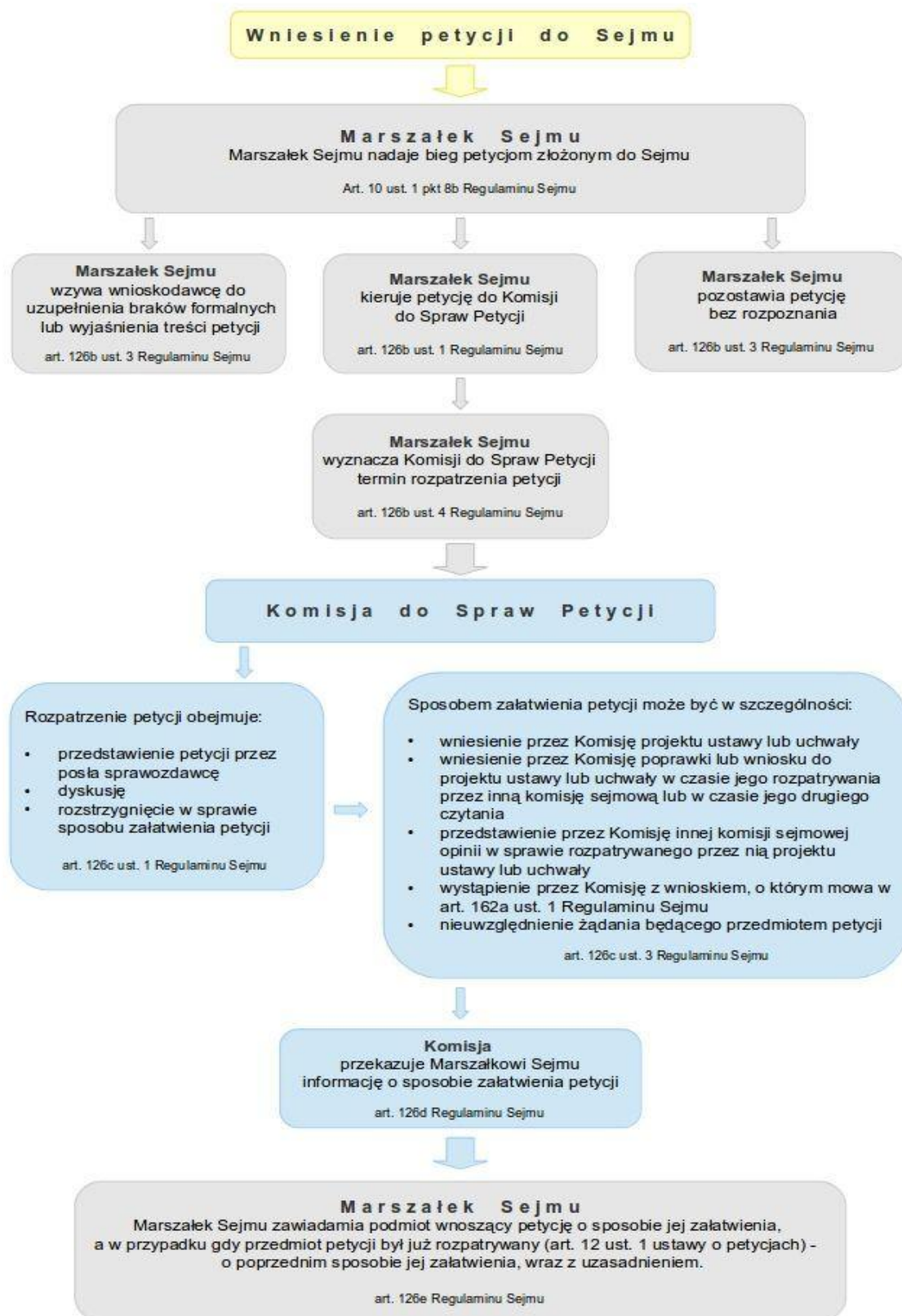
¹⁸² B. Banaszak, *Prawo obywateli do występowania ze skargami i wnioskami*, Wydanie Sejmowe, Warszawa 1997, s. 5.

¹⁸³ *Ibidem*, s. 7.

¹⁸⁴ *Proces stanowienia prawa...*, *op. cit.* [dostęp: 27.06.2022 r.].

¹⁸⁵ K. Bernasińska, G. Reszka, *Rola organizacji pozarządowych...*, *op. cit.* [24.06.2022 r.].

Rysunek 14. Schemat rozpatrywania petycji w Sejmie

Źródło: *Schemat rozpatrywania petycji w Sejmie*, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/page.xsp/schemat> [23.06.2022 r.].

Innym narzędziem stanowienia prawa przez organizacje pozarządowe są wnioski. Co ciekawe, nie muszą być one *stricte* powiązane z interesem podmiotu, który go składa, czyli organizacji pozarządowych. W tym przypadku jest to tożsame z petycjami, gdyż możliwe jest złożenie wniosku w interesie własnym, publicznym, czy też w interesie podmiotu trzeciego, lecz tu wymagana jest zgoda tego podmiotu¹⁸⁶. Z kolei „Przedmiotem wniosku mogą być w szczególności sprawy ulepszenia organizacji, wzmocnienia praworządności, usprawnienia pracy i zapobiegania nadużyciom, ochrony własności, lepszego zaspokajania potrzeb ludności”¹⁸⁷. Niemniej jednak, ów wspomniany przepis tylko przykładowo wskazuje, czego może dotyczyć wniosek. Wobec tego, przy jego przygotowaniu, należy mieć na uwadze, że o jego charakterze decyduje treść, a nie nazwa. Dlatego w treści nie może być zawarty zarzut, odnoszący się do podjętych bądź zaniechanych działań, bowiem wniosek zostanie sklasyfikowany jako skarga¹⁸⁸.

4.3. INICJATYWY USTAWODAWCZE

W Konstytucji RP możemy doszukać się bezpośredniego odniesienia do inicjatywy ustawodawczej. Mianowicie, jak stanowi art. 118 ust. 2 – „Inicjatywa ustawodawcza przysługuje [...] grupie co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu [...]”¹⁸⁹. Utworzenie projektu danego aktu prawnego poprzez inicjatywę ustawodawczą ze względu na liczbę obywateli nie ułatwia tego proceduru, jak również nie jest łatwe zdobycie poparcia dla takiego projektu. Wobec tego, istotną rolę mogą odgrywać organizacje pozarządowe. Ich pomoc może zostać wykorzystywana w wielu przypadkach, m.in.:

- „przy tworzeniu tekstu projektu – prawo nie przewiduje na tym etapie jakichkolwiek form wsparcia;
- w zakresie poradnictwa eksperckiego, w dziedzinie objętej projektowaną regulacją – tu również brak jest jakichkolwiek regulacji prawnych zapewniających pomoc obywatelom;

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ *Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego* (Dz.U. 2021 poz. 735 ze zm.), art. 241.

¹⁸⁸ K. Bernasińska, G. Reszka, *Rola organizacji pozarządowych...*, *op. cit.* [24.06.2022 r.].

¹⁸⁹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, art. 118 ust. 2.

- w przeprowadzeniu dobrej diagnozy, wykraczającej poza krąg inicjatorów projektu, którzy często mogą zwyczajnie mieć niewystarczające lub nieobiektywne spojrzenie;
- w wypracowaniu rozwiązania systemowego, które będzie dobrze wpasowywało się w system prawa, nie będzie powodowało kolizji z innymi regulacjami;
- w przeprowadzaniu konsultacji, pozwalających uniknąć ryzyka naruszenia interesów innych grup, niż reprezentowane przez twórców projektu;
- w uzyskaniu dla danej inicjatywy poparcia obywateli oraz stosownych podmiotów życia publicznego;
- w popieraniu projektu na etapie formalnej procedury legislacyjnej, w tym w trakcie debaty sejmowej;
- przy monitorowaniu prac parlamentarnych nad danym projektem”¹⁹⁰.

Inny aktem prawnym, na podstawie którego możliwe jest stanowienie prawa w naszym kraju przez organizacje pozarządowe, a odnoszącym się do inicjatywy ustawodawczej, jest ustawa o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli¹⁹¹, szczegółowo regulująca tryb postępowania w przedmiotowej sprawie, o której jest mowa w Konstytucji RP. Projekty obywatelskie zajmują szczególną pozycję w procesie legislacyjnym. Co ciekawe, w przypadku tej ustawy, zastosowania nie znajduje zasada dyskontynuacji¹⁹².

Podsumowując, liczba projektów obywatelskich, przechodzących z powodzeniem kompletną procedurę legislacyjną, jest znikoma. Uwarunkowane jest to m.in. sposobem funkcjonowania obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej, daleko posuniętym formalizmem, jak i niechęcią parlamentarzystów do pracy nad tego rodzaju projektami. Dlatego też domniemywać można, że mając na względzie rozwój tej formy partycypacji w życiu publicznym, to nie tylko należy kłaść nacisk na wsparcie organizacji pozarządowych przy procesie legislacyjnym. Również istotną kwestią jest aktywne włączenie się w kampanie, które mają na celu wprowadzenie

¹⁹⁰ *Proces stanowienia prawa...*, op. cit. [dostęp: 27.06.2022 r.].

¹⁹¹ *Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli* (Dz.U. 2018 poz. 2120).

¹⁹² Zasada dyskontynuacji oznacza, że „wszystkie projekty, nad którymi nie zakończono prac w danej kadencji Sejmu przechodzą automatycznie do Sejmu kolejnej kadencji. Po drugie prace nad projektami obywatelskimi muszą rozpocząć się w terminie 3 miesięcy od daty wniesienia projektu, a w przypadku kiedy jest to kolejna kadencja – w terminie 6 miesięcy od daty pierwszego posiedzenia Sejm” [w:] *Proces stanowienia prawa...*, op. cit. [dostęp: 27.06.2022 r.].

zmian regulacji prawnych, a także zachęcenie tych organów co stanowią prawo, do reformy w aspekcie podejścia do projektów obywatelskich, a poza tym, do rzetelnej pracy nad nimi¹⁹³.

4.4. INICJATYWY UCHWAŁODAWCZE

W lepszej kondycji jest stanowienie prawa przez organizacje pozarządowe na poziomie lokalnym – czyli prawo miejscowe. Obywatelskie inicjatywy uchwałodawcze mieszkańców, bo o nich mowa, są lokalnym odpowiednikiem obowiązującej na poziomie krajowym obywatelskich inicjatyw ustawodawczych. Regulowane są one ustawą o samorządzie gminnym¹⁹⁴, która stanowi, że „Grupa mieszkańców gminy, posiadających czynne prawa wyborcze do organu stanowiącego, może wystąpić z obywatelską inicjatywą uchwałodawczą”¹⁹⁵. Ustawa ta normuje kwestie możliwości kształtowania prawa miejscowego przez obywateli i organizacje pozarządowe, czyli na poziomie danej jednostki samorządu terytorialnego. Dlatego też, wygląd inicjatywy uchwałodawczej nie jest taki sam dla całego kraju¹⁹⁶. Podsumowując, inicjatywy uchwałodawcze są zazwyczaj wykorzystywane przez organizacje pozarządowe na poziomie mikro, aby zmobilizować władze lokalne do debaty nad danym problemem¹⁹⁷.

4.5. WSPÓŁPRACA Z ORGANAMI ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Legislatorzy w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie unormowali współpracę pomiędzy organami administracji publicznej, prowadzącymi działalność w sferze zadań publicznych, o których wspomniano we wcześniejszej części tekstu, a organizacjami pozarządowymi, które prowadzą odpowiednio do terytorialnego zakresu działania organów administracji publicznej działalność pożytku publicznego w zakresie odpowiadającym zadaniom tych organów¹⁹⁸. Współpraca ta odbywa się na zasadzie:

- „zlecenia organizacjom pozarządowym [...] realizację zadań publicznych na zasadach określonych w ustawie;
- wzajemnego informowania się o planowanych kierunkach działalności;

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2022 poz. 559 ze zm.).

¹⁹⁵ *Ibidem*, art. 41a ust. 1.

¹⁹⁶ K. Bernasińska, G. Reszka, *Rola organizacji pozarządowych...*, op. cit. [24.06.2022 r.].

¹⁹⁷ *Proces stanowienia prawa...*, op. cit. [dostęp: 27.06.2022 r.].

¹⁹⁸ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, art. 5 ust. 1.

- konsultowania z organizacjami pozarządowymi [...] projektów aktów normatywnych w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji;
- konsultowania projektów aktów normatywnych dotyczących sfery zadań publicznych [...] z radami działalności pożytku publicznego [...];
- tworzenia wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym, złożonych z przedstawicieli organizacji pozarządowych [...];
- umowy o wykonanie inicjatywy lokalnej na zasadach określonych w ustawie;
- umowy partnerskiej określonej w art. 28a ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. zasadach prowadzenia polityki rozwoju [...], porozumienia albo umowy o partnerstwie określonych w art. 33 ust. 1 ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020 [...] i porozumienia albo umowy o partnerstwie określonych w art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027 [...]”¹⁹⁹.

4.6. KONSULTACJE SPOŁECZNE

Konsultacje społeczne są uznawane za najpopularniejsze narzędzie, które jest wykorzystywane w procesie stanowienia prawa przez organizacje pozarządowe w Polsce. Narzędzie to zostało unormowane w kilku aktach prawnych. Jeśli chodzi o konsultacje społeczne *stricte* z mieszkańcami, należy odwołać się bezpośrednio do tych, odnoszących się do samorządów: gminnych²⁰⁰, powiatowych²⁰¹ oraz wojewódzkich²⁰². Z tych przepisów wynika, że samorządy mogą przeprowadzać konsultacje społeczne w przypadkach przewidzianych ustawą (zazwyczaj są one obowiązkowe), jak i w innych sprawach, które są istotne dla wspólnot samorządowych.

¹⁹⁹ *Ibidem*, art. 5 ust. 2.

²⁰⁰ „W wypadkach przewidzianych ustawą oraz w innych sprawach ważnych dla gminy mogą być przeprowadzane na jej terytorium konsultacje z mieszkańcami gminy” [w:] *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*, art. 5a ust. 1.

²⁰¹ „W przypadkach przewidzianych ustawą oraz w innych sprawach ważnych dla powiatu mogą być przeprowadzane na jego terytorium konsultacje z mieszkańcami powiatu” [w:] *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym* (Dz.U. 2022 poz. 528 ze zm.), art. 3d ust. 1.

²⁰² „W przypadkach przewidzianych ustawą oraz w innych sprawach ważnych dla województwa mogą być przeprowadzane na jego terytorium konsultacje z mieszkańcami województwa” [w:] *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa* (Dz.U. 2022 poz. 547 ze zm.), art. 10a ust. 1.

W przypadku konsultacji społecznych, organizacje pozarządowe mogą być nie tylko ich uczestnikami na zasadach takich, jak inni zainteresowani, ale również mogą je popularyzować, promować, inicjować czy nawet organizować. Ważne jest, aby dobrze je przygotować, bowiem w przypadku porozumienia się organizacji pozarządowych z organami władzy publicznej, może to być efektywny sposób na przedstawienie mechanizmów rozwiązywania problemu, który dotyczy danej społeczności. Co więcej, konsultacje od początku do końca powinny być prowadzone w sposób z góry zaplanowany, opierając się na czytelnych regułach. Wtedy mają większe szanse powodzenia²⁰³.

W głównej mierze, wspomniane konsultacje o charakterze obowiązkowym są rezultatem poniżej przytoczonych przepisów:

- ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym²⁰⁴, która to zapewnia udział społeczeństwa w pracach nad studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego oraz planem zagospodarowania przestrzennego województwa, w tym przy użyciu środków komunikacji elektronicznej²⁰⁵;
- ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju²⁰⁶, regulująca przeprowadzenie ich w sprawie projektów strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego²⁰⁷;
- ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko²⁰⁸, która to normuje przeprowadzenie ich w sprawie realizacji inwestycji w przedmiotowych sprawach.

W tym miejscu, należy wspomnieć o Radach Działalności Pożytku Publicznego, które są głównym ciałem konsultacyjnym – organem opiniodawczo-doradczym Przewodniczącego Komitetu²⁰⁹ do spraw Pożytku Publicznego²¹⁰.

²⁰³ *Proces stanowienia prawa...*, op. cit. [dostęp: 27.06.2022 r.].

²⁰⁴ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2022 poz. 503).

²⁰⁵ *Ibidem*, art. 1 ust. 2 pkt 11.

²⁰⁶ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2021 poz. 1057 ze zm.).

²⁰⁷ *Ibidem*, art. 6.

²⁰⁸ Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. 2022 poz. 1029).

²⁰⁹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, art. 35 ust. 1.

²¹⁰ „Komitet do spraw Pożytku Publicznego [...], jest organem administracji rządowej właściwym w sprawach pożytku publicznego i wolontariatu, w tym programowania, koordynowania i organizowania współpracy organów administracji publicznej i podmiotów działających w sferze pożytku publicznego” [w:] *Ibidem*, art. 1a.

Zadania Rady to m.in.:

- „wyrażanie opinii w sprawach dotyczących stosowania ustawy;
- wyrażanie opinii o projektach aktów prawnych oraz programach rządowych, związanych z funkcjonowaniem organizacji pozarządowych oraz działalnością pożytku publicznego oraz wolontariatu;
- udzielanie pomocy i wyrażanie opinii w przypadku sporów między organami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi [...] związanych z działalnością pożytku publicznego;
- zbieranie i dokonywanie analizy informacji o prowadzonych kontrolach i ich skutkach;
- wyrażanie opinii w sprawach zadań publicznych, zlecenia tych zadań do realizacji przez organizacje pozarządowe [...] oraz rekomendowanych standardów realizacji zadań publicznych;
- tworzenie, we współpracy z organizacjami pozarządowymi [...], mechanizmów informowania o standardach prowadzenia działalności pożytku publicznego oraz o stwierdzonych przypadkach naruszenia tych standardów[...];
- organizowanie wyborów przedstawicieli organizacji pozarządowych do składu komitetu monitorującego, o którym mowa w art. 14 ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020, i organizowanie postępowania w celu wyłonienia organizacji pozarządowych do składu komitetu monitorującego, o którym mowa w art. 16 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027”²¹¹.

Jednocześnie trzeba odnieść się do tego, że początkowo powołanie Rady Działalności Pożytku Publicznego na szczeblu powiatu i gminy było prawem, a obecnie po nowelizacji ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie 5 sierpnia 2015 roku²¹², samorząd jest zobligowany do jej utworzenia, o ile jest taka wola organizacji pozarządowych²¹³.

²¹¹ *Ibidem*, art. 35 ust. 2.

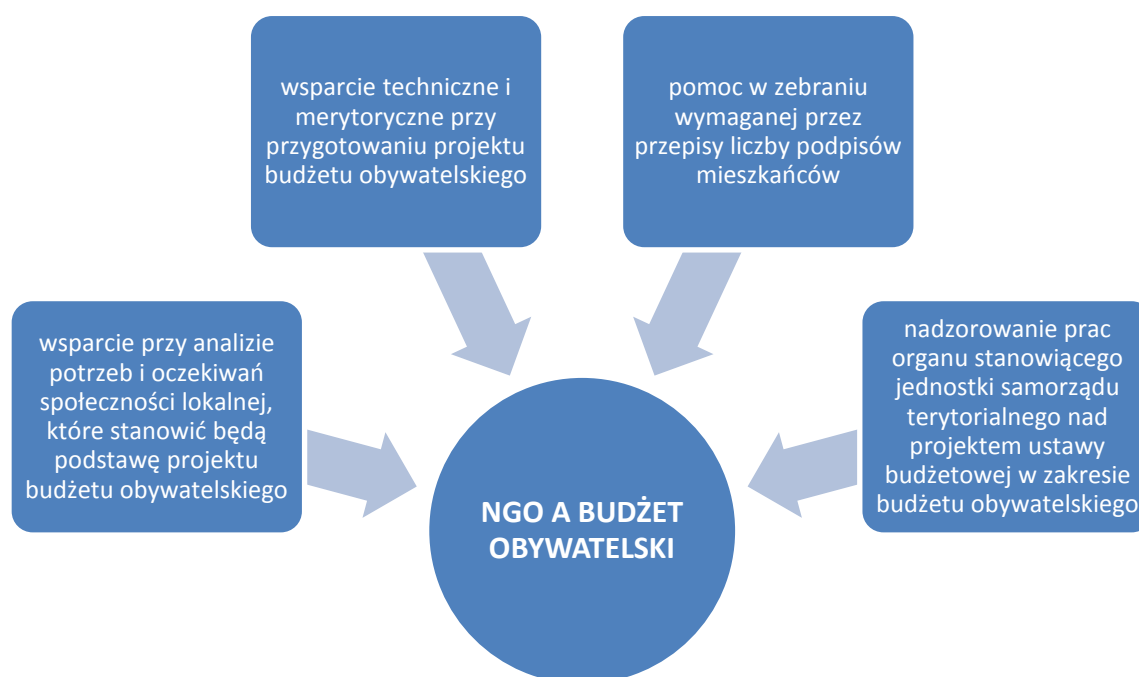
²¹² Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz ustawy o fundacjach (Dz.U. 2015 poz. 1339).

²¹³ K. Bernasińska, G. Reszka, *Rola organizacji pozarządowych...*, op. cit. [24.06.2022 r.].

4.7. BUDŻET OBYWATELSKI

Niebywale ważną sprawą jest budżet obywatelski, który jest szczególną formą konsultacji społecznych²¹⁴. „W ramach budżetu obywatelskiego mieszkańcy w bezpośrednim głosowaniu decydują corocznie o części wydatków budżetu gminy [...]”²¹⁵. Zatem wobec powyższego, zasadne jest także odnieść się do obszarów pomocy obywatelom, w których to mogą funkcjonować organizacje pozarządowe, co zostało poczynione na Rysunku 15.

Rysunek 15. NGO a budżet obywatelski – obszary pomocy obywatelom

Źródło: *Rola NGO w procesie stanowienia prawa*,

http://partycypacjango.kolping.pl/img/uploaded_editor/files/Rola%20NGO%20w%20procesie%20stanowienia%20prawa.pdf [28.06.2022 r.].

4.8. DEBATY PUBLICZNE

Deбата publiczna według Poradni językowej PWN to „publiczna dyskusja mająca na celu rozstrzygnięcie jakiejś ważnej kwestii, przyznanie racji jednemu ze stanowisk, dysputa, obrady lub publiczna dyskusja, w której przedstawione zostają różne poglądy dotyczące zagadnień politycznych i problemów społecznych”²¹⁶. Zatem debata publiczna nad problematyką, która jest istotna dla danej społeczności, to kolejne narzędzie do zasygnalizowania organom władzy

²¹⁴ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, art. 5a ust. 3.

²¹⁵ *Ibidem*, art. 5a ust. 4.

²¹⁶ *Debata publiczna*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Debata-publiczna;20538.html> [26.06.2022 r.].

potrzeby zmian w prawie, bądź regulacji jakiegoś zagadnienia. Jej inicjatorami, a zarazem organizatorami, mogą być organizacje pozarządowe. Toteż, zdarza się, że zorganizowanie debaty pomiędzy przedstawicielami władz, a obywatelami, którzy są zainteresowani daną problematyką, jest wystarczające do tego, by władze podjęły odpowiednie działania, mając na uwadze w tym przypadku wszczęcie procesu legislacyjnego²¹⁷.

4.9. OPINIOWANIE

Opiniowanie jest rozumiane jako konsultacja ekspercka. Wobec tego, organy władzy publicznej, które potrzebują eksperckiego ustosunkowania się w danej dziedzinie, kierują swoje zainteresowanie m.in. do organizacji pozarządowych, aby uzyskać ich opinie na temat projektu aktu prawnego, bądź zawartego w nim odpowiedniego rozwiązania, przygotowywanego dokumentu lub decyzji. Jednakże, to na organizacjach pozarządowych powinna spoczywać taka czujność, aby monitorować prace nad interesującym ich obszarem społecznym i w odpowiednim czasie zgłaszać się do organów władz z ekspercką opinią. Godzi się, aby opinie nie tylko krytkowały wypracowany przez władze stan rzeczy, ale także miały charakter konstruktywny a ich treść powinna stanowić alternatywę rozwiązań problematycznych zagadnień. W ten sposób, organizacje pozarządowe mogą uzyskać poszanowanie dla takich działań i być z większą częstotliwością respektowane w przyszłości²¹⁸.

4.10. REFERENDUM

W Konstytucji RP możemy doszukać się bezpośrednich odniesień do inicjatywy prawodawczej. Mianowicie, jak stanowi art. 125, „W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe”²¹⁹. Ponadto, referenda zostały uregulowane szczegółowo ustawą o referendum lokalnym²²⁰ oraz ustawą o referendum ogólnokrajowym²²¹. W tym obszarze, organizacje pozarządowe mają możliwość włączenia się w działania władz, m. in. poprzez zachęcanie obywateli do udziału

²¹⁷ K. Bernasińska, G. Reszka, *Rola organizacji pozarządowych...*, op. cit. [27.06.2022 r.].

²¹⁸ *Proces stanowienia prawa...*, op. cit. [dostęp: 27.06.2022 r.].

²¹⁹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, art. 125 ust. 1.

²²⁰ *Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym* (Dz.U. 2019 poz. 741).

²²¹ *Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym* (Dz.U. 2020 poz. 851).

w referendum, edukację w zakresie problematyki, która jest objęta głosowaniem, a także promowanie (według organizacji) dobrych rozwiązań²²².

KONKLUZJE

W teorii, te formy uczestnictwa organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa w Polsce, które zostały przedstawione powyżej, są dostępne dla każdej organizacji. Jednakże bazując na doświadczeniu, należy zwrócić uwagę, że organizacje, aby działały efektywnie, winny skupić się na maksymalnie dwóch formach i wyspecjalizować się w ich obszarze. Jest to uwarunkowane tym, że niektóre (przyp. aut. – formy), wymagają zintensyfikowanego przygotowania merytorycznego, zwiększonego zaplecza personalnego czy nakładów finansowych.

Ważne jest, aby dana organizacja pozarządowa, decydując się na udział w procesie stanowienia prawa, najpierw postawiła pytanie: jaką funkcję chce bądź może pełnić w istotnym dla niej przedsięwzięciu?, a potem na nie odpowiedziała. Sposobów na uczestniczenie jest wiele. W zależności od tego, czy organizacja za priorytet wybierze: współpracę z organami władzy, ich kontrolę czy mobilizację obywateli, celem ich udziału w życiu publicznym i ich wspieranie w tej działalności. Wszakże każdy rządzi się własnymi prawami, wymaga innego zaplecza, przynosi odmienne rezultaty, daje różne korzyści.

²²² K. Bernasińska, G. Reszka, *Rola organizacji pozarządowych...*, op. cit. [26.06.2022 r.].

ZAKOŃCZENIE

Metody działania organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa powinny być dostosowane do formy oraz do założonych celów, które są umiejscowione w statucie. Powinny też mieć charakter transparentny. Organizacje nie mogą pozwolić sobie na to, aby nie śledzić tego, co się wokół nich dzieje, a także dla kogo i dla czego funkcjonują. Dlatego też, organizacje pozarządowe chcąc odgrywać istotną rolę w funkcjonowaniu państwa, w tym, w procesie stanowienia prawa, powinny służyć za swego rodzaju łącznik pomiędzy obywatelami a organami administracji publicznej, jednocześnie współpracując z obydwoma podmiotami.

Odnosząc się do całości treści niniejszego tekstu, należy przytoczyć korzyści z udziału organizacji pozarządowej w procesie stanowienia prawa. Mianowicie, korzyści wynikające z tego, że organizacje pozarządowe pełnią funkcję reprezentacyjną danej grupy społecznej, środowiska bądź obszaru działania, to:

- „reprezentacja interesu danego środowiska/osób nierzadko defaworyzowanych;
- zabieganie o interesy i potrzeby reprezentowanej grupy/środowiska;
- promowanie systemu wartości istotnego dla danej grupy społecznej/obszaru działania;
- ukazanie szerszej perspektywy danego problemu/rozwiązania, często z punktu widzenia osób/środowisk marginalizowanych i dyskryminowanych;
- zwrócenie uwagi na różne konsekwencje danego rozwiązania;
- wypracowywanie rozwiązań sprzyjających równości i działaniom antydyskryminacyjnym;
- tworzenie pozytywnego klimatu wokół procesu rozwiązywania danego problemu, dzięki zaangażowaniu różnorodnych stron dialogu;
- wypracowywanie partnerskich relacji z grupami społecznymi/środowiskiem, którego ma dotyczyć dane rozwiązanie prawne;
- wzrost świadomości społecznej w danym temacie/wokół rzeczywistych potrzeb wybranej grupy społecznej/środowiska;
- większe i bardziej świadome zaangażowanie obywateli w życie publiczne”²²³.

²²³ *Korzyści z udziału organizacji pozarządowej w procesie legislacyjnym*, http://partycypacjango.kolping.pl/img/uploaded_editor/files/Korzyści%20z%20udziału%20organizacji%20pozarządowej%20w%20procesie%20legislacyjnym.pdf [28.06.2022 r.].

Z kolei korzyści wynikające z tego, że organizacje pozarządowe pełnią funkcję ekspercką w danej dziedzinie, to:

- „łączenie wiedzy teoretycznej z praktycznym doświadczeniem, nie rzadko w wąskiej dziedzinie;
- źródło informacji oraz bazy dobrych praktyk i nietrafionych rozwiązań, które głównie wynikają z praktyki;
- zwrócenie uwagi na różne konsekwencje danego rozwiązania;
- ukazanie złożoności danego problemu, co wpływa na większą wrażliwość społeczną;
- nowy punkt widzenia, często wraz z konkretnymi rozwiązaniami stosowanymi już w danej organizacji;
- pomoc w wypracowaniu nowych/innowacyjnych rozwiązań, z naciskiem na praktyczność i możliwość implementacji danego rozwiązania;
- innowacje społeczne, większa elastyczność działania;
- większe i bardziej świadome zaangażowanie obywateli w życie publiczne”²²⁴.

Natomiast korzyści wynikające z tego, że organizacje pozarządowe pełnią funkcji strażnika procesu, to:

- „stały monitoring działań podejmowanych przez administrację oraz instytucje i osoby publiczne;
- upublicznianie działań/procedur/powiązań mających rzeczywisty wpływ na sferę publiczną;
- ujawnianie informacji i poddawanie ich pod osąd społeczny;
- kontrola poprawności i przejrzystości procedur;
- wykrywanie i upublicznianie nieprawidłowości w działaniach;
- zapewnienie przejrzystości, transparentności procesu stanowienia prawa;
- przybliżanie obywatelom niuansów i złożoności procesu legislacyjnego, stosowanie bardziej zrozumiałego języka;
- pomoc w wypracowaniu nowych rozwiązań, sprzyjających transparentności;
- implementacja przez instytucje i osoby publiczne nowoczesnych procedur, bardziej demokratycznych i transparentnych;

²²⁴ *Ibidem*.

- usprawnienie prawa i stosowanych procedur;
- większe i bardziej świadome zaangażowanie obywateli w życie publiczne”²²⁵.

Reasumując, organizacje pozarządowe są bardzo istotne, gdyż są silnym głosem rozmaitych grup społecznych, stanowiąc szczególny element demokracji i społeczeństwa obywatelskiego. Charakteryzują się emanacją oddolnej aktywności obywatelskiej. Ponadto, gromadząc wokół siebie specjalistów, ekspertów z różnych dziedzin, wspomagają, a niekiedy wręcz wyręczają państw w świadczeniu określonych usług.

²²⁵ *Ibidem*.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

Dekret o stowarzyszeniach (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 3 poz. 88).

Dekret z dnia 24 kwietnia 1952 r. o zniesieniu fundacji (Dz.U. 1952 nr 25 poz. 172).

Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. o fundacjach i o zatwierdzaniu darowizn i zapisów (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 15 poz. 215).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 13 listopada 2018 r. w sprawie obowiązku badania sprawozdań finansowych organizacji pożytku publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2148).

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 października 2018 r. w sprawie prowadzenia uproszczonej ewidencji przychodów i kosztów przez niektóre organizacje pozarządowe oraz stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. 2018 poz. 2050).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. - Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1932 nr 94 poz. 808).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 8 listopada 2018 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (Dz.U. 2018 poz. 2149).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie wzorów ofert i ramowych wzorów umów dotyczących realizacji zadań publicznych oraz wzorów sprawozdań z wykonania tych zadań (Dz.U. 2018 poz. 2057).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie uproszczonego wzoru oferty i uproszczonego wzoru sprawozdania z realizacji zadania publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2055).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie wzorów rocznego sprawozdania merytorycznego oraz rocznego uproszczonego sprawozdania merytorycznego z działalności organizacji pożytku publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2061).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 25 października 2018 r. w sprawie wymiany informacji dotyczących organizacji pożytku publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2059).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie gospodarki finansowej Funduszu Wspierania Organizacji Pożytku Publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2051).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie zamieszczenia informacji przez organizację pożytku publicznego z zakresu 1% podatku dochodowego od osób fizycznych (Dz.U. 2018 poz. 2053).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie przeprowadzania kontroli organizacji pożytku publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2054).

Rozporządzenie Przewodniczącego Komitetu do spraw Pożytku Publicznego z dnia 24 października 2018 r. w sprawie Rady Działalności Pożytku Publicznego (Dz.U. 2018 poz. 2052).

Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. 2019 poz. 1781).

Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach (Dz.U. 2018 poz. 870).

Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U. 2022 poz. 931 ze zm.).

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 43).

Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 483).

Ustawa z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie (Dz.U. 2022 poz. 1173).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. 2021 poz. 735 ze zm.).

Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Dz.U. 2020 poz. 851).

Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 2021 poz. 1800 ze zm.).

Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym (Dz.U. 2019 poz. 741).

Ustawa z dnia 16 listopada 1964 r. o Polskim Czerwonym Krzyżu (Dz.U. 2019 poz. 179).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. 2017 poz. 1153 ze zm.).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2019 poz. 1347).

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2014 poz. 1798).

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 44).

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 14).

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 13).

Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. 2021 poz. 112 ze zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 2020 poz. 1740 ze zm.)

Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (Dz.U. 2018 poz. 2120).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2020 poz. 1057 ze zm.).

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. 2020 poz. 1320 ze zm.).

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. 2022 poz. 372).

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2022 poz. 503).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2008 nr 14 poz. 92).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. 2021 poz. 305 ze zm.).

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. 2021 poz. 217 ze zm.).

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. 2022 poz. 1029).

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 169).

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2014 poz. 1712).

Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2014 poz. 1599).

Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. 2014 poz. 1726).

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 2021 poz. 1062 ze zm.).

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. 2022 poz. 528 ze zm.).

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. 2022 poz. 547 ze zm.).

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz ustawy o fundacjach (Dz.U. 2015 poz. 1339).

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2021 poz. 1057 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (Dz.U. 1984 nr 21 poz. 97).

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1989 nr 20 poz. 104).

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 2020 poz. 2261).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2022 poz. 559 ze zm.).

Ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2014 poz. 1889).

Monografie i artykuły naukowe:

Anheier H.K., Carlson L., *Civil Society: What It is, and How to Measure It?*, „Civil Society Briefing” 2002, no. 3.

Antoszewski A., Herbut R. (red.), *Leksykon politologii*, Alta 2, Wrocław 2004.

Banaszak B., *Prawo obywateli do występowania ze skargami i wnioskami*, Wydanie Sejmowe, Warszawa 1997.

Barański M. (pod red.), *Zarządzanie organizacją pozarządową w Unii Europejskiej. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2009.

Blicharz J., *Udział polskich organizacji pozarządowych w wykonywaniu zadań administracji publicznej*, Kolonia Limited, Wrocław 2005.

Bogacz-Wojtanowska E., Wrona S. (pod. red.), *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.

Bogacz-Wojtanowska E., *Zarządzenie organizacjami pozarządowymi na przykładzie stowarzyszeń krakowskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Charycka B., Gumkowska M., Bednarek J., *Kondycja organizacji pozarządowych 2021*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2022.

Courtney R., *Strategic Management for Voluntary Non-profit Organizations*, Taylor & Francis Ltd., London–New York 2002.

Domański J., *Zarządzanie strategiczne organizacjami non profit w Polsce*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010.

Filipiak B., Ruszała J., *Instytucje otoczenia biznesu. Rozwój, wsparcie, instrumenty*, Difin, Warszawa 2009.

Gałązka A. (red.), *Elementarz III sektora*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2005.

Gałązka A., Herbst J. (red.), *Trzeci sektor dla zaawansowanych. Współczesne teorie trzeciego sektora – wybór tekstów*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006.

Gliński P., Lewenstein B., Siciński A., Frączak P. (red.), *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego – trzeci sektor*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2002.

Granat M. (pod red.), *Organizacje pozarządowe w Polsce. Podstawy prawno-finansowe*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.

Hausner J., *Zarządzanie publiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.

Huczek M., *Organizacje pozarządowe wspierające lokalną i regionalną przedsiębiorczość, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, nr 2(XI).*

Ilczuk D., *Sektor Nonprofit w kulturze. Analiza instytucjonalno-finansowa fundacji i stowarzyszeń*, Instytut Kultury, Warszawa 1995.

Jasiewicz K., *Polityka fundacyjna w II Rzeczypospolitej*, „Polityka Społeczna” 1990, nr 2.

K. Martens, *Mission Impossible? Defining Nongovernmental Organizations*, „Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations” 2002, Vol. 13, No. 3.

Kunicka A. (red.), *Miejsce dla każdego: szkice i opracowania o sektorze pozarządowym w Polsce zebrane w Centrum Informacji dla Organizacji Pozarządowych BORDO*, Centrum

Informacji dla Organizacji Pozarządowych BORDO, Fundusz Współpracy, Program Phare, Dialog Społeczny, Warszawa 1996.

Lasocik Z., *Kilka uwag o roli organizacji pozarządowych w państwie demokratycznym*, Fundusz Współpracy, Warszawa 1994.

Leś E., *Od filantropii do pomocniczości. Studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2000.

Pius XI, *Encyklika o odnowieniu ustroju społecznego „Quadragesimo anno”*, tłum. ks. J. Piwowarczyk, „Znak” 1982, nr 80.

Przewodnik po ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Urząd Miejski w Przemyślu, Przemyśl 2016.

Rogaczewska K., *Organizacje pozarządowe w polityce międzynarodowej*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2015.

Rybak A., *Petycja jako środek kontroli społecznej administracji publicznej. Rozprawa doktorska*, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2019.

Rymsza M., Makowski G., Dudkiewicz M. (red.), *Państwo a trzeci sektor. Prawo i instytucje w działaniu*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.

Schmidt J., *Zasoby ludzkie w rozwoju organizacji pozarządowych w gospodarce rynkowej w Polsce. Rozprawa doktorska*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań 2010.

Siciński A., *O idei społeczeństwa obywatelskiego*, „Wiedza i życie” 1996, nr 6.

Styś A. (red.), *Marketing usług*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.

Szacki J., *Historia Myśli Socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Świątkiewicz W. (pod red.), *Regiony i regionalizmy we współczesnej Polsce*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1998.

Žuromskaitė B., Zakrzewska M., Charakterystyka i dynamika trzeciego sektora na Litwie i w Polsce, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania US” 2015, nr 40(1).

Źródła internetowe:

Współpraca administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi,

<https://archiwum.mrips.gov.pl/program-wspolpracy-z-ngo/wspolpraca/> [dostęp: 18.06.2022 r.].

Duch W., Polski październik 1956, czyli odwilż gomułkowska oraz jej przyczyny i skutki,
<https://historia.org.pl/2020/07/06/polski-pazdziernik-1956-czyli-odwilz-gomulkowska-oraz-jej-przyczyny-i-skutki/> [dostęp: 9.06.2022 r.].

Fundusz wieczysty wczoraj, <http://www.funduszewieczyste.pl/fundusz-wieczysty/fundusz-wieczysty-wczoraj> [dostęp: 8.06.2022 r.]

<https://stacja-konsultacja.pl/konsultacje/strona/4933> [19.06.2022 r.].

Izdebski K., *Ustawa o petycjach. Fundament czy fasada?*,

<https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Masz%20Glos/Ustawa%20o%20petycjach.pdf> [26.06.2022 r.].

Jakie akty prawne koniecznie trzeba znać?, <https://poradnik.ngo.pl/jakie-akty-prawne-koniecznie-trzeba-znac> [dostęp: 17.06.2022 r.].

Korzyści z udziału organizacji pozarządowej w procesie legislacyjnym,

http://partycypacjango.kolping.pl/img/uploaded_editor/files/Korzyści%20z%20udziału%20organizacji%20pozarządowej%20w%20procesie%20legislacyjnym.pdf [28.06.2022 r.].

Poradnik dla organizacji pozarządowych,

<https://www.powiatwidwinski.pl/images/2020grudzien/poradnik.pdf> [21.06.2022 r.].

Proces stanowienia prawa i możliwości udziału NGO w procesie stanowienia prawa,

http://partycypacjango.kolping.pl/img/uploaded_editor/files/Proces%20stanowienia%20prawa%20i%20możliwości%20udziału%20NGO%20w%20procesie%20stanowienia%20prawa.pdf [dostęp: 27.06.2022 r.].

Bernasińska K., Reszka G., *Rola organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa i kształtowania praktyki administracyjnej: doświadczenia z Niemiec i z Polski*,

<http://www.zafos.pl/wp-content/uploads/2019/09/Manual-gotowy.pdf> [24.06.2022 r.].

Debata publiczna, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Debata-publiczna;20538.html> [26.06.2022 r.].

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Ile jest organizacji pozarządowych w Polsce?	24
Rysunek 2. Gdzie organizacje mają swoje siedziby?	25
Rysunek 3. Na jaką skalę działają organizacje?	26
Rysunek 4. Dla kogo działają organizacje pozarządowe?	27
Rysunek 5. Główny obszar działań organizacji pozarządowych.....	28
Rysunek 6. Struktura przychodów organizacji pozarządowych w 2020 roku	29
Rysunek 7. Skąd organizacje pozarządowe mają pieniądze?	30
Rysunek 8. Jaki jest zakres i forma zatrudnienia w organizacjach?	32
Rysunek 9. Liczba kategorii partnerów, z którymi współpracują organizacje	34
Rysunek 10. Prowadzenie stron internetowych i profili w mediach społecznościowych przez organizacje pozarządowe	35
Rysunek 11. Jak często organizacje publikują w Internecie?	36
Rysunek 12. W jakim celu organizacje pozarządowe publikują w Internecie?	36
Rysunek 13. Istotne zapisy Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie .	41
Rysunek 14. Schemat rozpatrywania petycji w Sejmie	59
Rysunek 15. NGO a budżet obywatelski – obszary pomocy obywatelom	66

SPIS TABEL

Tabela 1. Definiowanie terminu „organizacje pozarządowe”	8
Tabela 2. Rodzaje organizacji non profit w krajach rozwiniętych	11
Tabela 3. Podstawowe różnice trzech sektorów	13
Tabela 4. Rodzaje organizacji pozarządowych wg sposobu działania	21
Tabela 5. Wszystkie obszary działań organizacji pozarządowych.....	28
Tabela 6. Z kim współpracują organizacje?	33
Tabela 7. Porównanie fundacji i stowarzyszeń według wybranych kryteriów	48